

TEORIJA IN PRAKSA

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1981, LET. XVIII, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

12

IZ VSEBINE

Vlado Benko: Neuvrščенost in problemi mednarodnega miru in varnost na svetovni ravni

Vinko Hafner: Upravljalška družbena sestava in njen odnos do samoupravljanja

Ciril Ribičič: Položaj in delovanje občinskih skupščin (II. del)

Pogovor z avtorjem: Zgodovinar Tone Ferenc pripoveduje o slovenskih izgnancih in nastajanju njegovih knjig

Janko Prunk: Edvard Kocbek (1904—1981) — skica za politični portret

Edvard Kocbek: Slovenci in politika

Socializem v svetu: O krizi na Poljskem pišejo: Jerzy J. Wiatr, Brona Verbič, Jan Glowczyk; objavljamo tudi del programa

«Solidarnost»

TEORIJA IN PRAKSA

1981

12

revija za družbena vprašanja, let. XVIII, št. 12, str. 1437—1580
Ljubljana, november 1981, UDK 3 YU ISSN 0040-3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani;
revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Anton Bebler, Vlado Benko, Adolf Bibič, Maca Jogan, Stane Južnič, Marko Kerševan, Peter
Klinar, Bogomir Kovač, Stane Kranjc, Lev Kreft, Ivan Lapajne, Matjaž Maček, Boris Majer,
Boštjan Markič, Breda Pavlič, Ernest Petrič, Boštjan Pirc, Franci Pivec, Ciril Ribičič, Slavko
Soršak, Vlado Struk, Franc Šali, Mile Šetinc, Ivo Tavčar, Niko Toš, Franco Vreg

PREDSEDNIK UREDNISKEGA SVETA:

Boris Majer

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Dušan Dolinar, Ivan Hvala, Maca Jogan, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Andrej
Kirn, Albin Mahkovec, Boštjan Markič, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Ciril Ribičič, Lojze
Sočan

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

POMOČNIK GLAVNEGA IN ODGOVORNEGA UREDNIKA:

Ivan Hvala

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Mihelič, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROCNINA:

Letna naročnina za študente 120 din, za druge *individualne naročnike* 200 din, za *delovne organizacije* 350 din, za tujino 500 din; cena enojne številke v prosti prodaji 30 din in dvojne številke 45 din

ŽIRO RAČUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo
Teorija in praksa; devizni račun: Ljubljanska banka — Gospodarska banka Ljubljana (ključ)
3189/5

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10
novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani,
za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

CGP »DELO«, Ljubljana, Titova c. 35

ČLANKI, RAZPRAVE:

- VLADO BENKO:** Neuvrščenoost in problemi mednarodnega miru in varnosti na svetovni ravni 1439
VINKO HAFNER: Upravljalna družbena sestava in njen odnos do samoupravljanja 1453
CIRIL RIBIČIČ: Položaj in delovanje občinskih skupščin 1465

POGOVOR Z AVTORJEM:

- TONE FERENC:** O slovenskih izgnancih 1477

DISKUSIJSKA TRIBUNA:

- TOMAŽ MASTNAK:** Učite se pri njih, kako se vlada 1490

IN MEMORIAM:

- JANKO PRUNK:** Edvard Kocbek (1904–1981) (skica za politični portret) 1492
EDVARD KOCBEK: Slovenci in politika 1497

DRUŽBA IN ZNANOST:

- DAVOR RODIN:** Tehnokratizem – tehnokracija 1503

ZIHERLOVI DNEVI '81:

- JOŽA KOŠIR:** Odgovornost v samoupravni družbi 1508
PAVEL GANTAR: Odgovornost v usmerjanju, načrtovanju družbenega razvoja 1509
MARJAN TAVČAR: Odgovornost v združenem delu 1512
BOŠTJAN MARKIČ: Odgovornost v družbenopolitičnem delovanju 1515
MANCA KOŠIR: Odgovornost novinarjev in sredstev množičnega obveščanja 1518
MACA JOGAN: Odgovornost v znanstvenem delu in kulturnem ustvarjanju 1521
ZVONKO CAJNKO: Problemi vzgoje za odgovornost 1526

MEDNARODNI ODNOSI:

- STANE PAVLIČ:** Cancun – ocene in realne možnosti 1529

SOCIALIZEM V SVETU:

- JERZY J. WIATR:** Demokracija narodnega sporazumevanja 1540
BORIS VERBIČ: Samoupravljanje in neodvisnost 1545
 Program Solidarnosti (prevod pomembnejših programskih tez) 1550
JAN GLOWCZYK: Za kaj in proti čemu se borimo? 1564

STROKOVNA IN ZNANSTVENA SREČANJA:

- PETER KLINAR:** O dejavnosti slovenskega sociološkega društva 1566
BOJKO BUČAR: Deveto zasedanje Inštituta za mednarodno pravo in mednarodne odnose v Solunu 1568
DRAGO KOS: Neutemeljeno samozadovoljstvo 1570

PRIKAZI, RECENZIJE:

- ADOLF BIBIČ:** Interesi in politika (Rudi Rizman) 1573
 Avtorski sinopsisi 1579

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja
 let. XVIII, št. 12, str. 1437–1580
 Ljubljana, december 1981

CONTENTS

ARTICLES, DISCUSSIONS:

- VLADO BENKO: Nonalignment and Problems Concerning International Peace and Security 1439
 VINKO HAFNER: Management Social Structure and its Attitude towards Selfmanagement 1453
 CIRIL RIBIČIČ: Communal Assemblies, their Status and Activity 1465

INTERVIEW WITH THE AUTHOR:

- TONE FERENC: The Slovene Exiles 1477

DISCUSSION TRIBUNE:

- TOMAŽ MASTNAK: Learn from Them How to Govern 1490

IN MEMORIAM:

- JANKO PRUNK: Edvard Kocbek (1904–1981) 1492
 EDVARD KOČBEK: Slovenes and Politics 1497

SOCIETY AND SCIENCE:

- DAVOR RODIN: Technocratism – Technocracy 1503

B. ZIHERL'S DAYS '81

- JOŽA KOŠIR: Responsibility in Self-Management Society 1508
 PAVEL GANTAR: Responsibility in Directing and Planning Social Development 1509
 MARJAN TAVČAR: Responsibility in Associated Labour 1512
 BOŠTJAN MARKIČ: Responsibility in Socio-Political Activity 1515
 MANCA KOŠIR: Responsibility of Journalists and Mass Communication 1518
 MACA JOGAN: Responsibility in Science, Culture and Creativity 1521
 ZVONKO CAJNKO: Education and Responsibility 1526

INTERNATIONAL RELATIONS:

- STANE PAVLIČ: Cancun – Evaluations and Realities 1529

SOCIALISM IN THE WORLD:

- JERZY J. WIATR: Democracy of National Consent (Consensus) 1540
 BORIS VERBIČ: Self-Management and Independence 1545
 "Solidarity", its Program (translation of some more important theses) 1550
 JAN GŁOWCZYK: What for and against, what are we fighting? 1564

PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC MEETINGS:

- PETER KLINAR: The Activity of the Slovene Sociology Association 1566
 BOJKO BUČAR: The 9th Meeting of the Institute for International Law and International Relations in Soloniki 1568
 DRAGO KOS: Groundless Selfconfidence 1570

REVIEWS, NOTES:

- ADOLF BIBIČ: Interests and Politics (Rudi Rizman) 1573
 Authors' Synopses 1579

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ ОБСУЖДЕНИЯ:

- ВЛАДО БЕНКО: Неприсоединенность и проблемы международного мира и безопасности в мире 1439
 ВИНКО ХАФНЕР: Управленческий состав и его отношение к самоуправлению 1453
 ЦИРИЛ РИБИЧИЧ: Положение и деятельность скупщин общин 1465

РАЗГОВОР С АВТОРОМ:

- ТОНЕ ФЕРЕНЦ: О словенских изгнанниках 1477

ДИСКУССИОННАЯ ТРИБУНА:

- ТОМАЖ МАСТНАК: Учитесь у них, как руководить 1490

ИН МЕМОРИАМ:

- ЯНКО ПРУНК: Эдвард Коцбек (1904–1981) 1492
 ЭДВАРД КОЦБЕК: Словенци и политика 1497

ОБЩЕСТВО И НАУКА:

- ДАВОР РОДИН: Технократизм – технократия 1503

ДНИ Б. ЗИХЕРЛА '81:

- ИОЖА КОШИР: Ответственность в обществе основанном на самоуправлении 1508
 ПАВЕЛ ГАНТАР: Ответственность в направлении и планированию общественного развития 1509
 МАРЯН ТАВЧАР: Ответственность в объединенном труде 1512
 БОШТЯН МАРКИЧ: Ответственность в общественно-политической деятельности 1515
 МАНЦА КОШИР: Ответственность журналистов и средств массового сообщения 1518
 МАЦА ИОГАН: Ответственность в науке и культуре 1521
 ЗВОНКО ЦАЙНКО: Проблемы воспитания ответственности 1526

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

- СТАНЕ ПАВЛИЧ: Канкун – Оценки и реальные возможности 1529

СОЦИАЛИЗМ В МИРЕ:

- ИЕРЖУ ВИАТР: Демократия народного согласия 1540
 БОРИС ВЕРБИЧ: Самоуправление и независимость 1545
 Программа Солидарности (перевод важнейших тезисов) 1550
 ИАН ГЛОВШИК: За што и против чего мы ведем борьбу 1564

НАУЧНЫЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ВСТРЕЧИ:

- ПЕТЕР КЛИНАР: О деятельности общества социологов 1566
 БОЙКО БУЧАР: Девятое заседание Института по международному праву и международных отношениях в Солуне 1568
 ДРАГО КОС: Неосновательное самоуверение 1570

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

- АДОЛФ БИБИЧ: Интересы и политика (Руди Ризман) 1573
 Авторские синопсисы 1579

Neuvrščenost in problemi mednarodnega miru in varnosti na svetovni ravni

Ko so z Društvom narodov prvokrat v zgodovini mednarodnih odnosov začeli institucionalizirano razreševati probleme mednarodnega miru in varnosti – pred tem je to potekalo improvizirano in večidel neinstitucionalizirano – in to s pretenzijo po univerzalnosti, rezultati, ki so jih dosegli, niso zadovoljili pričakovanj. Obrazložitev za neuspehe so iskali tako v institucionalnih kot v proceduralnih pomanjkljivostih v sistemu kolektivne varnosti Društva narodov, v resnici pa so bile te pomanjkljivosti le izraz nepripravljenosti velikih sil, da bi svoje lastne interese podredile vseobsegajočemu sistemu mednarodne varnosti oziroma izraz premajhne politične volje, da bi opustile uresničevanje interesov z uporabo sile. Zavaljo tega sprememb, do katerih je po koncu druge svetovne vojne prišlo v sistemu kolektivne varnosti z dominantnim položajem velikih sil v njem, ne moremo razumeti kot pozitivno evolucijo, do katere naj bi prišlo zaradi negativnih izkustev s sistemom Društva narodov, marveč bolj kot poskus uresničevanja politične volje brez dejanskih možnosti zanj, poleg tega pa je ta poskus razodeval podcenjevanje rastoče medsebojne odvisnosti držav in narodov in tudi pozitivnih rezultatov druge svetovne vojne.

Izkustva v zvezi z eksperimentom direktorija velikih sil v Varnostnem svetu so v sistemu kolektivne varnosti Društva narodov skorajda enaka kot sicer, tj. paraliza tega sistema, ogrožanje mednarodnega miru, izgubljanje razlik med stanjem miru in stanjem vojne. Obstaja pa bistvena razlika med obdobjem po prvi in obdobjem po drugi svetovni vojni. Paraliza sistema mednarodne varnosti pod okriljem Društva narodov med subjekti v mednarodni skupnosti praktično ni povzročila pomembnejših reakcij, kar pa ne velja za čas po letu 1955, ko je reakcijo na paralizo Varnostnega sveta moč videti v mednarodnopolitični praksi neuvrščenega gibanja, ki se napaja z idejami politične in ekonomske emancipacije. Univerzalistična in globalistična usmerjenost tega gibanja je neizbežno vplivala tudi na njegov odnos do problematike miru in mednarodne varnosti, in sicer predvsem s poudarjanjem njene *kompleksnosti* in z

»izpostavljanjem« kolektivne odgovornosti za razreševanje univerzalnih, pa tudi regionalnih problemov miru in varnosti.

I

Sistem obrambe mednarodnega miru in varnosti – kot je ta opredeljen v Ustanovni listini OZN – je moč razčlenjevati iz dveh stališč, in sicer na podlagi zgodovinske preizkušnje v okviru Društva narodov, in pa razvoja, ki ga je doživel v času po letu 1950. Medtem ko nam prvo stališče rabi za primerjavo zaradi izkustev Društva narodov, kar so nedvomno upoštevali tudi utemeljitelji OZN, pa je drugo stališče pomembno v primeru, ko gre za razumevanje razvoja tega sistema predvsem zaradi odstopanj do katerih je prišlo v odnosu do prvin sistema kolektivne odgovornosti, tako kot so ga zasnovali v Dumbarton Oaksu. Praksa mednarodnih odnosov v prvem desetletju po koncu druge svetovne vojne jih ni potrdila.¹

»Društvo narodov je poskušalo uresničiti abstraktno in skoraj metafizično razumevanje varnosti. Bilo je zasnovano na ideji enakega interesa držav-članic za obrambo miru. Takšni predstavi nedeljivega miru je ustrezala tudi povsem pravna organizacija varnosti«, je zapisal Charles de Vischer.² Načeloma takšno izhodišče ne bi moglo biti sporno, obratno, v razmerah medsebojne odvisnosti držav bi moralo biti temeljni pogoj za sleherni obči in odprti sistem kolektivne varnosti, ki ni obrnjen h kakšni konkretni državi, ali pa k skupini držav, in ki je institucionaliziran v mednarodni skupnosti. Izkazalo pa se je, da je bila politična stvarnost, v kateri ozki interesi držav, še posebej velikih sil, prevladujejo nad interesi mednarodne skupnosti, preveč močna, da bi mogla biti odrinjena iz funkcioniranja tega sistema. Preseči jo je bilo toliko težje zaradi dejstva, da je takšno izhodišče vplivalo na institucionalno zgradbo tega sistema, oziroma z drugimi besedami: institucionalne in proceduralne pomanjkljivosti ter nedorečenosti v njem so v spopadu s politično stvarnostjo mednarodnega življenja po prvi svetovni vojni pospešile njegovo erozijo.

Utemeljevanje sistema mednarodne varnosti na kolektivni podlagi in v okviru OZN je bilo drugačno. Enak interes vseh držav-članic te organizacije za vzdrževanje miru in varnosti kot nujni pogoj ni bil in tudi ni mogel biti izrecno zanikan, obratno, načelo nedeljivega miru je našlo svoje mesto v besedišču Ustanovne listine. To načelo je bilo izrečeno in institucionalizirano v Generalni skupščini OZN, vendar pa so bili za utemeljitelje OZN politični vidiki sistema kolektivne varnosti pomembnejši od pravnih konstrukcij. Odtod tudi ena od bistvenih razlik med Društvom narodov in Združenimi narodi, ko gre za razvoj sistema kolektivne varnosti. Optimizem Wilsona in drugih državnikov glede tega, da so vse države enako zainteresirane za vzdrževanje mednarodnega miru in

¹ Obširneje o tem glej: Vlado Benko, Problemi mednarodne bezbednosti posle drugog svetskog rata; v: Jugoslovenska revija za mednarodno pravo, št. 2–3, Beograd 1972, str. 208–221.

² Ch. de Vischer, Théories et réalités en droit international public, Paris 1953, str. 137.

varnosti, je razviden v dejstvu, da so bile velike sile postavljene v položaj, ko so mogle svoj vpliv v Društvu narodov uresničevati na posreden način, tj. v svetu Društva narodov, v katerem so imele status stalnega člana. Nasproti temu je »realistični pesimizem« utemeljitelj OZN razviden v položaju, kakršnega so v sistemu kolektivne varnosti namenili Varnostnemu svetu in vlogi velikih sil v njem. Že pred Jalto je konferenca v Dumbarton Oaksu prisodila temu organu vodenje tistih mednarodnih zadev, ki se tičejo mednarodne varnosti. Ko uporabljamo besedo »realistični pesimizem«, merimo predvsem na izkustva sistema kolektivne varnosti v okviru Društva narodov in manj na domnevo o razlikah med velikimi silami, ki so se – čeprav različne po družbenoekonomskem in političnem ustroju – v zadnji vojni skupaj bojevale zoper fašizem.

Ta pristop je imel nekatere pomembne podobnosti s prakso mednarodnih odnosov v 19. stoletju, tj. s koncertom evropskih velikih sil, čeprav je točno, da se, med drugim, razlikuje od nje po tem, da je institucionaliziran. Soočanje tega pristopa, ki je, po besedah in duhu iz Dumbarton Oaksa in Jalte, uspešnost delovanja sistema mednarodne varnosti pogojeval s soglasjem med velikimi silami, s stvarnostjo mednarodnega življenja v blokovski razporeditvi sil, je vplivalo na pomikanje težišča od varnostnega sveta k Generalni skupščini. Primerjava tega razvoja s sistemom kolektivne varnosti v Društvu narodov pa ne bi bila korektna, če bi dejali, da se je mednarodna skupnost vrnila na isto točko, na kateri je bila z Društvom narodov. Razmere v njej so se temeljito spremenile. Pojav na novo osvobojenih držav v mednarodni skupnosti, močan zagon načel politične emancipacije, povečano število držav s socialistično družbeno ureditvijo itn. – vse to so bila znamenja spreminjajočega se razmerja sil v tej skupnosti, ki so vplivala na to, da je moral biti politični pristop utemeljitelj OZN (izhajajoč iz tega, da so odnosi med velikimi silami pomembnejši od organizacije miru na institucionalnih temeljih) v določenem smislu tudi *via facti* revidiran.

V mislih imamo paralegalno preobrazbo mehanizma OZN s tem, ko so se povečale pristojnosti Generalne skupščine v zvezi z zagotavljanjem miru in mednarodne varnosti, oziroma ko so se dotlej »izključnim« kompetencam Varnostnega sveta na tem področju pričele pridruževati kompetence Generalne skupščine, ne da bi sicer formalno revidirali Ustanovno listino OZN. Poudariti velja, da so se kompetence Generalne skupščine krepile s prakso, krona vseh, dotlej bolj ali manj fragmentarnih prizadevanj v tej smeri pa je bila resolucija »Združeni za mir« (Uniting for peace), ki je bila sprejeta takrat, ko je bil Varnostni svet vseskozi blokiran s tako rekoč sistematično uporabo veta. Teh premikov, pa tudi njihovih učinkov, vsekakor ni razumeti na način, ki bi idealiziral funkcioniranje sistema kolektivne varnosti z gravitacijsko točko v Generalni skupščini, vsekakor pa velja nanje opozoriti, če naj razpravljamo o neuvrščenosti oziroma neuvrščenih državah ter njihovi dejavnosti v Generalni skupščini OZN.

Tem razmišljanjem bi dodali še eno pomembno ugotovitev. Sistem kolektivne varnosti in zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti v okviru OZN se razlikuje od prejšnjega tudi v tem, da so v njem medsebojno povezane tako prevencija kakor represija groženj proti miru, kršitev miru in dejanj agresije, pa mirno razreševanje mednarodnih sporov z diplomatskimi sredstvi in sodnimi rešitvami,³ kar tudi ni brez teže za razumevanje vloge neuvrščenih držav na že omenjenem področju.

II

Kot skoraj večina diplomatskopoličnih aktov iz prelomnih obdobj razvoja mednarodne skupnosti (Dunajski kongres, Versajske pogodbe itd.), tako tudi rešitve iz Dumbarton Oaksa in Jalte niso vsebovale dosežene stopnje razvoja družbenih odnosov in njihove politične artikulacije. Kljub negativnim izkušnjam v zvezi z zagotavljanjem mednarodnega miru in varnosti v sistemu Društva narodov bi moglo biti državnikom velikih sil očitno, da nekakšno »korigirano«³ vračanje k direktoriju velikih sil iz obdobja evropskega koncerta ne more biti prava niti trajnejša rešitev. Danes bi se morda lahko čudili temu, da državniki, kakršni so bili Churchill, Roosevelt in Stalin, na začetku leta 1945 niso videli dlje od geostrateških pokazateljev varnosti in globalnih interesov njihovih držav oziroma percepcije teh interesov, res pa je, da so prav državniki velikih sil le redko dojemali dialektiko nacionalnega in svetovnega, in sicer zaradi podvrženosti kompleksu moči, ki je prevladal nad njimi, kot prevladuje tudi nad njihovimi nasledniki. Zaslutiti pa je bilo moč vsaj tendence po politični emancipaciji, ki so se kot take nakazovale že od oktobrske revolucije in prvih valov protikolonialnih gibanj od konca prve svetovne vojne naprej, vsekakor pa dosegle močan vzpon v drugi svetovni vojni, tako da ji zaradi njih E. Kardelj upravičeno prisoja »demokratični, osvobodilni in napredni značaj«. Procesi po Bandungu leta 1955 so te tendence manifestirali na svetovni ravni. Zaradi tega bi stališče do problemov mednarodnega miru in varnosti, kakršnega so oblikovali v Dumbarton Oaksu, komaj mogli opredeliti kot »realistični pesimizem«, marveč bi se raje ogreli za termin »optimistični anahronizem«, kar argumentiramo po eni strani z izpričanim razkolom med velikimi silami, po drugi strani pa s prav tako verificiranim fiaskom starih formul, namenjenih urejevanju mednarodnih zadev.

V zvezi s takšnimi stališči velja opozoriti še na nekatere vidike zagotavljanja mednarodnega miru in varnosti.

Prvič, že primerjava med sistemom Društva narodov in OZN priča, da le-ta določa prijateljsko sodelovanje med narodi, s čimer naj bi mednarodne politične, ekonomske, socialne, kulturne in zdravstvene probleme

³ Ch. de Vischer, op. cit. str. 137.

razreševali občutno širše, kot to velja za sistem Društva narodov. Ali določneje povedano: tako za Društvo narodov kot za OZN velja, da sta obravnavala, oziroma da obravnavata zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti kot primarni cilj svoje dejavnosti. Vsi drugi cilji so drugotnega pomena. Iz 1. člena Ustanovne listine OZN pa je moč razumeti, da le-ta pojmuje zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti širše, kot to velja za Pakt Društva narodov. Zagotavljanje miru namreč ni samo »politični« problem. K temu naj pripomore tudi »razvoj prijateljskih odnosov med državami, zasnovanih na spoštovanju načela enakopravnosti in samoodločbe in sprejemanje drugih primernih ukrepov za utrditev svetovnega miru« (točka 2) in »uresničevanje mednarodnega sodelovanja z razreševanjem mednarodnih problemov ekonomskega, socialnega, kulturnega ali humanitarnega značaja in razvoj spodbujanja spoštovanja pravic človeka in temeljnih svoboščin za vse, ne glede na raso, spol, jezik ali vero« (točka 3). Če razumemo razvoj sodelovanja kot najbolj učinkovito »prevencijo« konflikta, bi iz tega sklepali, da je vprašanje miru v sistemu Združenih narodov postavljeno širše, kot to velja za Društvo narodov, *pri čemer pa je bistveno, da se takšen pristop sklada z doseženo stopnjo razvoja medsebojne odvisnosti.*

Ne zanikamo tega, da je takšnemu stališču mogoče tudi oporekati, med drugim tudi s tem, da se povezovanje mednarodnega miru in varnosti z »večrazsežnostnim« razvojem sodelovanja pokaže v kratkoročnem smislu kot nepraktično ali vsaj kot manj praktično, oziroma da, prvič, zožuje možnosti za »operativno« razreševanje konkretnih sporov in situacij, in da, drugič, hkrati omogoča prehajanje antagonizmov iz »čiste« sfere politike v druge sfere interakcij. Takšnemu načinu razmišljanja bi se, kot menimo, lahko uprli z empiričnimi primeri iz mednarodnega življenja po drugi svetovni vojni, ko je bilo zelo majhno število mednarodnih sporov in situacij dejansko razrešenih.

Drugič, s takšno krepitvijo razsežnosti miru in z utrjevanjem zveze med mirom in sodelovanjem prihaja do nekakšne revitalizacije Wilsonovega razumevanja »enakega« interesa vseh subjektov za mir. Oziroma točneje: če so mednarodni problemi kompleksnejši – in v njihovih okvirih tudi problemi mednarodnega miru in varnosti –, tedaj se z razvojem medsebojne odvisnosti, pa tudi z drugačno naravo odnosa med mirom in vojno, ki jo je povzročil obstoj »absolutnih« orožij, *pojavlja tudi vse večje število subjektov, ki so zainteresirani za mir in katerih subjektivna pripravljenost za sodelovanje pri razreševanju mednarodnih problemov je del objektivnega položaja.*

Tretjič, OZN je precej bolj kot Društvo narodov izpostavljena zahtevam svojega »okolja«, tj. zahtevam mednarodne skupnosti, ki se nanašajo na vprašanja mednarodnega miru in varnosti, zajeta v kompleksne okvire. In še posebej: »Če je na sedanji stopnji razvoja OZN politični sistem formalno sodelujočih držav, od katerih je sleherna upravičena postaviti pred to organizacijo svoje zahteve, kakršne izhajajo iz njene lastne

nacionalne politike»,⁴ to dejansko pomeni tudi spremembo vloge majhnih in srednjih držav, kar se je nedvoumno pokazalo v obdobju zaostrovanja konflikta med velikimi silami.

Četrtrič, vse do druge svetovne vojne so bili pglavitni problemi mednarodne varnosti povezani z odnosi med velikimi silami – »geografsko« so ti problemi izhajali iz evropskega prostora, kar se je dejansko podaljševalo tja do leta 1955, zavoljo tega pa so le-te tudi smatrale, da so »izključno pristojne« za njihovo razreševanje. V sodobni mednarodni skupnosti se stvari spreminjajo. Likvidacija kolonialnega sistema in nasprotovanja tej likvidaciji, poskusi restavracije odnosov dominacije in odvisnosti s pomočjo novokolonializma in strukturnega nasilja itd. – vse to se danes pojavlja v širših okvirih mednarodne varnosti, še več, pravica na razvoj ali pa kratenje te pravice tistim državam, ki so bile vse do nedavnega v sestavi posameznih kolonialnih imperijev, ne moreta mimo problematike mednarodne varnosti. Pomembno in za mednarodne odnose v določeni meri tudi novo pa je, da povezovanje teh problemov in povečevanje števila subjektov, ki so zainteresirani za njihovo razreševanje, ustvarjata tudi potrebne možnosti za *izvajanje kolektivnih akcij na podlagi skupinske identifikacije interesov*.

Petič, medtem ko so utemeljitelji OZN videli njeno funkcijo predvsem v vzdrževanju mednarodnega miru in varnosti s poudarkom na prisiljevanju (enforcement), so spremembe v mednarodnih odnosih po 1955. in s tem v zvezi tudi spremembe v političnem procesu znotraj te organizacije povzročile, *da je danes poudarek na vzdrževanju mednarodnega miru in varnosti s sporazumevanjem (consent)*.⁵ Če naj navedemo samo eno od dejstev, ki se nanašajo na spremembe v političnem procesu znotraj OZN, je to prav gotovo »eksplozija« njenega članstva od leta 1960 naprej. Tako se v tej organizaciji zrcali »difuzija« moči v mednarodnih odnosih, do katere v vse večji meri prihaja od Bandunga leta 1955.⁶

Šestič, univerzalizacija konflikta med velikimi silami zaradi njegove »ideologizacije« je *povlekla za seboj tudi univerzalizacijo zavračanja tega konflikta na podlagi ciljev in načel gibanja neuvrščenosti*, kar se je v vse bolj določnem smislu pričelo izražati v spoznanju, da je nedeljivemu svetu

⁴ Konkretneje o tem glej Ernest B. Haas v: *Dynamic environment and static system: revolutionary regimes in the U. N.*, v delu Morton A. Kaplana (ed.): *The Revolution in World Politics*, New York, John Wiley and Sons 1962, str. 267–309.

⁵ Takšno je tudi stališče Lelanda Goodricha, eminentnega ameriškega raziskovalca Združenih narodov v uvodu, ki ga je napisal za delo Davida A. Kaya »The new Nations in the UN 1960–1967, Columbia University Press, New York and London 1970.

⁶ Na začetku šestdesetih let, ko se že pričenjajo pojavljati bistvene spremembe v mednarodnih odnosih, pa tudi v OZN, je v ameriški literaturi, posvečeni mednarodnim odnosom, prevladovalo stališče o »bipolarni strukturi« teh odnosov – z le redkimi izjemami tistih, ki so napovedovali rastočo difuzijo moči, ali pa menili, da je zatekanje k vse večji dejavnosti Generalne skupščine hkrati tudi pospeševanje difuzije moči. Tako je že prej navedeni M. Kaplan napovedoval, da bo bipolarna struktura obvladovala svetovno politiko (»Bipolarity in a Revolutionary Age, op. cit. str. 266), pa tudi Talcott Parsons je bil podobnega mnenja, čeprav je stvar obravnaval bolj optimistično, nekako v tem smislu, »da je moč ideološke razlike« oziroma »konflikt usmeritev definirati kot politični konflikt ...«, ki bi ga mogli vzporejati z obstojem »stabilizirajočega dvopartijskega sistema v mednarodnih odnosih ...« Talcott Parsonss, *Polarization and the problem of international order* v: Karl Deutsch, *Preventing World War Three*, New York, Simon and Schuster 1963.

imanentna potreba po miru, mirnem razreševanju mednarodnih sporov, mirnih spremembah itd., kar je mogoče doseči samo s sodelovanjem vseh subjektov v mednarodni skupnosti na podlagi njihove dejanske enakopravnosti. Še več: vztrajanje na novo osvobojenih držav Azije in Afrike ter Jugoslavije pri načelih miroljubnega sožitja med državami z različnimi družbenoekonomskimi ureditvami je še posebej moč razumeti, če upoštevamo domnevo, da je uresničevanje teh načel v mednarodni skupnosti hkrati tudi pogoj za pozitivne, od zunanjih pritiskov in vplivov neobremenjene notranje družbene, politične, ekonomske in druge spremembe – tako v neuvrščenih kot v nerazvitih deželah.

Iz povedanega bi bilo moč pritrditi stališču o vse večji vlogi Generalne skupščine v zvezi z zagotavljanjem mednarodnega miru in varnosti – če ne bi upoštevali druge problematike, za katero je ta organ Združenih narodov pristojen na podlagi določil Ustanovne listine, kar je izraz globokih sprememb, do katerih je prišlo v mednarodnih odnosih po letu 1955.

III

V naravi majhnih in srednjih držav – v to kategorijo je moč šteti skoraj vse neuvrščene države – je, da so tako zavoljo vojaške kot tudi ekonomske šibkosti v občutni meri izpostavljene pritiskom in vplivom velikih sil, kar pomeni, da so tudi okviri avtonomnosti njihove zunanje politike sorazmerno ozki. Ena od posledic takšnega položaja je status nevtralnosti oziroma nevtralizma, ki ga nekatere med njimi rade prevzemajo, če so za to izpolnjeni določeni pogoji. Drugi odgovor nanj je vstopanje v zavezniške odnose z velikimi silami, najraje v okviru mnogostranskih zavezništev.

5) Pojav neuvrščenosti pomeni za to kategorijo tretjo, doslej nepoznano opcijo, katere vrednost je mogoče ocenjevati iz več vidikov, in sicer glede na povečano avtonomnost zunanje politike posameznih neuvrščenih držav, glede na njihovo skupinsko identifikacijo in pa dolgoročno naravnost neuvrščenosti kot mednarodno politične prakse.

S te plati je neuvrščenost oziroma mednarodnopolitična praksa neuvrščenosti »novum« v mednarodnih odnosih, kar je mogoče lažje razumeti, če jo v nekaj besedah opredelimo kot *idejo* in kot *gibanje*.

Ne bi bilo potrebno na široko obravnavati teme o začetkih neuvrščenosti kot ideje. Čeprav nastanek blokovskih struktur in zavračanje precejšnjega števila držav, da bi se jim pridružile, štejemo kot *splošno zunanjo determinanto* za pojav neuvrščenosti, same njene ideje ni moč omejevati izključno na reakcijo na blokovski pojav. Takšno stališče najprej izhaja iz povezovanja neuvrščenosti z azijskim in afriškim nacionalizmom, katerih vsebino razlagajo s težnjo doseči politično neodvisnost oziroma politično emancipacijo, torej kot zavračanje »kolonialne situacije«, hkrati pa tudi z eksplicitno izraženimi zahtevami po »pravici do razvoja« številnih držav s teh dveh kontinentov. Če pa je moč na teh

točkah – torej glede emancipacije in razvoja – idejo neuvrščeni povezovali z viri na azijskem in afriškem kontinentu, pa so njihovi bistveni elementi *univerzalne* narave, kajti gre za načela, kakršna so spoštovanje suverenosti, enakopravnosti, samoodločbe, nevmešavanja v notranje zadeve, svobodne izbire oblike družbenega in političnega razvoja itn., ki so dejansko »uporabna« za sleherno situacijo, kjer se emancipacija in svoboda spopadata z dominacijo in nasiljem. Iz takšnega *univerzalnega* razumevanja neuvrščeni kot *ideje* izhajajo tudi *univerzalno* razumevanje *problematike mednarodnega miru in varnosti*. Dejansko nam številni dokumenti s pomembnejših konferenc neuvrščeni držav odkrivajo, da je njihov pristop do te problematike *univerzalen*; da se nasproti parcialnemu obravnavanju le-te zavzemajo za *globalno*,⁷ da se zaradi tega opredeljujejo za kolektivno odgovornost,⁸ in da *razumejo miroljubno sožitje kot edini primerni odgovor na kompleksno naravo mednarodnega pojava, s tem pa tudi mednarodne varnosti*.⁹

Zdi se nam, da je eksplicitno in implicitno povezovanje neuvrščeni kot ideje s problematiko zagotavljanja mednarodnega miru in varnosti na svetovni ravni izraženo tudi v kriterijih za pridružitve *h gibanju neuvrščeni*, kakor so bili ti opredeljeni na pripravljani konferenci junija 1961 v Kairu za prvo konferenco neuvrščeni držav v Beogradu in katerih razlaga bi mogla dokazati, da so vsaj štirje od petih kriterijev »obrnjeni« k problematiki mednarodne varnosti.

Utemeljeno na načelih iz deklaracije bandunške konference 1955, ki so bila dopolnjena in natančneje opredeljena z dokumenti, ki jih je sprejela beograjska konferenca 1961 pa tudi konference, ki so sledile, je *gibanje neuvrščeni* uresničevalo svoje cilje in svoj program na naslednjih območjih.

⁷ V govoru na začetku konference neuvrščeni držav v Kairu je gostitelj Gamal Abdel Naser poudaril tako univerzalni pristop neuvrščeni držav do problematike mednarodnega miru in varnosti kot tudi, da je moč doseči mir predvsem s sodelovanjem. Med drugim je dejal naslednje: »... Ko konferenca v Kairu spremlja dolgotrajen boj, ki postaja z vsakim dnevom vse širši in vse globlji, zasluži, da bi postala ta konferenca konferenca miru po poti mednarodnega sodelovanja...«. In: »Če bomo v končnem povzetku smatrali, da je potrebno definirati misli, ki naj bi jih v tej deklaraciji postavili v ospredje, potem predlagamo, da damo poudarek naslednjim načelom... 1. Mir ni samo izogibanje uporabi sile marveč je tudi, kot je to določeno v členu 55. Ustanovne listine, »ustvarjanje stabilnosti in blaginje, ki sta potrebni za miroljubne in prijateljske odnose med državami, ki so zasnovani na spoštovanju načel enakih pravic in samoodločbe narodov«; 2. Ustvarjanje razmer, ki so bistvene za mir, je stvar, ki zadeva vse države; dejstvo, da imamo vsi skupaj odgovornost, povečuje resnost tega vprašanja; 3. Ne more uspeti prizadevanje, da bi se izognili uporabi sile v mednarodnih odnosih, če naj bi razreševanje slehernega problema ločevali od razreševanja drugih. Pravilno razumevanja miru, ki je zasnovano na pravičnosti, more zagotoviti uspeh takšnih prizadevanj. Samo pravičnost more voditi k trajnejšemu miru, sila sicer lahko za določen čas uspe ter se vsili v določenem položaju, vendar pa tudi kljub »dovršenemu dejanju«, do katerega pripelje, še daleč ne more pomeniti zagotovitve miru...«. Iz: Nesvrstani od Beograda do Beograda I., Svet nesvrstanih, publikacija Tanjuga, Beograd 1979, str. 62.

⁸ V »Programu za mir in mednarodno sodelovanje«, ki so ga sprejele neuvrščeni države na kairski konferenci 1964, je bilo rečeno: »... Šefi držav ali vlad neuvrščeni držav izražajo pripravljenost prispevati k ustvaritvi trajnega in pravičnega miru v svetu in hkrati potrjujejo, da je zagotovitev miru in spodbujanje blaginje ljudstev stvar kolektivne odgovornosti, ker izhajajo iz naravnih težnj človeštva, da bi živel v boljšem svetu...«. Nesvrstani od Beograda do Beograda I. op. cit. str. 70.

⁹ V IV. delu istega »programa« so v poglavju »Miroljubno sožitje in kodifikacija njenih načel v OZN« zapisali tudi te besede: »... Potrjujejo svoje globoko prepričanje, da mora človeštvo v sedanjih okoliščinah smatrati miroljubno sožitje kot edini način za krepitev svetovnega miru, ki mora temeljiti na enakopravnosti, svobodi in pravičnosti med narodi, v novem okviru miroljubnih in harmoničnih odnosov med državami in narodi sveta...«. Nesvrstani od Beograda do Beograda I. op. cit. str. 75.

a) zmanjševanje mednarodne napetosti in stabilizacija mednarodnega miru in varnosti tako v univerzalnih kot v regionalnih okvirih, v OZN kot zunaj nje;

b) zmanjševanje oboroževalne tekme ter prizadevanja za splošno in popolno razorožitev,¹⁰

c) dokončne likvidacije kolonialnega sistema in nasprotovanje novo-kolonializmu;

d) preseganje razlik v ekonomskem razvoju, kar je še posebej očitno v obdobju po tretji vrhunski konferenci neuvrščenih držav leta 1970 v Lusaki, ko so skupinsko identifikacijo interesov teh držav izrazili v problematiki ekonomske emancipacije in v izhodiščih za globalno strategijo razvoja. Na tej podlagi so mogli na četrti vrhunski konferenci neuvrščenih držav v Alžiru 1973 dati pobudo za konceptualizacijo nove mednarodne ekonomske ureditve.

Te cilje in ta program so neuvrščene države uresničevale v »aktivnostih pozitivnih alternativ«, s posredovanjem med velikimi silami in bloki¹¹, z vztrajanjem pri nujnem spoštovanju obstoječih norm mednarodnega obnašanja v prid stabilizaciji mednarodnih odnosov¹² itd., rezultati te aktivnosti pa so pokazali, da je neuvrščenost dejansko edina alternativa blokovski politiki¹³. Še posebej velja poudariti, da je bila ta aktivnost *kolektivna* in hkrati *konkretna*.¹⁴

Bilo bi interesantno, če bi s pomočjo podrobnejše analize raziskali evolucijo stališč v neuvrščenosti kot *gibanju*, ko gre za odnos med splošnimi formulacijami in deklaracijami na eni in specifičnimi stališči na drugi strani. Oziroma določneje: iz analiz dokumentov s konferenc neuvrščenih držav je razvidno, da se od konference do konference pojavlja vse bolj zaznaven premik od splošnih deklaracij k bolj specifičnim predlogom za rešitve posameznih vprašanj in problemov. To je vsekakor najbolj očitno na območju ekonomskega razvoja in ekonomske emancipacije,

¹⁰ »... Eno od pomembnih dosežkov beograjske konference je bilo dejstvo, da so neuvrščene države sodelovale na pogajanjih o razorožitvi in si tako okrepile vedenje o razsežnostih tega problema ter s tem tudi sposobnosti za to, da bi prispevale k razrešitvi problema...« Iz govora Gamala Abdela Naserja na drugi konferenci neuvrščenih držav v Kairu 1964. Nesvrstani od Beograda do Beograda, op. cit., str. 6.

¹¹ »... Srečni bomo, če bomo uspeli s svojo objektivno analizo današnjega stanja v mednarodnih odnosih in s svojimi konstruktivnimi predlogi prispevati k izboljšanju mednarodnega položaja...« Iz govora predsednika Tita v generálni debati konference neuvrščenih držav v Beogradu 1961. Nesvrstani od Beograda do Beograda, op. cit., str. 24.

¹² »... Ko zremo na obdobje, ki je minulo, lahko danes z zadovoljstvom ugotovimo, da so naše države, predvsem v Združenih narodih, pa tudi zunaj njih, skupno z vsemi drugimi miroljubnimi državami in silami, pripomogle k temu, da se je posebno v času usodnih kriz v mednarodnih odnosih slišal glas razuma ter tudi prevladal...« Iz govora predsednika Tita na drugi konferenci neuvrščenih držav v Kairu. Nesvrstani od Beograda do Beograda, op. cit., str. 88.

¹³ »... Neuvrščene države težijo k temu, da bi dvignile svoj status z ugotovitvijo, da je ta usmeritev v njihovi zunanji politiki skoraj edina, s katero je moč zagotoviti mir v obdobju hladne vojne. V Bandungu je Nehru vprašal: Kaj bi se zgodilo, če bi bil ves svet razdeljen v dva velika bloka?«, na kar je sam odgovoril: »Neizbežen rezultat tega bi bila vojna. Zaradi tega je vsak korak, ki je storjen z namenom, da bi zmanjšali prostor neuvrščenih, nevaren in vodi v vojno. Tak (korak) zmanjšuje tisto objektivno, tisto ravnotežje, tisti pogled (na mednarodne odnose), ki ga morejo imeti neuvrščene države...« Iz B. Korany, Social Change, Charisma and International Behaviour Toward a Theory of Foreign Policy – making in the Third World A. W. Sijthoff-Leyden, 1976, str. 50.

¹⁴ »... Poiščimo torej področja, ki so primerna za kolektivno in konkretno akcijo...« Iz govora dr. Kennetha Kaunde na tretji konferenci neuvrščenih držav v Lusaki 1970; Nesvrstani od Beograda do Beograda 1., op. cit., str. 109.

npr. v naraščajoči konkretizaciji in podrobnem artikuliranju globalne strategije razvoja oziroma koncepta nove mednarodne ekonomske ureditve¹⁵, vendar pa je lahko tudi območje mednarodne varnosti dober zgled.

Tako so države-članice neuvrščene gibanja v vse večji meri opredeljujejo do konkretnih problemov v regionalnih in lokalnih okvirih, ali pa se zavzemajo za rešitve v prid izboljšav v sistemu kolektivne varnosti¹⁶, za vzpostavitev območij miru¹⁷, skratka za krepitev mednarodne varnosti. Prav tako je moč ugotoviti, da je dejavnost neuvrščenih držav za mednarodni mir in varnost tesno povezana z razpravami na njihovih vrhunskih srečanjih in konferencah zunanjih ministrov. Ali točneje povedano: točke dnevnih redov, ki so namenjene razpravam o »vzpostavitvi in krepitvi mednarodnega reda in varnosti«, postajajo obsežnejše. Tako npr. so v točki 2. dnevnega reda beogradske konference pod zgoraj omenjenim naslovom obravnavali »spoštovanje pravic narodov in ljudstev do samoodločbe, boj zoper imperializem, likvidacijo kolonializma, boj zoper novokolonializem, spoštovanje suverenosti in teritorialne integritete držav, nevmešavanje v notranje zadeve držav, rasno diskriminacijo in apartheid, splošno in popolno razorožitev, prepoved jedrskih preizkusov, problem tujih vojaških baz, miroljubno koeksistenco med državami z različno družbeno ureditvijo in vlogo ter strukturo Organizacije združenih narodov in implementacijo njenih resolucij«. ¹⁸ Na kairski konferenci je ta točka dnevnega reda vsebovala že devet »podtočk«, in sicer so vanjo na

¹⁵ Evolucijo »razmišljanj« in stališč o globalni strategiji razvoja je moč dokaj natančno ugotoviti z raziskavo dokumentov od lusake »Deklaracije o neuvrščenosti in ekonomskem razvoju« prek »Ekonomske deklaracije« in »Akcijskega programa za ekonomsko sodelovanje«, ki sta bila sprejeta na vrhunski konferenci v Alžiru, do »Ekonomske deklaracije« in »Akcijskega programa« s konference v Colombu 1976.

¹⁶ »... Udeleženci konsultativnega sestanka so namenili posebno pozornost problemom miru in varnosti. Mednarodni dogodki v preteklem letu so potrdili pravočasnost stališč in sprejetih odločitev na konferenci v Lusaki, ki od mednarodne skupnosti zahtevajo, da se stalno ukvarja z vprašanji, ki so povezana s splošno varnostjo. V tem okviru je neizbežno potrebno, da še naprej razvijajo in izboljšujejo sistem varnosti v okviru Ustanovne listine OZN, da bi tako mednarodna organizacija lahko učinkoviteje uresničevala svoje dolžnosti...« Z ministrskega sestanka neuvrščenih držav v New Yorku 3. IX. 1971; Nesvrstani od Beograda do Beograda I., op. cit., str. 160.

»... 18... Deklaracija o krepitvi mednarodne varnosti, ki so jo sprejeli na 25. zasedanju Generalne skupščine OZN, izraža interese in stališča velike večine držav, še posebej neuvrščenih in dežel v razvoju, katerih varnost stalno ogrožajo. Ta deklaracija ne razglašala samo splošnih načel, marveč hkrati zajema program konkretne akcije. Izhajajoč iz tega so se udeleženci konsultativnega sestanka strinjali s tem, da bi bila prizadevanja namenjena a) vsebinski obravnavi vprašanju miru in varnosti, in to na 26. zasedanju Generalne skupščine OZN, b) popolni uporabi ustreznih resolucij ZN in ponovni potrditvi integralne zveze med cilji in načeli iz Ustanovne listine, in pa vzdrževanjem mednarodnega miru in varnosti, c) krepitvi funkcij ZN na tem območju mora v pomembni meri prispevati k zagotovitvi neodvisnosti in suverenosti vseh držav ter k teritorialni integriteti vseh držav, d) bližnji sporazum o smernicah operacij za vzdrževanje miru, e) bližnji sporazum o opredelitvi agresije, ker bi takšna opredelitev odvrnila države od uporabe sile, pomagala mednarodni skupnosti, da bi ugotovila odgovornost za agresijo in vodila ZN k uresničevanju nalog v zvezi z vzdrževanjem miru in varnosti, f) kontinuiteti v obravnavi miru in varnosti na bližnjih zasedanjih Generalne skupščine ZN. »Iz sklepnega komunikeja ministrskega konsultativnega sestanka neuvrščenih držav v New Yorku, 30. IX. 1971; Nesvrstani od Beograda do Beograda I., op. cit., str. 161.

¹⁷ »... 17. Udeleženci konsultativnega sestanka potrjujejo, da bi – v skladu z deklaracijo iz Lusake – ustanavljanje con miru prispevalo k mednarodnemu miru in varnosti in stabilnosti vseh držav in narodov. Dosegli so soglasje o tem, da bi naredili na 26. zasedanju Generalne skupščine OZN konkretne korake za to, da bi uresničili odločitev o razglasitvi Indijskega oceana za območje miru, kar vsebuje paragraf 8 (6) Resolucije 12. Deklaracije iz Lusake.« Iz sklepnega komunikeja Ministrskega konsultativnega sestanka neuvrščenih držav v New Yorku, 30. IX. 1971; Nesvrstani od Beograda do Beograda I., op. cit., str. 161.

¹⁸ Dnevni red Prve konference šefov držav ali vlad neuvrščenih držav v Beogradu 1961.

novo vnesli »ustvaritev neatomskih con, prevencijo razširitve jedrskega orožja in razreševanje sporov brez uporabe sile ali grožnje s silo v skladu s principi OZN.«¹⁹ Na lusaški konferenci je prišlo do nekaterih sprememb v sestavi dnevnega reda. Vrsta vprašanj, ki so bila na prejšnjih dveh konferencah v sklopu »ustvaritve in krepitev mednarodnega reda in varnosti«, je bila izločena iz te točke ter dobila samostojno mesto, zato pa je bilo žarišče v kompleksu mednarodnega miru in varnosti zaostreno, razprava pa tudi bolj specializirana.²⁰ Končno velja poudariti, da takšna evolucija v dejavnosti in stališčih neuvrščenih držav ni negativno vplivala na univerzalistično in globalistično usmeritev gibanja, kar je razvidno tudi iz »integracije« številnih vidikov mednarodne varnosti – v njihovem klasičnem razumevanju – z »ekonomsko varnostjo«²¹, pa tudi iz združevanja splošnega in posebnega, pomembnega za mednarodno varnost v »strategiji za krepitev mednarodnega miru in varnosti in za krepitev solidarnosti in vzajemne pomoči neuvrščenih držav.«²²

Že od beogradske konference naprej je bilo vprašanje mednarodne varnosti in miru tesno povezano z vprašanjem razorožitve. Zaradi tega, ker so na dan otvoritve konference v Sovjetski zvezi preizkusili dotlej največjo nuklearno bombo, je razumljivo, da je Nehru dal pobudo, naj bi konferenca sprejela »Posebno izjavo o nevarnosti vojne in poziv za mir«. Poleg tega je sklepna izjava v šestih med sedemindvajsetimi točkami, kolikor jih je vsebovala, obravnavala vprašanje razorožitve, vključno z zahtevo, da bi morale biti neuvrščene države zastopane na prihodnjih svetovnih konferencah o razorožitvi.²³ Na kairski konferenci so v zvezi s tem vprašanjem podprli moskovsko pogodbo o prepovedi nuklearnih preizkusov, zahtevali, naj ta prepoved vključi tudi podzemeljske preizkuse in predlagali podroben program za ukrepe nerazpošiljanja nuklearnega orožja.

IV

Večina neuvrščenih držav je dosegla neodvisnost po koncu druge svetovne vojne, zatorej zanje ni mogoče reči, da so vstopile v mednarodno skupnost z utrjenim statusom in z izpričano avtonomnostjo v odnosu do mednarodnih zadev. To še posebej velja, če upoštevamo, da sodijo najštevilnejše med njimi v kategorijo majhnih in srednjih držav in vrhu

¹⁹ Dnevni red druge konference šefov držav ali vlad neuvrščenih držav v Kairu 1964. Nesvrstani od Beograda do Beograda I., op. cit., str. 47.

²⁰ Dnevni red tretje konference šefov držav ali vlad neuvrščenih držav v Lusaki 1970. Nesvrstani od Beograda do Beograda, op. cit., str. 111.

²¹ Glej resolucijo o ekonomski varnosti in kolektivni akciji, ki je bila sprejeta na četrti konferenci neuvrščenih držav v Alžiru 1973. Nesvrstani od Beograda do Beograda I., op. cit., str. 263.

²² Podrobneje o tem: »Strategija za krepitev mednarodnega miru in varnosti in za krepitev solidarnosti in vzajemne pomoči neuvrščenih držav«, ki je del Politčne deklaracije, sprejete na konferenci zunanjih ministrov neuvrščenih držav v Limi 1975. Nesvrstani od Beograda do Beograda II., str. 47.

²³ Nesvrstani od Beograda do Beograda I., op. cit., str. 21.

tega še v razvoju. Dvoje med seboj povezanih vidikov se v zvezi z njihovim statusom v mednarodnih odnosih pojavlja in sicer najprej njihova varnost in nato možnost njihovega vplivanja na mednarodni sistem.

Večina piscev o mednarodnih odnosih, še posebej tistih iz anglosaškega področja (npr. R. Rothstein, A. Fox, D. Vital), ki se podrobneje ukvarjajo s to kategorijo držav, meni, da imajo majhne in srednje države sorazmerno ozke okvire varnosti, zavoljo tega pa se tudi odločajo za zavezniške odnose z velikimi silami. S tem, ko takšne odnose vzpostavijo, se jim, po eni strani, sicer povečuje varnost – razmislek teži v to smer –, po drugi strani pa se jim manjša možnost za *avtonomno vplivanje* na mednarodno okolje, kajti le-to mora biti v določeni meri usklajeno z interesi hegemonov v kateri od zavezniških struktur, torej interesu velike sile.

Medtem ko obstaja neskladje med varnostjo in možnostjo vplivanja tedaj, ko gre za kategorijo majhnih in srednjih držav, ki se pridružijo blokovskim strukturam, pa bi mogli vsaj kot hipotezo ponuditi razmislek o oženju te razlike v primerih, ko imamo opraviti z majhnimi in srednjimi državami, ki se opredeljujejo za neuvrščenost. Tako pri obravnavi in raziskavi neuvrščenosti skozi optiko kolektivnih akcij in kolektivne dejavnosti, zasnovane na kompleksu skupnih interesov, prihaja lahko celo do osmose obeh vidikov. To pa hkrati tudi pomeni, da je tako varnost kot vplivanje moč uresničevati z *aktivnim delovanjem*. Ali, povedano z drugimi besedami: če naj države vplivajo na mednarodno okolje z namenom, da ga spreminjajo v skladu s svojimi interesi, morajo v njem aktivno delovati.²⁴ Aktivno delovanje pa je osredotočeno predvsem na OZN, še več, opredeljuje ga – načeloma – skladnost s cilji in načelu te organizacije, posebej s tistimi, ki zadevajo mednarodni mir in varnost.²⁵

Kakšne so smeri in načini delovanja neuvrščenih držav v OZN?

Predvsem je Generalna skupščina prostor njihovega delovanja in javnega nastopanja, bodisi tedaj, ko gre za govore predstavnikov neuvrščenih držav, bodisi za njihova opredeljevanja (glasovanja) do vprašanj, ki so na dnevnem redu, medtem ko so manj vidni njihovi nastopi v komitejih s »sponzoriranjem« resolucij oziroma poprejšnjim razčiščevanjem problematike z dnevnih redov, ki postane v naslednji fazi predmet obravnave v Generalni skupščini. Prav tako je manj vidna tudi dejavnost neuvrščenih držav v raznih oblikah »tihe« diplomacije, v »lobbyjih« itn., kar je bržkone prihajalo do izraza zlasti v obdobju hladne vojne ali zaostrovanja razmerij med obema velikima silama, ko stikov med njima

²⁴ V tem smislu glej tudi stališče P. Willelsa v »The non-aligned movement, Popular Prakashan, Bombay 1978, str. 58: »Če hočejo države v zvezi z vplivanjem na izide procesov v mednarodni skupnosti doseči kakršenkoli uspeh, morajo postati aktivne v mednarodnem sistemu«.

²⁵ Isti pisec omenja troje vidikov, zaradi katerih so Združeni narodi postali tako pomembni za neuvrščene države. Čim je posamezna država postala neodvisna, je težila za tem, da bi vstopila v Združene narode, ker je v tem videla »končni pečat« dosežene neodvisnosti, mednarodno priznanje in zagotovitev formalne neodvisnosti v smislu »ena država, en glas«. Drugi vidik je v tem, da je posamezna država takoj, ko je vstopila v OZN, morala glasovati o številnih vprašanjih, med katerimi pa niso bila vsa neposredno pomembna za njene nacionalne interese. Ker njeni predstavniki iz prestižnih razlogov niso hoteli glasovati z »vzdržanim«, vsaj tako ga je razumeti, so pač glasovali aktivneje. Mislimo, da je to stališče pisca ozko, in da bi moglo veljati kvečjemu za najmanjše države iz gibanja neuvrščenih.

praktično ni bilo, pa so se neuvrščene države na območju mednarodne varnosti in miru pojavljale kot nekakšen kvalificirani posrednik.

Vsekakor so neuvrščene države v obdobju 1961–1970 tako v Generalni skupščini kot zunaj nje delovale kot dejavnik umirjanja mednarodnih razmer. To so mogle uresničevati s tem, da so vzdrževale stike z obema blokoma, da so se zavzemale za vzpostavitev ali obnovitev stikov oziroma »kanalov« med obema velikima silama, da so pripravljale kompromisne predloge za razreševanje problemov med njima, pri čemer so posebej pazile na njihovo funkcijo v smislu ohranjanja prestiža (»face-saving«) velikih sil oziroma t. im. koordinacije pričakovanj. V resnih krizah, ki so pretresale mednarodno skupnost, so si prizadevale preprečiti, da bi se dvigala konfliktna spirala, predvsem pa je bila njihova dejavnost namenjena uresničevanju vloge OZN, kot jo določa Ustanovna listina.

Že v obdobju, ko neuvrščeno gibanje formalno še ni bilo konstituirano, so nekatere države v kritičnih obdobjih vztrajale pri prijemih, ki so bili namenjeni ohranitvi mednarodne varnosti na svetovni ravni in jih je v takšnem smislu jemati kot realistične. Gre npr. za stališča Jugoslavije in Indije na začetku korejskega vojaškega konflikta, ki sta vztrajali pri lokalizaciji konflikta in njegovi čimprejšnji razrešitvi.²⁶ Z idejo neuvrščeneosti je tudi neločljivo povezano stališče, da uporabe oborožene sile za poseg v notranje zadeve drugih držav ne bi smeli »nagraditi« s priznanjem nastalega stanja, kar je obveljalo za večino neuvrščenih držav tudi v zvezi s sedanjimi žgočimi problemi, kakršno sta npr. Afganistan in Kampučija.

Krepitev OZN s pomočjo utrjevanja norm mednarodnega obnašanja, posebej ko gre za mednarodni mir in varnost – tako bi bila z enim stavkom opredeljena dejavnost neuvrščeneosti gibanja.

Pri raziskovanju neuvrščeneosti kot mednarodne politične prakse ni moč obiti dejstva, da se v številnih primerih pojavljajo razlike med splošno usmeritvijo gibanja, kot se to izraža v sprejetih dokumentih in deklaracijah, in pa konkretnim obnašanjem (behaviour) posameznih neuvrščenih držav. Razumljivo je, da imajo posebne notranje in zunanje okoliščine²⁷, ki opredeljujejo razlago konkretnega obnašanja, svojo težo

²⁶ ZDA so 27. VI. 1950 v Varnostnem svetu predložile resolucijo, s katero so članicam ZN priporočali, naj dajo pomoč republiko Koreji. Indijska delegacija se glasovanja ni udeležila (Jugoslavija je glasovala proti), ker do glasovanja še ni dobila instrukcij od svoje vlade. Nekaj dni kasneje je indijska vlada objavila deklaracijo, v kateri je pojasnila stališče do korejskega konflikta, kjer je poudarek na »zaustavitvi agresije in hitri obnovitvi mirnih razmer kot bistvenih pogojev za zadovoljivo razrešitev«, še pred tem pa, da je »cilj Indije lokalizirati konflikt in olajšati hitro miroljubno rešitev«. Karunakaran Kotta P. v: *India in World Affairs*, February 1950 – December 1953, London, OUP 1958, str. 95–129. Tudi indijski predsednik vlade D. Nehru je v svojih poslanicah Stalinu in D. Achesonu 13. VIII. 1950 sporočal, »da je cilj Indije lokalizirati konflikt«. Ibidem.

²⁷ Medtem ko bi mogli blokovsko delitev, konfrontacijo in hladno vojno upoštevati kot splošne determinante zunanega pomena za opredelitev posameznih držav za neuvrščeno gibanje, bi med posebne determinante zunanega pomena šteli, npr., arabsko-izraelski konflikt, ki je posamezne države arabskega sveta navajal k opredelitvi v prid neuvrščeneosti gibanju, kašmírski konflikt med Indijo in Pakistanom kot posebni vzrok za opredelitev Indije, vojno s Francijo kot vzrok za opredelitev Alžira, bojazen pred Kitajsko kot vzrok za opredelitev Kambodže in Laosa itd. Med posebne determinante notranjega pomena je moč šteti politični sistem oz. spremembe v tem sistemu (npr. usmeritev Iraka k neuvrščeneosti gibanju po izstopu iz bagdadskega pakta 1958), vloga karizmatičnega vodje (oddaljevanje Gane od neuvrščeneosti gibanja po tem, ko so v tej državi zrušili Nkrumaha itd.

tudi, ko imamo opraviti z dejavnostjo neuvrščenih držav v Generalni skupščini, bodisi ko gre za ustne nastope njihovih predstavnikov bodisi za glasovanja, čeprav je res, da bi bilo potrebno ugotoviti izraze teh posebnih okoliščin že v poprejšnjih razpravah v posameznih komitejih tega organa Združenih narodov. V zvezi z mednarodnim mirom in varnostjo so se te razlike pojavljale največkrat v obdobju hladne vojne in zaostrene blokovske konfrontacije, ko je moč govoriti o bolj ali manj »čistih« (v smislu dokaj jasno zaznavne prizadetosti) medblokovskih problemih (»East-West issues«, oziroma »cold-war issues«), pa sta zaradi tega obe veliki sili budno motrili obnašanje posameznih neuvrščenih držav v Generalni skupščini.

V obdobju po letu 1970 je teh razlik manj, za kar obstajajo številni razlogi, med njimi vsekakor vse višja stopnja institucionalizacije znotraj neuvrščenega gibanja (tudi v funkciji določene opredeljene akcijske zavezanosti sklepom s posameznih vrhunskih srečanj), manj ostro načrtana »navzočnost« interesov velikih sil v zvezi s posameznimi vprašanji, ki zadevajo mednarodni mir in varnost, pa tudi nekakšna integracija teh vprašanj z vprašanjem ostankov kolonializma, novokolonializma, rasizma, apartheidida, drugih oblik dominacije in hegemonije in v skrajni konsekvenci tudi z vprašanjem ekonomskega razvoja in ekonomske emancipacije oziroma pravice do razvoja.

To ne pomeni, da posebne notranje in zunanje okoliščine, ki opredeljujejo konkretno obnašanje posameznih neuvrščenih držav, tudi v Generalni skupščini izgubljajo pomen. Da to ni tako, pričajo primeri glasovalnega obnašanja teh držav v zvezi z mednarodnim mirom in varnostjo tedaj, ko so vprašanja izrazito regionalne in lokalne narave. V teh primerih prihaja tudi do večjih razlik med posameznimi neuvrščenimi državami, ki jih je seveda najlažje »obrazložiti« z navzočnostjo interesov in vmešavanj blokovske politike oziroma velikih sil. Količkaj resnejše analitično prizadevanje pa se bo moralo neizbežno zaustaviti najprej na posebnih notranjih in zunanjih okoliščinah in s te točke pričeti z raziskavo.

Upravljalna družbena sestava in njen odnos do samoupravljanja

I

V tem zapisu ne želimo in ne moremo dati celovite in do kraja konsistentne ocene tako pomembnega socialnega fenomena, kakršen je obstoj upravljalne družbene sestave in njenega odnosa do samoupravljanja. Želimo opozoriti samo na nekatere pomembnejše tendence in dejstva, ki bi lahko bile koristne za poglobljeno preučevanje tega fenomena, pa tudi za našo praktično aktivnost pri razvijanju socialističnega samoupravljanja.

V zadnjem času namreč na mnogih družbenih forumih in zborih ugotavljajo določen zastoj v razvoju samoupravljanja, iščejo njegove vzroke in načine za njegovo hitrejše premagovanje. O tem je temeljito razpravljal in dal svojo oceno tudi 3. kongres samoupravljalcev Jugoslavije, ki je bil junija 1981 v Beogradu.

Ko govorimo o zastoju v razvoju samoupravljanja in o njegovih vzrokih, moramo poudariti, da smo bili s tem soočeni tudi v prejšnjih obdobjih, zlasti pa v obdobju stopnjevanja nacionalizma in liberalizma v sedemdesetih letih. Kljub vsem tem zastojem, objektivnim težavam in subjektivnim nasprotovanjem in slabostim smo v vseh tridesetih letih, odkar je bil sprejet zakon o upravljanju državnih gospodarskih podjetij po delovnih kolektivih, obdržali trdno kontinuiteto in dosegli velik napredek tako v zvezi s krepitvijo proizvodnih sil in izboljšanjem življenjskega standarda prebivalstva kot v zvezi z razvojem socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov. Posebno velik napredek smo dosegli v zadnjih desetih letih – po uveljavitvi tako imenovanih delavskih ustavnih amandmajev in po sprejetju nove ustave in zakona o združenem delu.

Tako smo doslej ustvarili solidno institucionalno osnovo samoupravno organiziranega združenega dela in dosegli velik napredek tudi pri resnični krepitvi samoupravnega družbenoekonomskega položaja delavcev. Ustvarjene so bile bistvene ekonomske in družbene možnosti za to, da sedaj lahko naredimo nov kvaliteten in odločilen korak naprej v razvoju samoupravljanja, to je, da od upravljanja v imenu delavcev v celoti preidemo na upravljanje delavcev samih in utrdimo samoupravljanje kot dominanten produkcijski odnos na vseh področjih družbene reprodukcije. Z drugimi besedami to pomeni: ustvariti takšne razmere, v katerih bodo delavci v združenem delu v celoti upravljali in razpolagali z delovnimi razmerami in rezultati svojega dela ter obvladovali celoten dohodek, ki ga

ustvarjajo s svojim delom, zlasti pa presežek dela oziroma sredstva razširjene reprodukcije.

Lahko trdimo, da vsaj iz formalnega gledišča že sedaj ni nobenega dela družbenega dohodka, na katerega delavci v temeljnih organizacijah združenega dela ne bi imeli nikakršnega vpliva. Prav tako delavci ne delijo niti enega dela dohodka brez kakršnihkoli družbenih meril in omejitev. Resničnost pa je vendarle takšna, da delavci v temeljnih organizacijah združenega dela dejansko obvladujejo samo tisti del dohodka, ki ga samostojno delijo in trošijo znotraj svoje organizacije. To velja predvsem za sredstva za osebne dohodke in skupno porabo delavcev, nekaj manj pa že za amortizacijo in sredstva za razširjeno reprodukcijo. Gledano z vidika razpolaganja z dohodkom bi lahko rekli, da smo geslo »Tovarne delavcem!« v glavnem že uresničili.

Dejstvo pa je, da delavci v temeljnih organizacijah združenega dela samostojno razpolagajo samo z okoli dvema tretjinama skupnega družbenega dohodka, ki ga s svojim delom ustvarjajo. Občutno manjši, včasih celo nikakršen, pa je vpliv delavcev v združenem delu na tretjo tretjino dohodka, ki se uporablja za družbeno oziroma splošno porabo in se deli prek samoupravnih interesnih skupnosti in družbenopolitičnih skupnosti. Prav tako je zelo omejen vpliv delavcev na porabo tistega dela družbenega kapitala oziroma presežka dela, s katerim razpolagajo banke in druge finančne organizacije.

Učinkovito uresničevanje načela svobodne menjave dela med delavci v materialni proizvodnji in delavci v družbenih dejavnostih, pa tudi učinkovito delovanje delegatskega sistema bi delavcem omogočilo, da bi v celoti obvladovali tudi to tretjino dohodka. Ker pa niti eno niti drugo ni dovolj razvito, je ta del dohodka delavcem v precejšnji meri odtujen. Zlasti velja to za tisti del dohodka oziroma presežka dela, ki se porabi za razširjeno reprodukcijo zunaj organizacij združenega dela. Prav razpolaganje s celotnim presežkom dela oziroma s sredstvi za razširjeno reprodukcijo pa je bistveno pomembno tako za oceno preseganja preživelih družbenih odnosov oziroma mezdnege položaja delavca kot tudi razvitosti novih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in položaja delavca kot gospodarja.

Kje so potem pravi vzroki za takšno neugodno stanje in celo za določen zastoj v razvoju samoupravljanja?

Jasno je, da že dosežena stopnja ekonomske in kulturne razvitosti države v celoti, pa tudi na posameznih področjih in v družbenih okoljih, do neke mere že sama po sebi določa možnosti za razvoj samoupravljanja. To pomeni, da ukinjanje ostankov preživelih družbenih odnosov, zasnovanih na izkoriščanju in odtujenosti delavcev od razpolaganja z rezultati njihovega dela, in pa razvoj socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov nista odvisna samo od dobrih želja delavcev in organiziranih prizadevanj subjektivnih družbenih sil, temveč tudi od dosežene stopnje razvitosti proizvodjalnih sil in družbene zavesti. Tega ni moč

spremeniti v kratkem času, ampak je to stvar daljšega procesa celovite družbene preobrazbe.

Poleg tega sedanja gospodarska nestabilnost in z njo povezane resne motnje v tokovih družbene reprodukcije objektivno otežujejo razvoj samoupravnih odnosov in prispevajo k njihovemu zastoju. Namreč, vsakodnevni žgoči problemi v zvezi z zagotavljanjem nemotene proizvodnje in ustvarjanjem dohodka v sedanjih nestabilnih in oteženih razmerah nujno čezmerno zaposlujejo delavce, poslovodno sestavo in vse družbene dejavnike z reševanjem sprotnih problemov, porivajo jih v vsakdanji pragmatizem in zmanjšujejo njihovo prizadevanje za napredek samoupravnih družbenih odnosov in razreševanje družbenih in ekonomskih protislovij na dolgoročnejši podlagi. Vse to nujno zožuje prostor za samoupravno odločanje in krepí državni intervencionizem na vseh področjih družbene reprodukcije.

To so vsekakor resne objektivne motnje za uspešen razvoj samoupravljanja. Temeljni vzroki za njegov sedanji zastoj pa vendarle niso objektivne narave. Kako bi sicer razložili dejstvo, da smo pred tridesetimi leti uvajali samoupravljanje in ga pozneje uspešno razvijali v neprimerno težjih družbenoekonomskih razmerah kot danes, ko smo že dosegli dokaj visoko stopnjo ekonomske in kulturne razvitosti in si pridobili ogromne izkušnje v zvezi z uresničevanjem socialističnega samoupravljanja. To pomeni, da temeljni vzroki za sedanji zastoj niso toliko objektivne, pač pa predvsem subjektivne narave. Eden izmed najpomembnejših pa je po našem mnenju nekakšna moralna kriza oziroma moralna razdvojenost v obnašanju upravljalke družbene sestave do samoupravljanja.

II

Pod pojmom »upravljalška družbena sestava« razumemo celotno sestavo ljudi, ki se po svojem poklicu ali družbeni dolžnosti ukvarjajo z organiziranjem in vodenjem ekonomskih in družbenih zadev. To so predvsem direktorji oziroma poslovodni delavci in delavci s posebnimi pooblastili v organizacijah združenega dela in njihovih asociacijah, bankah in podobno. To so tudi predsedniki in člani izvršnih organov skupščin in družbenopolitičnih skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti, ki stalno delajo v teh organih. To so v veliki meri tudi profesionalni politični delavci in drugi nosilci javnih funkcij v družbenopolitičnih in družbenih organizacijah, v zvezi komunistov, socialistični zvezi delovnega ljudstva, zvezi sindikatov in drugih. (Mednje spada tudi pisec tega zapisa). Če skušamo to sestavo zelo poenostavljeno kvantificirati na podlagi sedanje organiziranosti združenega dela in razvejanosti političnega sistema, potem ugotovimo, da je to v vsej državi okoli 60 do 80 tisoč ljudi ali povprečno eden na 280 prebivalcev ali na 74 zaposlenih delavcev.

To sestavo bi lahko označili tudi z najstarejšim in najbolj znanim pojmom »birokracija«. Ker pa se ta pojem takoj istoveti z birokratizmom

kot družbeno deviacijo, za našo razpravo ni uporaben. Prav tako ne bi ustrejal tudi pojem »upravljalški sloj«, ker ta sestava nima dovolj tistih skupnih značilnosti, ki označujejo sloj v smislu socialne stratificiranosti družbe. Pojem »tehno-menežerska sestava« pa bi bil vsekakor preozek. Zato enostavno uporabljamo pojem »upravljalška družbena sestava«, čeprav tudi ta ni popolnoma ustrezen.

Kot smo že rekli, upravljalško družbeno sestavo sestavljajo ljudje, ki po svojem strokovnem poklicu ali družbeni zadolžitvi opravljajo določene upravljalško-organizatorske zadeve, ki so na podlagi družbene delitve dela nujni v vsaki organizirani družbi, se pravi tudi v samoupravnem socializmu, v marsičem pa bodo potrebni tudi v brezrazredni komunistični družbi. To pomeni, da ta sestava sama po sebi ni nikakršno zlo, temveč nasprotno, je resnična družbena potreba. Njen družbeni položaj in funkcija sta odvisna predvsem od narave družbene ureditve in od odnosov družbenih sil, v katerih le-ta deluje. V naših razmerah so to: socialistično samoupravljanje, politična oblast delavskega razreda in delovnih ljudi in samoupravno organizirano združeno delo, zasnovano na družbeni lastnini proizvodnih sredstev in družbeni naravi dohodka. Razvoj socialističnega samoupravljanja in krepitev oblasti delavskega razreda je torej pravi smisel obstoja in temeljna naloga upravljalške družbene sestave.

Upravljalška sestava, njen družbeni položaj in usmerjenost njenega delovanja pa nista samo rezultat objektivnih družbenih okoliščin, v katerih le-ta deluje, temveč sta v marsičem odvisna tudi od njenih subjektivnih hotenj. Prav v tem smislu je ta sestava po svojem ustvarjalnem potencialu svojevrstna subjektivna družbena sila, ki ima velik vpliv na celotna družbena dogajanja. Res je, da o temeljnih družbenih in ekonomskih vprašanjih ta sestava formalno ne odloča, temveč o njih odločajo samoupravni organi, delegatske skupščine in plenarni organi družbenopolitičnih in družbenih organizacij. Ne smemo pa spregledati, da upravljalška sestava vse njihove odločitve pripravlja, pojasnjuje in končno tudi izvaja. Zato je njen resnični družbeni vpliv občutno večji od tistega, ki bi ustrežal samoupravljanju delavcev, in ki ga načelno opredeljujejo ustava, zakon o združenem delu, samoupravni akti in politična stališča. Prav tako tudi resnična moralna, materialna in pravna odgovornost sestave za uspešnost in družbeno usmerjenost njenega dela in njenih postopkov nikakor ni v pravem sorazmerju z njenim resničnim družbenim vplivom.

Nas v tem sestavku zanima predvsem odnos upravljalške družbene sestave do socialističnega samoupravljanja, katerega krepitevi naj bi ta sestava služila.

Ni dvoma, da upravljalško družbeno sestavo sestavljajo pretežno napredni in ustvarjalni ljudje, ki so po večini tudi člani zveze komunistov. S svojim delom, inventivnostjo in prizadevanji so veliko prispevali k celotnemu družbenemu napredku, torej tudi k dosedanjemu razvoju samoupravljanja. Večina njih ga zavestno priznava kot najnaprednejšo družbeno ureditev, kot najbližjo pot k osvoboditvi dela in delavcev, k

odpravi vsakršnega izkoriščanja človeka po človeku in k ustvarjanju največje možne socialne enakosti in socialne varnosti delovnega človeka. Zato tudi uspešen napredek samoupravljanja njim pomeni največje priznanje, moralno zadoščenje za njihovo ustvarjalno delo. Dolgoročno gledano je krepitev samoupravljanja najtrdnjša podlaga tudi za njihovo trajno ekonomsko in socialno varnost.

V odnosu upravljske sestave do samoupravljanja pa je stalno navzoče globoko protislovje, ki je prav toliko družbene kot tudi individualne, človeške narave. Njegovo bistvo je v tem, da družbena moč oziroma vpliv v določenih družbenih in ekonomskih razmerah vedno predstavlja neko omejeno količino. Zato vsaka njena prerazdelitev v korist delavcev in delovnih ljudi pomeni slabljenje družbene moči tako celotne upravljske sestave kot posameznikov v njej. To pa je v nasprotju z njihovimi osebnimi kratkoročnimi interesi.

Pri tem niti ni najbistvenjša njegova bojazen pred izgubo nekakšnih materialnih koristi oziroma privilegijev, čeprav tudi tega vidika ne smemo zanemariti. Po načelih pravične delitve po delu in rezultatih dela je večina teh ljudi glede na obseg in odgovornost svojega dela prej preslabo kot predbro nagrajvana. To zlasti velja za najinventivnejše in najspodobnejše med njimi. Glavni vzrok njihovega nasprotovanja krepitvi samoupravljanja pa vendarle ni materialne narave, temveč izvira iz občutka upadanja njihove družbene moči, njihove superiornosti nad drugimi ljudmi, ki jo enostavno enačijo s svojim družbenim ugledom.

Poenostavljeno rečeno: kdor je kadarkoli upravljal v imenu delavcev, se težko navaja na upravljanje delavcev samih in ga sprejema bolj kot nujo, ne pa kot svojo moralno in poklicno dolžnost. Zato se resnično aktivno zavzema za razvoj samoupravljanja samo dotlej, dokler se le-to zadržuje v okviru tako imenovane participacije, soudeležbe delavcev pri upravljanju. Čim preseže ta okvir in začne dobivati razsežnosti in vsebino resničnega neposrednega samoupravljanja delavcev, zlasti pa upravljanja s presežkom dela oziroma z razširjeno reprodukcijo, se povečujeta nasprotovanje in moralna razdvojenost tega človeka. Za napredek samoupravljanja si ne prizadeva več, temveč ga po svojih možnostih nekako dozira, odmerja, odvisno od tega, kako sam ocenjuje zavest in sposobnost delavcev za samoupravljanje, in kako je on sam sposoben prilagajati svoj družbeni položaj in svoje osebne poglede krepitvi samoupravljanja delavcev. Takšna pojmovanja in obnašanje se ne pojavljajo le pri starejših vodilnih kadrih, pač pa se tudi mlajši kadri v podobnih družbenih razmerah znajdejo v enakih protislovljih in moralnih dilemah.

Resnici na ljubo je treba reči, da obstajajo v obnašanju posameznikov ali delov upravljske sestave občutne razlike, odvisne tako od objektivnih družbenoekonomskih okoliščin in področij, v katerih delujejo, pa tudi od družbene zavesti in osebnih pojmovanj posameznikov. Pomemben del te sestave zavestno in brez rezerve podpira samoupravljanje in si ustvarjalno prizadeva za njegovo krepitev. Del te sestave, resda manjši, pa prav tako

zavestno odklanja samoupravljanje in stori vse, kar v konkretnih razmerah more, da bi njegov razvoj otežil. Velika večina upravljalске sestave pa je vendarle bolj ali manj podvržena omenjeni idejni in moralni razdvojenosti, iz katere se potem rojeva vsaj pasiven odnos, če že ne pravi odpor proti samoupravljanju.

Vsekakor obstajajo precejšnje razlike med vodilnim tehnomenežerskim sestavom, to je direktorji in drugimi poslovodnimi delavci v združenem delu, in profesionalno politično sestavo, ki deluje v organih družbenopolitičnih in samoupravnih interesnih skupnosti in družbenopolitičnih organizacij.

Položaj nekega direktorja oziroma poslovodnega delavca kot neposrednega organizatorja proizvodnje in poslovanja je sam po sebi takšen, da mora tak človek zelo hitro in pogosto odločati o praktičnih vprašanjih, ki vedno posegajo v položaj delavcev, s tem pa tudi v njihove samoupravne pravice. Prav zato se lahko veliko laže in hitreje opazi tudi njegov pozitivni ali negativni odnos do samoupravljanja.

Vsekakor je to teže pri profesionalnih družbenih delavcih oziroma nosilcih političnih funkcij, zlasti pri tistih, ki so na stalnem delu v organih družbenopolitičnih organizacij. Ti o stvareh praviloma ne odločajo neposredno, pač pa kot razlagalci skupnih interesov najpogosteje poučujejo druge in politično razsojajo o njihovem samoupravnem ali nesamoupravnem obnašanju. Poleg tega so praviloma politično bolj izobraženi in pri svojem opredeljevanju za samoupravljanje odločnejši, ker so hkrati tudi spretnejši pri prikrivanju svojih resničnih pojmovanj, je zato njihov odnos do samoupravljanja možno preverjati šele skozi neko daljše obdobje njihovega celotnega družbenega delovanja.

Vzeto v celoti, upravljalška družbena sestava ni nikakršen kompakten družbeni sloj, kaj šele nekakšen nov razred, ker za nekaj takega pri nas ni potrebne družbenoekonomske podlage. Zato tu brezplodne razprave o obstoju birokracije oziroma osamosvojene upravljalске elite kot posebnega razreda in o razrednem boju med birokracijo in delavskim razredom ne želimo obnavljati. Želimo samo poudariti, da ima celotna upravljalška družbena sestava, ne glede na zelo različna področja svojega delovanja in ne glede na mnoga medsebojna nasprotja in nesporazume vendarle tudi veliko skupnega, to pa je predvsem težnja, pokazati se po eni strani kot borec za napredek socialističnega samoupravljanja, po drugi strani pa čim dlje obdržati svoj upravljalški in arbitrarni položaj. Zato dokaj složno reagira na vsa družbena dogajanja in ukrepe, ki lahko vplivajo na njen družbeni položaj. V tem smislu resnično deluje kot svojevrsten družbeni sindrom, ki zaradi svoje moralne razdvojenosti zavestno ali podzavestno otežuje razvoj samoupravljanja. Ta problem je bil tudi prej vedno navzoč, v zadnjem obdobju pa se je iz različnih vzrokov zaostрил do te mere, da izraža znamenja resne moralne krize upravljalске sestave, ker zelo neugodno vpliva na vsa družbena gibanja, še posebno pa na razvoj samoupravljanja.

Eden ob objektivnih vzrokov za sedanji zastoj v razvoju samoupravljanja in za poglobljanje omenjene krize je vsekakor sedanja gospodarska nestabilnost in z njo povezano zaostrovanje družbenih nasprotij. To je vsekakor nujna posledica tako skozi leta nakopičenih protislovij našega – sicer zelo hitrega in uspešnega – družbenoekonomskega razvoja, pa tudi neugodnih gospodarskih gibanj v svetu. Nimamo pa jasnega odgovora na vprašanje, zakaj kljub nujni potrebi in jasnim družbenim usmeritvam pri uresničevanju politike gospodarske stabilizacije oziroma pri odpravljanju težkih ekonomskih in socialnih posledic sedanje nestabilnosti nismo hitrejši in učinkovitejši.

Sedaj se vse subjektivne družbene sile, pa tudi upravljalška družbena sestava, zavzemajo za uresničenje tega smotra. Očitno pa je, da prav ta sestava, od katere obnašanja je v marsičem odvisno uresničevanje politike stabilizacije, za takšna prizadevanja ni dovolj materialno in moralno motivirana. Gotovo je, da sedanja gospodarska nestabilnost, inflacija in padec realnih osebnih dohodkov tudi to sestavo materialno prizadevajo, vendar očitno ne s takšno ostrino kot delavce s poprečnimi ali nizkimi dohodki. Poleg tega visoka inflacija in z njo povezane resne motnje na tržišču blaga in storitev omogočajo že v primarni delitvi nekontrolirano prelivanje dohodka v korist enih in na škodo drugih delov združenega dela ali družbenih slojev. Zato ni jasno, koliko je ta sestava z inflacijo resnično oškodovana, koliko pa ji koristi. Najpomembnejše je vendarle to, da sedanja gospodarska nestabilnost zožuje prostor za samoupravno odločanje in krepi administrativni intervencionizem na vseh področjih družbene reprodukcije. Na ta način gospodarska nestabilnost objektivno krepi družbeni vpliv in arbitrarno vlogo celotne upravljalške družbene sestave.

Tako se ponuja navidezno absurdno sklepanje, da določena stopnja gospodarske nestabilnosti v nekem smislu trajno ustreza interesom upravljalške družbene sestave. Celo več, del te sestave izrablja sedanjo gospodarsko nestabilnost za kompromitiranje samoupravljanja. Tako dokazuje, da delavec še ni zrel za samoupravljanje, da se zaveda samo svojih pravic, ne pa tudi svoje upravljalške odgovornosti, in da vse to spodbuja čezmerno porabo in neracionalno delitev dohodka kot glavna vzroka za gospodarsko nestabilnost. Stvarnost pa dokazuje nekaj popolnoma nasprotnega, namreč, da se praviloma najracionalneje deli in troši tisti del dohodka, s katerim delavci v združenem delu resnično samostojno razpolagajo, da pa je veliko bolj problematična poraba tistega dela dohodka, ki je od delavcev najbolj odtujen in s katerim v največji meri razpolaga ravno upravljalška sestava.

V vsakem primeru upravljalška družbena sestava sedaj ni dovolj materialno in moralno motivirana za učinkovito uresničevanje politike gospodarske in družbene stabilizacije, to pa na njeno uresničevanje gotovo negativno vpliva.

Glavni vzrok za poglobljanje moralne krize upravljske družbene sestave pa ni sedanja gospodarska nestabilnost, pač pa že dosežena stopnja našega družbenega in ekonomskega razvoja. Le-ta nam objektivno omogoča, da od upravljanja v imenu delavcev v celoti preidemo na upravljanje delavcev samih in okrepiamo socialistično samoupravljanje kot dominanten družbeni odnos na vseh področjih družbene reprodukcije. To pa bi, razumljivo, občutno spremenilo sedanji družbeni položaj celotne upravljske sestave in jo omejilo na resnično orodje samoupravljanja in politične oblasti delavskega razreda.

Nasprotovanja takšnemu korenitemu preobratu so se očitno pojavljala že ob začetku uveljavljanja delavskih ustavnih amandmajev, ko se je izoblikovala temeljna organizacija združenega dela kot temelj samoupravno organiziranega združenega dela in neposrednega samoupravljanja delavcev. Nekoliko pozneje sta sledila nova ustava in zakon o združenem delu, ki sta šla še naprej in opredelila celovit sistem samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in politični sistem socialističnega samoupravljanja. Sledila so resna prizadevanja za praktično uresničevanje teh dokumentov s sprejemanjem številnih sistemskih zakonov, samoupravnih aktov in drugih konkretnih ukrepov za krepitev samoupravnega položaja delavcev. V tej dejavnosti je vsekakor aktivno sodelovala tudi celotna upravljska družbena sestava.

Potem pa ... kot da smo se zadovoljili z začetnimi rezultati uresničevanja ustave in zakona o združenem delu, in kot da nam je zmanjkalo moči in volje za kvaliteten korak naprej v razvoju samoupravnih družbenih odnosov. Začelo se je namerno zavlačevanje in sprotno kompliciranje uresničevanja že sprejetih in družbeno verificiranih sistemskih rešitev. To se je pokazalo zlasti na področju bančnega in kreditnega sistema, zunanjetrgovinskega in deviznega sistema in sistema cen, posebno pa sistema razširjene reprodukcije; se pravi na vseh tistih področjih, ki so bila delavcem vedno najbolj odtujena in v katerih se tudi danes zadržuje dominanten družbeni vpliv upravljske družbene sestave.

To se najnazorneje vidi prav pri financiranju razširjene reprodukcije, kjer se še naprej zadržuje anonimni bančni kapital, pri financiranju investicij pa prevladuje delež bančnih kreditov. Očitno to ustreza tako vodilnim kadrom v bankah in izvršnim organom družbenopolitičnih skupnosti kot tudi poslovodni sestavi združenega dela. Pri tem pa često dobivajo tiho soglasje izvršnih organov družbenopolitičnih organizacij.

Vse to je otežilo samoupravno povezovanje združenega dela in združevanje dela in sredstev na dohodkovni podlagi. Hkrati se je v obnašanju upravljske družbene sestave poglobila moralna kriza, kriza, ki grozi, da v koincidenzi s sedanjo gospodarsko nestabilnostjo preraste v širšo družbeno krizo, ki bi lahko še bolj otežila razvoj samoupravnih odnosov, zaostрила družbena protislovja in nasprotja ter ogrozila družbenopolitično stabilnost.

Kako preseči sedanje neugodno stanje, kako postaviti upravljalško družbeno sestavo v ustrezen družbeni položaj, in kako izkoreniniti ali vsaj oslabiti prave vzroke njene moralne razdvojenosti v odnosu do samoupravljanja? To moremo in moramo deseči, toda kako?

Vsekakor ne bi nič koristili, pač pa bi samo škodili s splošno družbeno obsodbo oziroma destrukcijo te sestave kot nekakšnega družbenega zla. Prav tako ne moremo stvari spremeniti z radikalnim številčnim zmanjšanjem ali s kadrovskimi spremembami te sestave, kajti le-ta bo vedno potrebna in vsaka nova sestava bi bila v enakih družbenih razmerah podvržena enakim socialnim deviacijam in moralnim dilemam kot sedanja. Zato je lahko naša aktivnost konstruktivna in učinkovita predvsem v naslednjih smereh:

Prvič. Vztrajno moramo delovati za resnično odpravo ostankov preživelih kapitalističnih in birokratsko-etastičnih družbenih odnosov in krepiti socialistično samoupravljanje kot dejansko prevladujoč produkcijski odnos na vseh področjih družbene reprodukcije. To pomeni, da moramo ustvarjati takšne objektivne družbenoekonomske razmere, ki krepijo družbeni položaj delavca kot resničnega upravljalca delovnih razmer in rezultatov svojega dela, ki preprečujejo vsakršen monopol nad delom in njegovimi rezultati in tako spreminjajo položaj upravljalške družbene sestave iz preveč osamosvojene družbene sile v resnično orodje samoupravno konstituiranega združenega dela in politične oblasti delavskega razreda in delovnih ljudi. Na ta način lahko bistveno ublažimo tudi njeno sedanjo moralno razdvojenost v odnosu do samoupravljanja in v večji meri kot doslej njen ustvarjalni potencial izrabimo za celoten družbenoekonomski napredek.

Drugič. Izpopolniti moramo celoten ekonomski sistem, posebno pa sistem družbenega planiranja oziroma družbenega usmerjanja tokov družbene reprodukcije, pri tem pa seveda upoštevati objektivne ekonomske zakonitosti sedanje faze razvoja samoupravne socialistične družbe. To velja zlasti za področje razširjene reprodukcije oziroma za obvladovanje presežka dela kot dejavnika, odločilnega tako za uresničevanje samoupravnega položaja delavca kot za doseganje optimalnih ekonomskih rezultatov. Na ta način bi se – med drugim – bistveno zmanjšale možnosti za voluntaristično vmešavanje in arbitrarno vlogo upravljalške družbene sestave pri razreševanju družbenih protislovij in nasprotij. V ta namen bi bilo treba močnejše angažirati tudi družbene vede, zlasti ekonomsko, sociološko oziroma politološko in pravno.

Tretjič. Zaostriti moramo idejno diferenciacijo znotraj same upravljalške sestave, in sicer ob vprašanju: za ali proti samoupravljanju. Pri tem moramo izhajati iz stališča, da v naših družbenih razmerah ne moremo imeti niti enega direktorja oziroma poslovodnega delavca za naprednega in uspešnega, če njegova organizacija združenega dela poleg ugodnih

poslovnih rezultatov ne kaže tudi uspešnega razvoja samoupravnih družbenih odnosov. In obratno, nobeno samoupravljanje ne more biti resnično napredno, če ni potrjeno z uspešnim gospodarjenjem. Kriteriji, ki veljajo za ocenjevanje naprednosti in uspešnosti poslovnih delavcev, morajo smiselno veljati tudi za profesionalne družbene delavce v organih družbenopolitičnih skupnosti in družbenopolitičnih organizacij, vse od občin do republike in federacije.

Četrtrič. Jasneje kot doslej je treba opredeliti materialno, pravno in moralno-politično odgovornost upravljalke sestave za doseganje planiranih ekonomskih in drugih rezultatov, pa tudi za uresničevanje samoupravnih pravic delavcev in delovnih ljudi. Sedanja odgovornost te sestave namreč nikakor ni v skladu z njenim neprimerno večjim družbenim vplivom, pogosto pa je prikrita s formalnim odločanjem samoupravnih ali družbenih organov in zamegljena z umetnim ločevanjem funkcije upravljanja od funkcije vodenja.

Nikakor se ne smemo slepiti z iluzijo, da lahko odgovornost upravljalke sestave okrepimo samo ali predvsem s političnimi apeli oziroma s sklicevanjem na zavest teh ljudi, čeprav tudi tega vidika ne smemo zanemarjati. Odločilne so vendarle konkretne materialne in družbene posledice za odgovorno ali neodgovorno ravnanje posameznikov. Zato je treba doseči, da bodo poslovodni delavci in nosilci političnih funkcij materialno in moralno ustrezno nagrajevani glede na dejanski obseg, zahtevnost in uspešnost svojega dela, vendar da bodo hkrati tudi materialno, pravno in moralno-politično odgovorni, oziroma da bodo prevzemali riziko za družbeno škodo, ki bi nastala, zaradi ekonomskih in političnih spodrseljajev ali kršitev samoupravnih pravic delavcev in delovnih ljudi.

Pri tem je treba upoštevati, da znotraj upravljalke družbene sestave kljub številnim nesporazumom in nasprotnim interesom vendarle vlada precejšnja medsebojna solidarnost, kadar je treba skriti, zamegliti ali ublažiti odgovornost posameznikov iz te sestave. To tudi v tem primeru samo potrjuje ljudski pregovor, da »vrana vrani ne izkljuje oči«. Proti temu se lahko uspešno upremo z različnimi pravnimi in političnimi sredstvi, predvsem pa z organiziranim družbenim pritiskom in kontrolo tistih družbenih slojev ali delov delavskega razreda, ki jih praviloma najpogosteje in najbolj prizadevajo posledice neodgovornega ravnanja oziroma napačnega odločanja posameznikov ali organov. To so predvsem delavci – neposredni proizvajalci. V tem smislu bi bilo treba za objektivno preverjanje in zaostrovanje odgovornosti upravljalke sestave poleg drugega uspešneje uporabljati tudi samoupravno delavsko kontrolo.

Petič. Za uspešno razreševanje omenjenih protislovij in deviacij v položaju upravljalke družbenega sestava se morajo bolj vsestransko angažirati subjektivne družbene sile – zveza komunistov, socialistična zveza delavskega ljudstva, zveza sindikatov in druge. To velja posebno za zvezo komunistov kot politično avantgardo delavskega razreda in najod-

govornejšo za ohranitev in uspešen razvoj socialističnega samoupravljanja. Treba pa je upoštevati, da so ljudje iz upravljske sestave večinoma člani zveze komunistov, in da je njihov vpliv na idejno usmeritev in politično aktivnost posameznih organizacij in organov zveze komunistov neprimerno večji od njihovega številčnega deleža v članstvu.

Poleg tega pa so tudi komunisti, ne glede na svoj družbeni položaj in socialno poreklo, kot posamezniki samo navadni ljudje in podvrženi enakim socialnim protislovjem, življenjskim problemom in moralnim dilemam kot drugi delavci in občani. Zato zavestno ali podzavestno vnašajo v zvezo komunistov svoje socialne interese in politične poglede. To še bolj velja za komuniste iz upravljske sestave, ki so praviloma bolj izobraženi, aktivnejši in vplivnejši kot drugo članstvo. Zaradi tega so še bolj nagnjeni k temu, da podredijo organizacijo in organe zveze komunistov svojim osebnim in slojevskim interesom, kar jim v mnogih primerih tudi uspe.

Toda zveza komunistov je vendarle subjektivna družbena sila, ki se je sposobna s pomočjo komunistične zavesti in znanja dvigniti nad ožje kratkoročne interese posameznikov in posameznih slojev svojega članstva in se boriti za širše in dolgoročneje interese delavskega razreda in delovnih ljudi. To pomeni, da se je zveza komunistov sposobna upreti tudi pritiskom upravljske družbene sestave, in da mora s svojo aktivnostjo bistveno prispevati tudi k uspešnejšemu razreševanju njenih dilem.

Da bi zveza komunistov takšno svoje družbeno poslanstvo lahko uspešno uresničevala, ni dovolj samo njena jasna idejna usmeritev in subjektivna pripravljenost, temveč se mora tudi trdno nasloniti na svojo glavno socialno bazo, to je na delavce v neposredni proizvodnji. To so tisti delavski sloji, ki s svojim proizvodnim delom reproducirajo celotno družbeno delo in ustvarjajo novo vrednost, in ki so po svojem materialnem in družbenem položaju objektivno najbolj zainteresirani za osvoboditev dela in delavcev, se pravi za krepitev socialističnega samoupravljanja. Zato bo zveza komunistov v teh delavcih vedno imela najmočnejšo družbeno oporo za boj proti birokratizmu, etatizmu in vsem drugim oblikam odtujevanja delavcev, od razpolaganja z delovnimi razmerami in rezultati njihovega dela, se pravi tudi proti privilegiranemu položaju upravljske družbene sestave in njenim težnjam, da se kot arbiter o družbenih interesih spreminja v silo nad delavskim razredom in družbo.

To nikakor ne pomeni, da morajo zveza komunistov in druge subjektivne družbene sile povesti delavce v neposredni proizvodnji proti drugim delavskim slojem, fizične delavce proti političnim funkcionarjem. Nasprotno, z uspešnim bojem proti privilegiranemu položaju kateregakoli družbenega sloja, vključno upravljskega, z bojem proti ostankom monopola umskega dela nad fizičnim delom, z bojem za socialno enakost delavcev na podlagi dela in rezultatov dela zveza komunistov, sindikat in druge subjektivne družbene sile odpirajo realne družbene možnosti za resnično integracijo in enotnost delavskega razreda, za popolno osvobodit-

tev dela in delavcev, za ustvarjanje skupnosti svobodnih proizvajalcev, v skrajni konsekvenci pa tudi za uresničitev brezrazredne komunistične družbe. S svojimi prizadevanji za doseganje teh dolgoročnih družbenih smotrov subjektivne družbene sile neposredno prispevajo tudi k uspešnemu razreševanju sedanjih protislovij in dilem v družbenem položaju in ravnanju upravljalke družbene sestave.

Položaj in delovanje občinskih skupščin

(Rezultati raziskovanja – nadaljevanje in konec)

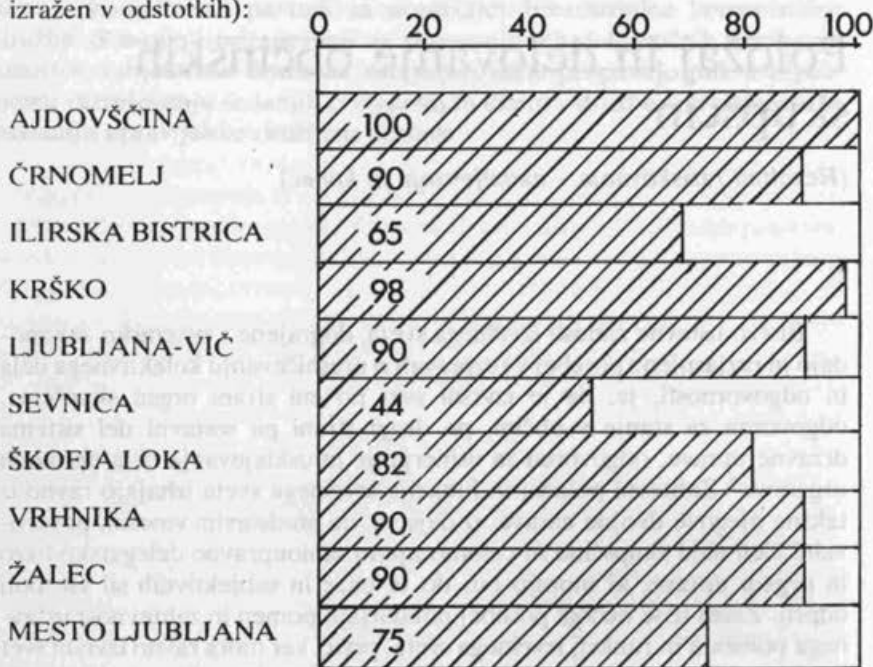
X

Bistvo ustavne zamisli *izvršnega sveta*, dograjene s sistemsko zakonodajo in razjasnjene posebej v razpravah o uresničevanju kolektivnega dela in odgovornosti, je, da je izvršni svet po eni strani organ skupščine, odgovoren za stanje v občini, po drugi strani pa sestavni del sistema državne uprave, odgovoren za usmerjanje in usklajevanje dela upravnih organov.²⁶ Zahtevni položaj in funkcije izvršnega sveta izhajajo ravno iz takšne njegove dvojne narave, iz dejstva, da predstavlja vmesni, povezovalni člen med skupščino in celotno njeno samoupravno delegatsko bazo in organi uprave, ki morajo biti do te baze in subjektivnih sil vse bolj odprti. Zlasti trije razlogi posebej poudarjajo pomen in zahtevnost ustavnega položaja in funkcij izvršnega sveta, prvič, ker mora ravno izvršni svet največ prispevati k pretakanju splošnih usmeritev in vsebine normativnih aktov v spremembe dejanskih družbenih odnosov, drugič, ker ima izvršni svet posebej odgovorno vlogo pri razreševanju obstoječih zaostrenih gospodarskih gibanj, in tretjič, ker mora izvršni svet učinkovito in operativno uspešno delovati v razmerah relativno nerazvitih delegatskih razmerij.

Že v prvi mandatni dobi (vedeni so bili z ustavo iz leta 1974) so izvršni sveti občinskih skupščin prispevali k temu, da se je izvršna funkcija v občinah uveljavljala učinkoviteje in bolj enotno; uvedba in delovanje izvršnih svetov pa sta omejila tudi težnje po pretirani koncentraciji politične moči v rokah predsednika oz. predsedstva občinske skupščine. Obenem pa so se v delovanju izvršnih svetov kazale tudi mnoge slabosti, od katerih so ene bolj začetne narave, druge pa še vedno niso v celoti presežene. Izvršni sveti so način in vsebino svojega dela prepočasi prilagajali delegatskemu sistemu, neustrezna in raznolika je bila njihova sestava, neustrezno so bile razmejene pristojnosti med občinsko skupščino, izvršnim svetom in upravnimi organi, premočno je bila poudarjena vloga izvršnega sveta kot predlagatelja, premalo odgovoren je bil odnos izvršnega sveta do delegatskih pobud, precej je bilo primerov podcenjevanja

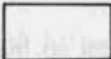
²⁶ Podrobneje glej v: C. Ribičič, *Izvršni svet v delegatskem skupščinskem sistemu*, DE, Ljubljana 1981 in *Vloga i položaj izvršnih organa u delegatskom sistemu, Udruženi rad u borbi za socialističko samoupravljanje ...*, Beograd 1981, s. 164.

Tabela 4: Izvršni svet občinske skupščine kot predlagatelj aktov (delež je izražen v odstotkih):

Legenda:

 Predlagatelj izvršni svet

 Drugi predlagatelj

Opomba: Izbranih je bilo 10 tipičnih primerov občin

odgovornosti izvršnega sveta za usmerjanje in usklajevanje dela upravnih organov.²⁷

Ne le v Sloveniji, temveč tudi v drugih republikah²⁸ ugotavljajo, prvič, da imajo izvršni sveti v občinah preveč poudarjeno vlogo, in drugič, da je k temu pomembno prispevala premajhna aktivnost in iniciativnost delegatov in delegacij. Tudi najnovejše ocene predsednikov vseh zborov občin-

²⁷ Analiza o vlogi, sestavi, položaju ter dosedanjem delu izvršnih svetov občinskih (obalne) skupščin, Občan št. 8/1975, s. 9 in nast.

²⁸ M. Šuković: Funkcionisanje i ostvarivanje delegatskog sistema na području odlučivanja skupština opština ... s. 119-122, S. Ivanišević, Izvršno vijeće u delegatskom sistemu općine, v knjigi: Teorija i praksa delegatskog sistema, FPN, Zagreb, 1979, s. 255, 256 in M. Damjanović: Uloga izvršnih i upravnih organa u sistemu delegatskog odlučivanja, v knjigi: Delegatski sistem - funkcionisanje i ostvarivanje, FPN, Beograd 1979, s. 211 in nast.

skih skupščin v Sloveniji poudarjajo, da na kvaliteto predlogov izvršnih svetov negativno vpliva dejstvo, da je delegatskih pobud sorazmeroma malo, zlasti tistih, ki bi bile usmerjene v širšo družbeno problematiko.

Funkcionarji občinskih skupščin relativno zelo pozitivno ocenjujejo proces prilagajanja delovanja izvršnega sveta potrebam delegatskega načina sprejemanja odločitev. Pozitivni premiki so zlasti opazni na področju pripravljavanja gradiv, spoštovanja rokov za njihovo obravnavo, izražajo se v odgovornejšem odnosu do delegatskih pobud in ažurnejšem odgovarjanju na delegatska vprašanja. K izboljševanju dela izvršnih svetov je nedvomno pripomogla tudi stalna kadrovska prenova izvršnih svetov, saj so bile v obdobju 1978–81 kadrovske spremembe izvedene v približno 3/4 slovenskih občin! Seveda pa samo s kadrovske spremembami ni mogoče odpravljati slabosti v delu izvršnih svetov, kar dokazujejo nekatere kritične ocene njihovega delovanja tudi v tistih občinah, v katerih je do kadrovske zamenjave predsednikov in članov izvršnih svetov prišlo. Kljub pogostim spremembam sestave izvršnih svetov v marsikateri občini še ne upoštevajo sprejetih usmeritev glede članstva predstojnikov upravnih organov²⁹, pokrivanja vseh področij družbenega življenja³⁰ in določb sistemske zakonodaje o nezdružljivosti funkcije člana izvršnega sveta z vodilnimi funkcijami v organizacijah združenega dela.

Med slabostmi, ki jih na novo opažajo funkcionarji občinskih skupščin, velja omeniti zlasti pogoste pripombe na delo izvršnih svetov pri reševanju konkretnih problemov samoupravnih skupnosti, pri vzpostavljanju tesnejših in trajnih stikov s samoupravno delegatsko bazo in slabosti v zvezi s kolektivnim delom v izvršnih svetih (neaktivnost neprofesionalnih članov, velikokrat je aktivna le manjšina članov itd.)

Zanimivo je, da funkcionarji občinskih skupščin veliko bolj kritično ocenjujejo delovanje upravnih organov in njihovo prilagajanje potrebam delegatskega načina sprejemanja odločitev. To med drugim kaže na še vedno navzoče podcenjevanje odgovornosti izvršnega sveta za delo upravnih organov.

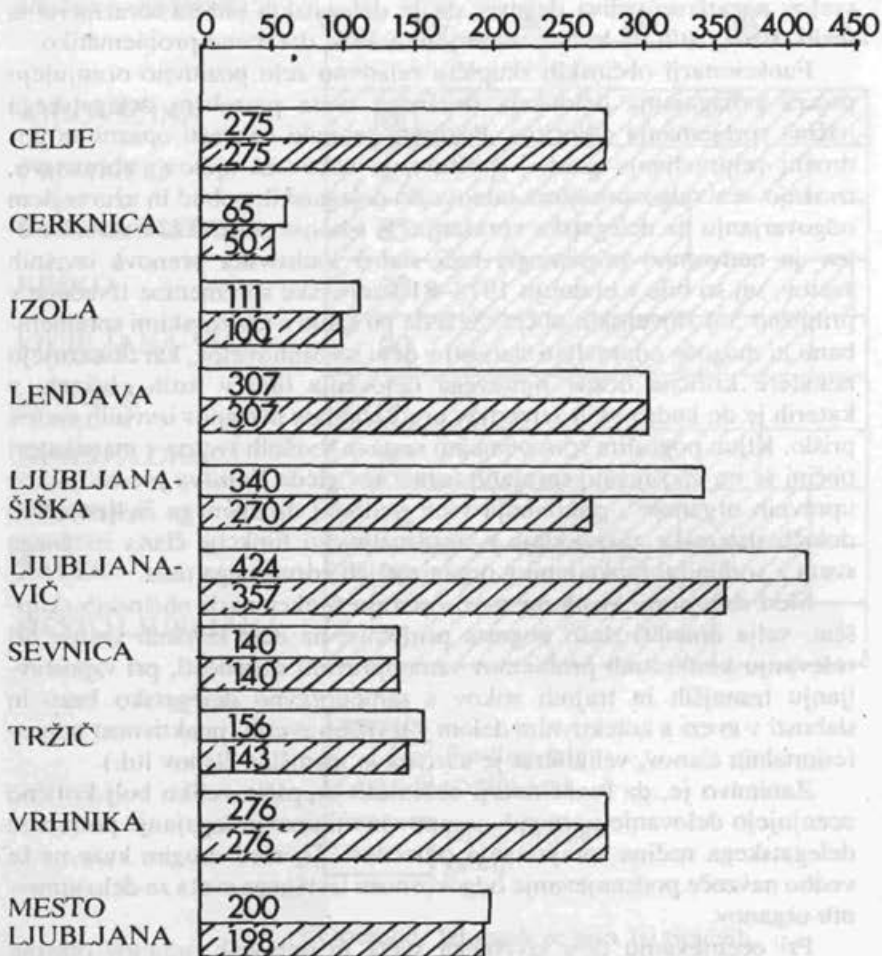
Pri ocenjevanju dela izvršnega sveta in upravnih organov obstoje pomembne razlike med ocenami različnih funkcionarjev iste občinske skupščine. Najbolj so kritične ocene predsednikov zborov krajevnih skupnosti, v katerih so delegatska vprašanja in zahteve delegatov po reševanju konkretnih vprašanj posameznih krajevnih skupnosti najpogostejše.

Veliko bolj kot funkcionarji občinskih skupščin in njihovih zborov pa so kritični delovni ljudje in člani delegacij. To velja tako za njihove odgovore, ki neposredno ocenjujejo vlogo izvršnih svetov in upravnih organov, kot za tiste odgovore, ki se samo posredno nanašajo na delo teh organov. V javno-menjski anketi, izvedeni spomladi 1981, člani delegacij močno poudarjajo vpliv izvršnega sveta na odločanje zborov občinske

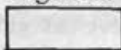
²⁹ Prim. E. Kardelj: Ostvarjanje ustavne koncepcije opštine i dalji razvoj mesnih zajednica, v knjigi: Edvard Kardelj o komunizmu, Radnička štampa, Beograd 1981, s. 564.

³⁰ S. Jogan, Novi izvršni sveti, Občan št. 10/1974, s.l.

Tabela 5: Število delegatskih vprašanj in odgovorov nanje (1978–1981):

Legenda:

 vprašanja

 odgovori

Opomba: Izbranih je bilo 10 tipičnih primerov občin

skupščine. Samo delegati v zboru naj bi imeli večji vpliv od izvršnega sveta; če pa seštejemo odgovore, ki menijo, da ima največji vpliv izvršni svet, in odgovore, ki to trdijo za »strokovne službe,« potem je njihov skupni vpliv bistveno večji od vpliva, ki naj bi ga imeli delegati.

Zelo veliko delovnih ljudi in članov delegacij meni, da so vse, ali pa vsaj nekatere odločitve, ki jih formalno sprejema občinska skupščina, dejansko sprejete že prej. Nekoliko manj anketiranih meni, da se bistvena družbena vprašanja rešujejo zunaj oz. mimo delegatskega sistema. Visok odstotek delovnih ljudi in občanov zelo kritično ocenjuje primernost delegatskih gradiv, še zlasti kritičnost gradiv, njihovo obsežnost in dejstvo, da ne vsebujejo variantnih rešitev. In še ena pomembna značilnost zadeva vsa vprašanja, ki se posredno ali neposredno nanašajo na delovanje izvršnih svetov: delovni ljudje in člani delegacij precej bolj kritično ocenjujejo uspešnost njihovega dela kot pa štiri leta poprej (1977).

Gre za subjektivne ocene, ki se očitno ne strinjajo povsem niti s subjektivnimi ocenami funkcionarjev občinskih skupščin niti s sliko, ki jo lahko razberemo iz analize nekaterih objektivnih podatkov o delu izvršnih svetov, o gradivih, spoštovanju rokov, odgovorih na delegatska vprašanja itd. Analiza teh podatkov pomembno korigira pretirano kritičnost delovnih ljudi in članov delegacij in pretirano poudarjanje pomena uspehov, ki izhaja iz odgovorov funkcionarjev občinskih skupščin.³¹

K izboljšanju dela izvršnih svetov občinskih skupščin bodo nedvomno prispevale tudi statutarne spremembe, ki so v končni fazi priprav, ponekod pa so že sprejete. Mislimo zlasti na določbe o odgovornosti vsakega člana kolektivnega organa (izvršnega sveta) za lastno delo in za delo organa kot celote. To novo ustavno načelo iz amandmaja I k ustavi SFRJ in amandmaja I k ustavi SR Slovenije bo dodatno spodbudilo in poudarilo odgovornost izvršnega sveta za stanje v občini, ki je ni mogoče uspešno uveljavljati brez aktivnega sodelovanja predstojnikov upravnih organov (odgovornih za stanje na posameznih upravnih področjih) v delu izvršnega sveta. Kolektivno delo v izvršnih svetih občinskih skupščin bo spodbudila tudi določba statutarne spremembe glede tega da odločajo na seji z večino vseh (in ne več le navzočih) članov.

Občinski upravni organi so pred težko nalogo: izboljšati kvaliteto svojega dela, ne da bi pri tem kršili družbeno usmeritev za zmanjšanje administrativnih opravil in števila upravnih delavcev. Pri tem so pomembne tudi nove usmeritve za preseganje pretirane in neracionalne organizacijske drobitve upravnih organov (ustanavljanje skupnih sekretariatov, oblikovanje komitejev le tam, kjer za to obstajajo kadrovske in druge možnosti, ustanavljanje medobčinskih upravnih organov itd.).

Nadaljnja ustavna preobrazba izvršnih svetov in upravnih organov v občinah je po eni strani odvisna od razvoja splošnih družbenih tokov, po drugi strani pa lahko izvršni sveti in upravni organi z vsebino in načinom svojega delovanja pomembno prispevajo k utrjevanju in razvoju samoupravnih in delegatskih odnosov. Zato morajo imeti veliko bolj kot doslej pred očmi ne le neposredne posledice in rezultate posameznega ukrepa ali predloga, temveč tudi to, kako le-ti dolgoročno vplivajo na pripravljenost

³¹ Prim. C. Ribičič: Razpota delegatskega trenutka. Komunist, 26. 6. 1981, s. 3.

in interes delovnih ljudi, njihovih delegacij in delegatov za razreševanje družbenih problemov v občinski skupščini.

XI

Pomembna za oblikovanje in delovanje zbora združenega dela in zbora občin *skupščine SR Slovenije* so zlasti ustavna načela, da v te zборе delegirajo delegate delegati temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti v občinskih skupščinah, da so delegati v teh dveh zborih zamenljivi, ter da se število delegatov v zboru združenega dela določi sorazmerno s številom delovnih ljudi v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih, medtem ko ima v zboru občin vsaka občina in posebna družbenopolitična skupnost po eno delegatsko mesto. Normativna izpeljava teh načel v volilni zakonodaji in občinskih statutih je takšna, da se za oba zбора oblikujejo skupine delegatov, za zbor združenega dela predvsem zaradi nujnosti po povezovanju zborov združenega dela več občinskih skupščin, za zbor občin pa zaradi nujnega usklajenega delovanja vseh treh zborov, ki delegirajo delegata v ta zbor.

Od uveljavitve te ureditve v letu 1974 so potekale razprave o tem, kako zagotoviti, da bodo zbori občinskih skupščin v povezanosti s celotno samoupravno delegatsko bazo uspešno opravljali funkcije konferenc delegacij za zборе skupščine SR Slovenije, in kako preprečiti, da se ne bi aktivnost omejila na skupine delegatov. Zdi se, da je pri tem bolje iskati rešitev v tem smislu, kako skupine delegatov uveljaviti kot potrebno in učinkovito pomoč zborom pri opravljanju njihovih funkcij, kot pa v smislu formalnega odpravljanja skupin delegatov. Gre za to, kako doseči, da bodo skupine delegatov delovale v povezanosti in odvisnosti od smernic samoupravnih skupnosti in stališč njihovih delegacij, zlasti pa od usmeritev, sprejetih v zborih občinskih skupščin.

Predsedniki občinskih skupščin menijo, da je bil v sodelovanju med občinskimi in republiško skupščino v tej mandatni dobi dosežen precejšen napredek. To je razvidno tudi iz številčnih podatkov o tem, da so zbori občinskih skupščin v tej mandatni dobi večinoma obravnavali zadeve iz pristojnosti skupščine SR Slovenije 20 do 30-krat.

Še vedno je pri opravljanju funkcije konferenc delegacij za republiško skupščino v občinskih skupščinah precej težav in slabosti. Po mnenju predsednikov občinskih skupščin izvirajo te predvsem iz vsebinske in časovne neusklajenosti programov dela republiške in občinskih skupščin in iz preobremenjenosti občinskih skupščin, ki utegnejo obravnavati le tista gradiva skupščine SR Slovenije, ki so za občino posebej pomembne. Težišče aktivnosti je tako pogosto še vedno na skupinah delegatov, ki se v mnogih primerih sestajajo v razširjeni sestavi. Pojavlja se tudi neustrezna praksa skupnega sestajanja skupin za zbor občin in zbor združenega dela skupščine SR Slovenije (za gospodarsko področje).

Uspešnost dela občinskih skupščin in skupin delegatov je v precejšnji meri odvisna tudi od načina dela v skupščini SR Slovenije, ki lahko s spoštovanjem rokov oz. z pravočasnim pošiljanjem gradiv, priporočanjem, katere zadeve naj obravnavajo zbori občinske skupščine (in ne le skupine delegatov), s posveti predsednikov občinskih skupščin in predsednikov njihovih zborov in na druge načine spodbuja pogostejšo obravnavo gradiv v zborih občinske skupščine.

Funkcionarji občinskih skupščin in njihovih zborov so v glavnem zadovoljni z usodo, ki jo doživijo njihovi (sicer preveč redki) pobude in predlogi v zborih skupščine SR Slovenije. Nekateri menijo, da so predlogi razvitejših občin bolj upoštevani kot iz drugih.

Zanimivi so podatki iz javnomnenjske ankete v okviru projekta »Delovanje in uresničevanje delegatskega sistema,« ki se nanašajo na seznanjenost delovnih ljudi in članov delegacij z delom skupščine SR Slovenije. Zelo malo anketiranih je seznanjenih z delom te skupščine na podlagi poročanja delegatov, dokaj visok pa je odstotek tistih, ki delo skupščine SR Slovenije spremljajo prek televizije, dnevnega časopisja in radia. Tako so praviloma bolj obveščeni o delu republiške kot občinske skupščine.

XII

Družbeni sveti so zamišljeni kot posvetovalna, demokratična ustvarjalna telesa, ki pa se ne morejo omejiti na izmenjavo mnenj in izražanje pogledov na položaj in razvoj na posameznih družbenih področjih, temveč so »eden izmed važnih virov za oblikovanje politike in akcije vseh organizacij in organov, ki sodelujejo v njihovem delu...«³² Sami ne sprejemajo odločitev, temveč »pomagajo iskati rešitve drugim družbenim dejavnikom, zlasti delegatom, oziroma tistemu posebnemu delegatskemu sestanku, ki mu pravimo zasedanje zborov skupščine družbenopolitičnih skupnosti oziroma SIS.«³³

Ugotovimo lahko, da je bil v zadnjih dveh letih narejen precejšen premik k celoviti, konceptualno razčlenjeni in specializirani vlogi družbenih svetov za raven občine. Kljub temu zahteva ustanavljanje družbenih svetov v vsaki občini veliko ustvarjalnosti, saj je potrebno poleg načelnih idejno-političnih izhodišč in sistemske zakonodaje upoštevati zlasti konkretne družbene razmere v občini. Samo v tem primeru bodo družbeni sveti oblikovani na tistih družbenih vozliščih, kjer so najpotrebnejši in bo njihovo delovanje resnično prispevalo k reševanju problemov, odločilnih za razvoj posamezne občine.

Ocenimo lahko, da zasluži aktivnost pri ustanavljanju družbenih svetov v slovenskih občinah (če odmislimo počasnost pri sprejemanju zako-

³² E. Kardelj: *Smeri razvoja...*, s. 167.

³³ M. Kučan: *Družbeni sveti so sestavni del socialistične samoupravne demokracije*, Občan št. 14/1979.

nov in zamudo pri oblikovanju družbenih svetov v občinah) pozitivne ocene. Presežena so nerealna pričakovanja in večina načelnih nerazumevanj njihove vloge, postopoma dobivajo ustrezno mesto v občinskih statutih, ustanovljeni so praktično v vseh slovenskih občinah itd.

Ugotoviti pa moramo, da pozitivne ocene veljajo bolj za ustanavljanje družbenih svetov, kot pa za njihovo praktično delovanje in uveljavljanje v komunalnem sistemu.

Ilustrativen je podatek iz ankete spomladi leta 1981, da je namreč, v občinah ustanovljenih najmanj 120 družbenih svetov (ne da bi šteli družbene svete za upravna področja), pri čemer ni več občine, ki ne bi imela družbenega sveta, največ pa ima občina tri takšne svete. Družbene svete za upravna področja je doslej ustanovilo nekaj več kot polovica slovenskih občin (večinoma po enega, v nekaj primerih dva in izjemoma tri takšne družbene svete). Primerjava s položajem v drugih republikah³⁴ pokaže, da ni večjih razlik, čeprav so v SR Sloveniji morda v nekoliko večji meri upoštevana opozorila o nevarnosti preorganiziranosti in ustanavljanju družbenih svetov na področjih in za namene, ki ne ustrezajo.

Nekoliko motijo zelo podobne rešitve glede oblikovanja družbenih svetov, vsaj če sklepamo po nazivih doslej ustanovljenih. Vprašanje je namreč, ali je takšna rešitev posledica preučitve specifičnih razmer v vsaki občini, ali je posledica razmišljanj o tem, katero družbeno področje je odločilno za razvoj občine in na katerem lahko združitev vseh ustvarjalnih in razmišljajočih sil bistveno spremeni odnose, ali pa je ustanovitev bolj posledica dejstva, da je družbene svete pač treba oblikovati in je najbolje posnemati rešitve v republiki ter v tistih občinah, ki so z oblikovanjem bolj pohitele.

Pregled imen doslej oblikovanih družbenih svetov kaže, da so v občinah uporabili zakonsko možnost, da se družbeni sveti oblikujejo za posamezna, lahko pa tudi za več sorodnih področij družbenega življenja. Kot posebnost lahko ugotovimo, da v vseh občinah niso oblikovali posebnega družbenega sveta za področje družbenopolitičnih odnosov oz. družbenopolitičnega sistema, in da je bil v enem primeru oblikovan družbeni svet za mednarodne odnose in sodelovanje.

Praviloma predsedniki občinskih skupščin ugotavljajo, da je premalo izkušenj, da bi lahko celoviteje ocenili dosedanjo uspešnost dela družbenih svetov, ali pa da so družbeni sveti že premagali začetne težave. V manjšini so odgovori, ki opozarjajo na ugotovljene slabosti in nerazumevanja v zvezi z delovanjem družbenih svetov. Te slabosti in nerazumevanja so predvsem posledica idealiziranja družbenih svetov kot institucije, ki bo sama po sebi razreševala družbena protislovja, po drugi strani pa premajhnih priprav in angažiranosti vseh udeležencev v delu družbenih svetov.

³⁴ Prim. K. Rimanovič: Djelovanje društvenih saveta u opštini. Informator št. 2808/1981.

Ob koncu mandatnega obdobja bi morali v analizi delovanja delegatskega sistema v vseh občinah posebej oceniti tudi uspešnost uveljavljanja družbenih svetov, pri čemer ocene ne smejo več ostati pri ugotavljanju potencialnih prednosti in naših pričakovanj, temveč morajo podati ocene že uresničenega.

XIII

Pregled določb ustave SFRJ, ustave SR Slovenije, zakona o združenem delu, zakona o temeljih sistema družbenega planiranja, družbenega plana Jugoslavije za obdobje 1981–85, družbenega plana Slovenije za to obdobje, statuta občine Ljubljana-Bežigrad in srednjeročnih planskih dokumentov te občine za obdobje 1981–85 lahko ugotovimo, da je v njih *ekonomska funkcija občine* dokaj široko, vendar ne dovolj jasno opredeljena. Razen na nekaterih področjih (na primer na področju zunanje trgovine in odnosov s tujino) ima občina dovolj široka pooblastila in dokaj zavezujoče naloge. Zanimivo sliko nam pokaže primerjava normativno opredeljene ekonomske funkcije občine z njenim uresničevanjem v praksi, kolikor to izpričujejo stališča in ocene funkcionarjev občinskih skupščin, podatki, zbrani v okviru projekta »Uresničevanje in delovanje delegatskega sistema«, razgovori s predstavniki izvršnih svetov občinskih skupščin in avtorski prispevki s tega področja.

Ugotovimo lahko, da so nekatere naloge občine bistveno bolj poudarjene v normativnih aktih, manj uveljavljene pa v praksi in obratno, da so druge naloge močno navzoče v praksi delovanja občinskih skupščin in njim odgovornih organov, čeprav jim navedeni normativni akti ne dajejo posebnega pomena. Med nalogami, ki so v praksi delovanja občin premalo poudarjene, velja navesti zlasti delovanje v zvezi s preskrbo trga, v zvezi z rezervami, informatiko in skrbjo za naravne produkcijske vire in okolje, pa tudi izvajanje ukrepov družbenega varstva in varovanje družbenih interesov. Bolj kot v normativnih aktih pa je v praksi poudarjeno delovanje občin v zvezi s tekočim ugotavljanjem gospodarskega stanja, planiranjem razvoja in reševanjem gospodarskih problemov.

Uveljavljanje ekonomske funkcije občine je še vedno v pretežni domeni izvršnih svetov občinskih skupščin, zlasti tudi zaradi slabosti v delovanju zborov združenega dela. Po drugi strani pa vrsto nalog občinski skupščini delegira zakonodaja (čeprav gre za naloge, ki jih očitno lahko učinkovito izvršuje in prevzema odgovornost zanje le izvršni svet). Pogosto tudi izvršni sveti in upravni organi širših družbenopolitičnih skupnosti pričakujejo od občin na ekonomskem področju več, kot pa lahko storijo v mejah z normativnimi akti določenih nalog. Upoštevati namreč velja, da ima občina v zvezi z usmerjanjem gospodarskih gibanj (na primer pri zagotavljanju sprejete izvozne usmeritve gospodarstva) pogosto predvsem možnost družbenopolitičnega vpliva in prepričevanja, medtem ko je

mного bolj učinkovito sredstvo za ekonomsko spodbujanje enotna ureditev gospodarskih temeljev za celo gospodarstvo. Te pomanjkljivosti je mogoče le kratkoročno nadomeščati z družbenopolitično aktivnostjo organov občin.

Gotovo spada med pomembne naloge občin na ekonomskem področju njena skrb za gospodarsko infrastrukturo, ki omogoča in spodbuja gospodarski in urbani razvoj.

Obstoječa razmejitev pristojnosti med občino in širšimi družbenopolitičnimi skupnostmi je gotovo v korist slednjih.³⁵ Take ekonomske pravice občin podlegajo zlasti močnejšim ekonomskim pravicam republik (enotni trg, devizni sistem, kreditno-bančni sistem itd.). Pojavljajo pa se tudi drugačne negativne težnje, in sicer težnje po prenašanju samoupravnih funkcij temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti na organe občin, kar krepi oblastno naravo občin in pomaga graditi z ekonomskega stališča nesprejemljive pregrade med občinami.

To dejstvo dokazuje nujnost po odločnejši akciji za intenziviranje aktivnosti občinskih skupščin v zvezi z delovanjem skupščine SR Slovenije in skupščine SFRJ. Gotovo bi bilo s stališča občin koristno, če bi normativni akti poleg določb o formalnih postopkih in ureditve institucionalnih vprašanj v večji meri določali tudi ekonomsko vsebino nalog občine na tem področju in jasneje opredelili odgovornost za njihovo uresničevanje.

Glede razmerij med organi občine in OZD so, posebno v razvitejših občinah z večjim številom OZD, v ospredju prizadevanja za odpravljanje že nakopičenih problemov v posameznih organizacijah, premalo pa je vsakodnevnega in trajnega sodelovanja, ki bi lahko pomembno vplivalo na uspešnost gospodarjenja OZD v občini, na prenašanje pozitivnih izkušenj med njimi itd. Opozoriti velja tudi na dokaj pogosto prakso nadomeščanja samoupravnih odločitev z občinskimi odloki, kadar odločitve niso sprejete s samoupravnim sporazumevanjem. Takšna praksa krepi oblastno naravo občine³⁶ ter pomeni podcenjevanje politične akcije, kadar pride do zatikanja pri samoupravnem sporazumevanju.

XIV

Občinska normativna pristojnost je dokaj široka, saj temelji na ustavnem načelu, da delovni ljudje in občani funkcije oblasti in upravljanja drugih družbenih zadev uresničujejo najprej v občini kot temeljni in najožji družbenopolitični skupnosti, katere pravice in dolžnosti določata ustava in občinski statut. Stara, pa še vedno aktualna so opozorila, da v praksi zakonodaja pretirano posega na področje normativne pristojnosti občin.³⁷

³⁵ Širše o problemu te razmejitve glej: E. Kardež, O sistemu samoupravnega družbenega planiranja, Radnička štampa, Beograd 1976, poglavja IV. in V.

³⁶ Prim. N. Jovanov, Samoupravni preobražaj komune, diskusija, Socializam št. 5/1981.

³⁷ Prim. I. Kraljević: Normativna funkcija opštine, Pravni život št. 11/1980, s. 43 in S. Jogan: Občina v pretresu, Občan št. 24/1980.

Funkcionarji občinskih skupščin ugotavljajo, da je obseg zadev, ki jih v občini urejajo samostojno, preozek. Po drugi strani pa narašča število tistih aktov, ki jih mora občinska skupščina sprejemati po sili zakona in na podlagi družbenih dogovorov, po večini za njihovo izvedbo. Pri tem se občinski skupščini neposredno nalagajo zadeve, ki bi bolj spadale v pristojnost izvršnega sveta in občinskih upravnih organov. V občinah ugotavljajo, da je ravno za takšne zadeve na sejah občinskih skupščin najmanj zanimanja delegatov in o njih najmanj razprave. Zanimivo je tudi opozorilo, da zakonodaja na ta način veča materialne stroške in zahteva dodatna administrativna opravila. To posebno čutijo v manj razvitih občinah, kjer specifičnega urejanja razmerij na teh področjih v svojih normativnih aktih ne morejo širše uveljaviti tudi iz materialnih razlogov.

V občinah sta v zadnjem obdobju precej napredovala normativno določen postopek in praksa sprejemanja normativnih aktov. Pomembnejši odloki se sprejemajo po dvofaznem postopku v večini občin; nekatere občine pa za najpomembnejše dokumente uvajajo tudi trofaznega. To daje delovnim ljudem, delegacijam in delegatom bistveno večje možnosti za aktivno in ustvarjalno vplivanje na vsebino odločitev. V postopku sprejemanja odlokov ugotavljajo v občinah še vedno prevladujočo vlogo predlagatelja, ki je v veliki večini primerov izvršni svet.

Občinske statute predsedniki občinskih skupščin relativno pozitivno ocenjujejo. Polovica jih meni, da ustrezno izražajo specifične razmere v posamezni občini, druga polovica pa meni, da cilj še ni (v celoti) dosežen. Nadaljnje izboljšave vsebujejo po njihovem mnenju spremembe statotov, ki so v končni fazi priprav. Sicer pa velja ugotoviti, da občinski statuti še vedno preveč obsežno dobesedno povzemajo določbe ustave in (zlasti sistemske) zakonodaje. Slednje prispeva k temu, da se relativno zelo pogosto spreminjajo, in da po svoji vsebini in originalnosti le malo spominjajo na »ustavo« občine.

V občinah zelo pogosto opozarjajo na preobremenjenost občinskih skupščin, pri čemer zlasti kritizirajo določbe zvezne in republiške zakonodaje. Mnogo premalo pa je organizirane aktivnosti za spreminjanje stanja, ki mora zajeti analizo občinskega statuta in poslovnika skupščine, analizo vsakodnevnega odločanja o tem, kaj bodo obravnavali zbori skupščine ter sprotno dajanje pobud (v zborih skupščine SR Slovenije) za spreminjanje ustreznih zakonskih določb.

XV

Številčni podatki o aktivnosti občinskih skupščin in njihovih zborov, zbrani iz 57 občinskih skupščin, kažejo precejšnjo organizacijsko razvejanost in veliko aktivnost delegatov v zborih in delovnih telesih občinskih skupščin. Analiza teh podatkov potrjuje v primerjavi s prvo mandatno dobo delegatskih skupščin vrsto pozitivnih premikov, in sicer premikov povečanja števila samoupravnih skupnosti in njihovih delegacij, glede

udeležbe na sejah zborov, glede uveljavljanja ločenih sej zborov, glede določenega zmanjšanja števila zadev oz. točk dnevnega reda, glede poskusov vsebinskega zaokrožanja dnevnih redov, glede pripravljanja gradiv, njihovih povzetkov in objavljanja gradiv, glede dolžine in spoštovanja rokov za delegatske razprave, glede načina sprejemanja odločitev (pretežno z večino glasov vseh in ne več le navzočih delegatov v zboru), glede uveljavljanja dvofaznega postopka sprejemanja pomembnih aktov, glede programiranja dela občinske skupščine in zborov, glede oblikovanja občasnih delovnih teles in deloma tudi glede oblikovanja delovnih teles pri posameznih zborih, glede ustanavljanja družbenih svetov, glede odgovornejšega odnosa do delegatskih vprašanj in glede ažurnejšega odgovarjanja nanje itd. To je seveda le povprečna slika prizadevanj v slovenskih občinah, ki v vseh občinah niso enako uspešna, vseobsežna in intenzivna. V vrsti občin navedenih pozitivnih premikov, ne moremo zaznati kar očitno izvira iz subjektivnih slabosti oz. iz premajhne pozornosti, ki jo namenjajo analiziranju in razvijanju delegatskega skupščinskega sistema.

O nujnosti odločnejšega nadaljevanja široke aktivnosti pri odpravljanju slabosti v delovanju občinskih skupščin, njihovih zborov in delovnih teles najbolj prepričljivo kažejo podatki o razmerju med številom točk dnevnih redov zborov in številom razpravljalcev na sejah zborov. Iz podatkov, ki so jih posredovali sekretarji občinskih skupščin, izhaja, da je povprečno število točk dnevnega reda vseh zborov občinskih skupščin še vedno večje, kot pa je povprečno število razpravljalcev na sejah teh zborov. To pomeni, da povprečno na posamezno točko dnevnega reda ne pride niti ena delegatska razprava. Vzroki za to so različni, zadevajo tako aktivnost delegatov in njihove samoupravne delegatske baze kot preobremenjenost zborov občinske skupščine. Nedvomno pa podatek opozarja na to, da napredek pri razvijanju delegatskih razmerij in delovanju občinskih skupščin ni dovolj hiter. Prav to dejstvo verjetno v precejšnji meri botruje temu, da so ocene delovnih ljudi in članov delegacij, zbrane z javnomnenjsko anketo v okviru projekta »Delovanje in uresničevanje delegatskega sistema« spomladi 1981 veliko bolj kritične, kot so bile štiri leta poprej – tudi kar zadeva delovanje občinskih skupščin in njim odgovornih organov. Zdi se, da večje kritičnosti delovnih ljudi in članov delegacij ne moremo razložiti tako, kot da je praksa delovanja občinskih skupščin nazadovala v absolutnem smislu, temveč so bolj izraz nezadovoljstva zaradi prepočasnega uresničevanja delegatskega sistema, kot je uveljavljen v ustavi in že v precejšnji meri utrjen v zavesti delovnih ljudi. Razčlenjena organizacijska struktura delegatskega sistema, njena širina in zahtevnost, s katero se delovni ljudje srečujejo v vsaki samoupravni skupnosti, očitno ne daje zelenih in pričakovanih rezultatov. S tega vidika se na primer skladajo poudarjena kritičnost delovnih ljudi in občanov, ko gre za ocenjevanje dela izvršnih svetov in upravnih organov ter številčni podatki, ki kažejo na zelo počasno preseganje monopola teh organov pri predlaganju aktov in drugih zadev, ki se obravnavajo v skupščinah.

TONE FERENC

O slovenskih izgnancih

Slovenska, jugoslovanska in širša svetovna javnost vas pozna kot odličnega strokovnjaka in avtorja nekaterih zelo pomembnih del o izgnanstvu in o raznarodovalni politiki nemškega okupatorja na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Poleg krajših del ste napisali obsežno monografijo z naslovom: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*, Obzorja, Maribor, 1968. Zanimanje za to knjigo je bilo tolikšno, da je kmalu pošla, pred kratkim pa je izšel pri založbi Partizanska knjiga njen srbohrvatski prevod (*Nacistička politika denacionalizacije u Sloveniji u godinama 1941–1945*).

Leta 1980 je založba Obzorja objavila *Quellen zur nationalsozialistischen Entnazionalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945* (*Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945*), ki ste jih izbrali in uredili vi. Uredili ste tudi muzej slovenskih izgnancev v Brestanici oz. nekdanjem Rajhenburgu.

V letu, v katerem mineva 40 let, odkar so se nacisti lotili svojega peklenškega raznarodovalnega programa in izganjanja Slovencev, bi vam zato kot izjemnemu poznavalcu radi postavili nekaj vprašanj. Radi bi samokritično omenili, da Teorija in praksa doslej ni pisala o tej temi. Ker bi radi popravili to neupravičeno zamudo, upamo, da nam ne boste zamerili, če bo vprašanj nekaj več, kot bi jih bilo, če bi bili o tem že prej pisali.

UREDNIŠTVO: Kaj vas je nagnilo k temu, da ste nacističnemu izganjanju Slovencev posvetili toliko svoje znanstvene in človeške pozornosti? Kdaj ste se prvič srečali s tem temnim poglavjem iz naše zgodovine? Kaj vam je dajalo moči, da ste pri tej temi tako dolgo vztrajali?

TONE FERENC: Z nacističnim raznarodovanjem Slovencev sem se seznanil že kmalu po nemški zasedbi Slovenije, vendar takrat nisem mogel vedeti za njegov obseg, zaradi svoje mladosti pa se seveda tudi nisem zavedal njegove nevarnosti za obstoj slovenskega naroda. Živel sem na nemškem zasedbenem območju v Prlekiji. Predvsem po volji svoje narodno zelo zavedne matere sem prekinil študij na nižji gimnaziji in delal

doma na kmetiji. Moje prvo dejanje proti okupatorjevim raznarodovalnim ukrepom je bila »kraja« slovenskih knjig, ki jih je nemški okupator odvzel našim ljudem in so na zaprašenem šolskem podstrešju čakale, da jih odpeljejo v tovarno papirja. S sošolcem sva se v času, ko so imeli nemški učitelji večerne tečaje nemškega jezika za odrasle, večkrat vtihotapila v šolsko poslopje in s podstrešja odnašala knjige, ki so nato potovale od hiše do hiše, da so jih ljudje prebirali. Najino dejanje ni bilo porojeno iz nekega zoprvanja okupatorju, temveč iz gole želje po branju slovenskih knjig. Verjetno naši preprosti kmečki ljudje niso nikoli bolj goreče brali slovenskih knjig kot takrat, ko jim jih je okupator nasilno odvzemal.

To, kar sem povedal sedaj, sicer nima neposredne zveze z mojim poznejšim delom, kajti vmes je vendarle poteklo več kot petnajst let, v katerih nisem bil vselej prepričan, da se bom ukvarjal z zgodovino. Toda ko sem se zanjo vendarle odločil, me je zelo zanimalo, kaj vse je nemški okupator pletel za našim hrbtom in kaj bi se zgodilo z nami, če bi zmagal. Po končanem študiju na filozofski fakulteti v Ljubljani sem se zaposlil kot arhivar v bogatem arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani. Delo mi ni bilo povsem novo, saj sem že kot študent dve leti honorarno delal pri pripravljanju slovenskega dela Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Ko sem začel urejati gradivo nemškega okupatorja, sem videl, da je gradiva za celovitejši prikaz množičnega izginjanja Slovencev v drugi svetovni vojni precej več, kot so ga uporabili tisti, ki so o tem že pisali članke in razprave. Začel sem ga zbirati jeseni 1968. leta, in to najprej v že omenjenem arhivu, nato pa še v drugih jugoslovanskih in naposled tudi inozemskih arhivih, precej pa sem ga dobil na mikrofilih iz Washingtona.

Nisem pa širil samo zbiranja gradiva, temveč tudi témo, saj sem od prvotne zamisli, da raziščem samo množično izganjanje Slovencev, prešel k celovitejšemu raziskovanju še drugih najpomembnejših ukrepov nacistične raznarodovalne politike v Sloveniji. Obžalujem pa, da sem se takrat omejil le na ozemlje bivše dravske banovine in nisem zajel koroških Slovencev. Menil sem namreč, da zadošča, kar je v zvezi z njimi raziskal in napisal moj dobri, sedaj že pokojni kolega in prijatelj dr. Tone Zorn. Pozneje sem v nekaterih delih (muzej, film, objava virov) zajel tudi ta del slovenskega narodnega ozemlja.

Moč, da tako dolgo vztrajam pri tej temi, mi dajeta moja raziskovalna vnema in družbeno zanimanje za moje delo. Prva je verjetno prirojena lastnost in bi bila približno enaka, tudi če bi se ukvarjal s čim drugim (študij zgodovine namreč ni bil moja želja že od mladih nog). Drugo, t. j. družbeno zanimanje, pa se je pokazalo šele takrat, ko je leta 1968 izšla moja knjiga. Vmes je bilo deset let trdega dela in tudi grenkih izkušenj z ozkimi nazori ljudi, ki so takrat krojili usodo družbenih ved. Seveda se v svojem raziskovalnem delu nisem mogel posvečati samo temi raznarodo-

vanja, temveč sem obravnaval in še obravnavam tudi druga vprašanja iz zgodovine našega narodnoosvobodilnega boja.

UREDNIŠTVO: Ali bi nam lahko povedali, katere bistvene prvine je imel nacistični raznarodovalni program na Slovenskem? V čem se je razlikoval od raznarodovalnih programov drugih okupatorjev? Kaj so bili njegovi neposredni in kaj dolgoročni cilji? (Pri tem mislimo še posebej na izgnanstvo)

TONE FERENC: Nacistični raznarodovalni program na Slovenskem je imel tri bistvene prvine, in to: 1. množično izganjanje Slovencev, 2. množično naseljevanje Nemcev, in 3. naglo in popolno ponemčenje tistih Slovencev, ki bi še lahko ostali doma. Ta program se od raznarodovalnih programov drugih okupatorjev razlikuje predvsem po svoji celovitosti in kratkem roku, v katerem naj bi bil uresničen. Raznarodovalni programi drugih okupatorjev v Sloveniji so predvidevali raznarodovanje na ožjih področjih in v daljšem obdobju. V primerjavi z raznarodovalnimi programi na drugih nemških okupacijskih območjih (Alzacija, Lotaringija, Luksemburg, Poljska) so posebnosti tega programa tudi velikansko število ljudi, ki naj bi bili izgnani (od 220.000 do 260.000), saj je zajemalo tretjino vseh pod nemško okupacijo živčih ljudi, zelo kratek rok za izgon – komaj pet mesecev, tj. od maja do oktobra 1941, in osupljivo kratek rok (3–5 let), v katerem naj bi popolnoma ponemčili preostale Slovence. Resda so v zahodnih predelih Poljske, kjer so nacisti tudi preskušali svoje germanizacijske načrte, Nemci nameravali izgnati polovico ljudi, vendar šele v 25 letih; le na Slovenskem se jim je neverjetno zelo mudilo.

Kratkoročni namen nemškega okupatorja je bil, da bi z izgonom narodno zelo zavednih Slovencev in protifašistov obglavil slovenski narod, da bi z naselitvijo velikega števila nemških kmetov izvajal ponemčevalni vpliv na podeželju (v mestih in trgih so ga že izvajali tamkajšnji Nemci in uradniki, ki so prišli po zasedbi), da bi z izgonom Slovencev iz obmejnega pasu zavaroval ponemčevanje pred nasprotnimi vplivi iz Ljubljanske pokrajine in Hrvaške itd. Končni namen pa je bil uničenje slovenskega naroda kot etnične enote. Ta naj bi bila potlej le še zgodovinski pojem.

UREDNIŠTVO: Kdaj so nacisti začeli načrtovati izgon Slovencev, katere so bile temeljne etape, ki so jih predvidevali, in katere kategorije Slovencev so imeli pri tem v mislih? Koliko Slovencev in iz katerih območij je bilo zajetih v njihov načrt za izselitev oziroma izgon?

TONE FERENC: Zelo me je zbolelo, ko sem v knjigi in nato še v šolskem učbeniku svojega kolega videl zapisano, da so nemški nacisti junija 1941 izdelali načrt za izgon Slovencev. Zamisli o izganjanju Slovencev, če bi prišlo do nemške zasedbe, najdemo v virih že leta 1940. Načrte so začeli pripravljati v Berlinu, Gradcu in Celovcu ob koncu marca ali v

začetku aprila 1941, ko so že vedeli, da bosta Nemčija in Italija čez nekaj dni ali tednov napadli kraljevino Jugoslavijo. Himmlerjeve smernice za izganjanje Slovencev iz slovenske Štajerske, Gorenjske in Mežiške doline 18. aprila oziroma v začetku maja 1941 so že sad prvih načrtov. Že 8. in 9. aprila so na sestanku v Gradcu navajali poklice narodno zelo zavednih Slovencev, ki jih bodo izgnali, ukaz, naj se v Mariboru ustanovi preselitveni štab, pa je datiran z 12. aprilom 1941 itd.

Katere skupine Slovencev naj bi izgnali iz slovenske Štajerske je navedeno v že omenjenih smernicah, ki jih je Himmler podpisal 18. aprila 1941, potem ko je nenadno in nenapovedano obiskal Maribor, Celje, Savinjsko dolino in morda še druge kraje. Zanesljivo vemo, da jih je podpisal tudi za Gorenjsko in Mežiško dolino, verjetno šele 3. maja 1941, vendar jih še nismo našli; ker poznamo že vse nemške arhive, nam ostane še edino upanje, da jih bomo (bodo) morda našli v sedaj še nedostopnih avstrijskih arhivih. Iz drugih podatkov sklepamo, da so bile podobne tistim za slovensko Štajersko. Himmlerjeve smernice so predvidevale izgon štirih skupin Slovencev (in tudi drugih ljudi nenemške narodnosti), in to: 1. narodno zelo zavedne Slovence, predvsem protifašiste, 2. priseljene po letu 1914, 3. prebivalce obmejnega pasu ob novi nemško-italijanski in nemško-hrvaški meji, 4. ljudi, ki ne bi vstopili v raznarodovalno organizacijo Štajersko domovinsko zvezo (Steirischer Heimatbund) in Koroško ljudsko zvezo (Kärntner Volksbund) ali ki iz političnih, rasnih ali zdravstvenih (dednobioloških) razlogov ne bi bili sprejeti vanju.

Treba je namreč vedeti, da so nacisti vse prebivalce na zasedenem slovenskem ozemlju podvrgli rasnemu in političnemu pregledu in ocenjevanju. Od rasne in politične ocene je bila odvisna usoda posameznika oziroma vse družine. Posebnost tega ukrepa je, da so ga celovito izvedli samo v zasedenih slovenskih pokrajinah in nikjer drugje.

Kaže, da so s številom od 220.000 do 260.000 za izgon predvidenih Slovencev računali v času pred zasedbo in takoj po njej, ko še niso predvidevali težav in ovir, ki so se jim pokazale kaj kmalu po zasedbi Slovenije. Zato še nisem našel natančnejše »specifikacije« tega zares velikega števila. Vem pa, da bi izgon zelo prizadel Gorenjsko, od koder bi izgnali več kot polovico ljudi, saj so računali, da naj bi tam po vojni poleg 80.000 Nemcev živelo samo še okrog 40.000 ponemčenih Slovencev. »Specifikacija« se v nam znanih nacističnih dokumentih pojavi šele takrat, ko so se nacisti po prvih težavah začeli pogajati z ustaši o usklajenem izganjanju Slovencev in Srbov, tj. v začetku junija 1941. Takrat so navajali te številke: 9.000 narodno zelo zavednih Slovencev (5.000 iz slovenske Štajerske in 4.000 iz Gorenjske in Mežiške doline), 25.000 priseljencev po letu 1914 (iz slovenske Štajerske) in 145.000 prebivalcev iz obmejnega pasu (65.000 iz slovenske Štajerske in 80.000 iz Gorenjske in Mežiške doline), skupno torej 179.000 oseb. V tem številu torej niso več zajeti priseljenci pred letom 1914 z Gorenjskega, ljudje, ki jih ne bi sprejeli v omenjeni raznarodovalni organizaciji (bilo jih je nekaj deset

tisoč), in ljudje, ki bi jih kot rasno dobro ocenjene izgnali v Nemčijo in jih tam ponemčili (teh je bilo tudi okrog 10.000).

UREDNIŠTVO: Kam so nemški okupatorji nameravali izgnati Slovence in kako so se praktično pripravljali za uresničenje svoje zamisli?

TONE FERENC: Sprva so nacisti nameravali veliko večino slovenskih izgnancev poslati v Srbijo, južno od reke Save. Hitler je namreč nasprotoval zamisli, da bi jih poslali na Hrvaško, ker se je bal, da bi bili preblizu svoji domovini. Samo izgnance, ki bi bili zaradi dobre rasne ocene razglašeni kot »sposobni za ponemčenje«, so nameravali odpeljati v Nemčijo. Nacistična rasistična politika si je namreč prizadevala, da z rasno dobro ocenjenimi ljudmi ne bi krepili tujega naroda, v tem primeru srbskega. Nemški okupator in srbski kolaboracionisti (t. i. komisarska vlada Milana Ačimovića) so se že začeli pripravljati za sprejem in razmestitev slovenskih izgnancev. V ta namen so ustanovili tudi že t. i. generalni komite za naselitev Slovencev. Naloga nikakor ni bila lahka, saj so v Srbijo tisti čas izganjali na desettisoče Srbov iz t. i. NDH, Bačke in Baranje, Makedonije itd. Hkrati so nacistični uradi pripravljali odvoz t. i. za ponemčenje sposobnih Slovencev v Nemčijo. Tudi tam so bile težave z nastanitvijo, čeprav so imeli zanje na voljo dovolj delovnih mest. Predvidevali so namreč, da bodo izgnanci delali na ustreznih delovnih mestih, za njihovo ponemčenje pa bodo poskrbeli višji vodje SS in policije, ki so bili Himmlerjevi pooblaščenca za utrjevanje nemštva. Čeprav so nacisti za začetek izganjanja predvidevali že mesec maj, ni bilo do začetka junija še nobenega transporta izgnancev. Samo iz obmejnih predelov so peš ali z avtomobili pognali čez mejo nekaj stotin izgnancev.

UREDNIŠTVO: Iz vaših raziskav sledi, da so nemški okupatorji uspeli uresničiti le del svojih načrtov za prisilno preselitev Slovencev. Na katere ovire so naleteli? Kakšno vlogo je pri tem odigralo narodnoosvobodilno gibanje v Sloveniji?

TONE FERENC: Nacisti so se tako rekoč že od prvega dne, ko so začeli množično izganjati Slovence, srečevali z ovirami. Začelo se je s transportnimi in nastanitvenimi težavami. Kmalu nato so se v vprašanje izganjanja začeli vmešavati nacistični funkcionarji, ki so skrbeli za gospodarstvo in predvsem za vojno industrijo, ta pa je bila na Gorenjskem zelo pomembna. Če bi z Gorenjskega izgnali tolikšno število Slovencev, bi začelo primanjkovati delovne sile in morda celo ohromilo proizvodnjo, tega pa si seveda nikakor niso mogli privoščiti. Zdelo se jim je tudi nesmiselno, da bi izganjali rasno dobro ocenjene ljudi, ki bi jih nato v industriji nadomestili rasno slabši delavci iz vzhodne Evrope. Res so na Gorenjskem že kmalu uspeli izključiti iz izselitvenih načrtov priseljence po letu 1914 in nato tudi zmanjšati število ljudi, predvidenih za izgon iz obmejnega območja na

Gorenjskem. Narodnoosvobodilni boj je začel ovirati izganjanje Slovencev avgusta 1941. Tedaj so okupatorji najprej pritegnili policijske sile k zasledovanju prvih partizanskih enot na Gorenjskem, in zato na Štajerskem prekinili izganjanje, 25. avgusta pa je Himmler, potem ko je dobil tudi iz Srbije zahtevo po prekinitvi izganjanja, odložil izgon Slovencev z Gorenjskega in iz Mežiške doline na povojni čas. Narodnoosvobodilni boj je bil nato vsaj še enkrat vzrok za spremembo načrtov o izganjanju Slovencev.

UREDNIŠTVO: Kot pišete v svojih delih in ponazarjate tudi z izbranimi dokumenti, so Nemci prvotno nameravali izgnati del Slovencev v NDH (nekateri dokumenti pa govore celo, da so se pogovarjali z Bolgari, da bi Slovence preselili v okupirano Makedonijo). Ali nam lahko poveste, kakšni dogovori so bili sklenjeni med Paveličevo NDH in med nemškimi okupatorji glede preselitve dela Slovencev na območje NDH. Zakaj ti načrti niso bili izpolnjeni?

TONE FERENC: Nemška vojaška poveljstva, ki so morala po končani vojni z Jugoslavijo in Grčijo skrbeti za prevoz velikanskega števila nemških vojakov ter orožja in opreme na Poljsko, Slovaško in Romunijo, tj. na izhodiščne položaje za vojno proti SZ, niso mogla za izgon Slovencev odstopiti niti železnice niti prevoznih sredstev (vagonov). Nemški vojaški poveljnik za Srbijo pa skupaj s srbskimi kolaboracionisti ni mogel zagotoviti nastanitve in prehrane še za več kot dvesto tisoč slovenskih izgnancev. Zato so nacisti preverjali možnost, ali bi se dalo vsaj del slovenskih izgnancev odpeljati v Makedonijo in Ljubljansko pokrajino, od koder naj bi se okrog 12.000 kočevskih Nemcev preselilo na Spodnje Štajersko. Toda ta želja se nacistom ni uresničila in so bili v vedno večji zagati, kam s slovenskimi izgnanci, saj so napolnili že vsa preselitvena taborišča v meljski vojašnici v Mariboru, na gradu Rajhenburg, na gradu Borl pri Ptuj, v župnišču v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu, v zaporih Stari pisker, frančiškanskem samostanu in vojašnici v Celju in v gimnaziji v Št. Vidu nad Ljubljano, pa tudi vse ječe v obeh zasedenih slovenskih pokrajinah. V njih so zaprte Slovence, zlasti še izobražence zasramovali ter jih duševno in telesno mučili.

V drugi polovici maja 1941 se je v nacistično izganjanje Slovencev in ustaško izganjanje Srbov iz t. i. NDH vključil tudi nemški poslanik v Zagrebu Siegfried Kasche. Posredoval je pri ustaših, ki so imeli tudi težave z izganjanjem Srbov. Zaradi svojih interesov so mu namreč nasprotovale nemška vojaška poveljstva, zadolžena za red in mir in vsestransko izrabljanje zasedenih območij. Kasche je 4. junija pripravil konferenco nemških in ustaških predstavnikov, na kateri so se dogovorili za vzajemno in usklajeno izganjanje Slovencev in Srbov po načelu: kolikor slovenskih izgnancev bo NDH sprejela, toliko Srbov bo lahko izgnala. Izjema naj bi bili le narodno zelo zavedni Slovenci, ki naj bi jih izgnali v Srbijo, da bi bili

čim dlje od svoje domovine, duhovnike pa bi odpeljali na Hrvaško. Tako naj bi velika večina slovenskih izgnancev prišla predvsem v Bosno, kjer naj bi okrepila tamkajšnji hrvaški katoliški življenj in se sčasoma pohrvatila. Seveda bi t. i. za ponemčenje sposobne Slovence tudi v tem primeru odpeljali v Nemčijo.

Izganjanje Slovencev po spremenjenem načrtu je res kmalu steklo. Najprej so odpeljali okrog 7.200 ljudi v Srbijo in nato okrog 10.000 v Bosno in Hrvaško. Vendar so že avgusta nastali prvi zastoji, in to zaradi že omenjene zaposlitve policijskih enot na Gorenjskem, ustaške samovolje pri izganjanju Srbov iz NDH, in slednjič, zaradi narodnoosvobodilnega boja v Srbiji, Bosni, Hrvaški in Sloveniji. Pokazalo se je, da smo bili takrat jugoslovanski narodi bolj usodno povezani, kot smo se morda sami zavedali. Nastanek obsežnega svobodnega ozemlja v Srbiji (Užiške republike) je ustašem preprečil izganjanje Srbov iz NDH. Zato ustaši niso več hoteli sprejemati slovenskih izseljencev. To jim je onemogočal tudi osvobodilni boj v Bosni in na Hrvaškem, saj so morali kmalu večino slovenskih izgnancev odpeljati iz nemirne Bosne v mirnejše severne predele Hrvaške (severno od Save). Pri nacistih v zasedenih slovenskih pokrajinah se je vedno bolj krepilo prepričanje, ki sicer ni bilo pravilno, da je izganjanje Slovencev glavni vzrok za nastanek in širjenje narodnoosvobodilnega gibanja. Celo vodilni nacisti na Štajerskem so govorili o predlogu, naj bi izganjanje Slovencev nadaljevali šele spomladi 1942.

Vendar je hotel Himmler držati besedo, ki jo je dal vodstvu kočevskih Nemcev, da jih bo še leta 1941 preselil v naseljitveni pas ob Savi in Sotli, in to s posestva na posestvo, ne da bi morali vmes prebivati v taboriščih. Slovence je lahko izganjal samo še v Nemčijo, zato je okrog 37.000 ljudi iz Obsotelja in Posavja spravil v več kot 300 taborišč Volksdeutsche Mittelstelle, ki so bila sicer namenjena nemškimi preseljencem.

Nacistična rasistična politika je naše izgnance razdelila v dve veliki skupini: v tiste, ki so sposobni za ponemčenje, in v one, ki niso. Seveda po merilih rasnih preiskovalcev, ki so že spomladi 1941 rasno pregledali in ocenili vse ljudi na izselitvenem območju ob Savi in Sotli. Tiste, ki so dobili boljšo rasno oceno (od I do III+) in so jih imeli za sposobne za ponemčenje, je nameraval Himmler naseliti na Poljskem in v Sovjetski zvezi. Konec leta 1942 in v začetku leta 1943 so že pripravili večjo skupino za naselitev v okrožju Zamosć na Poljskem, od koder so izgnali večino Poljakov in Ukrajincev. Vendar pa so se slovenski izgnanci upirali tej naselitvi tako, kot so se Poljaki in Ukrajinci upirali izgonu.

Sodim, da bi bilo lepo, če bi se mesti Krško in Brežice spoprijateljili z mestom Zamosć.

Himmler je moral slednjič popustiti in slovenski izgnanci so ostali v taboriščih, kjer so jih nacisti še naprej izrabljali za ceneno delovno silo. Za tiste, ki so dobili slabo rasno oceno (III- in IV) in so jih imeli za nesposobne za ponemčenje, viri ne navajajo končne usode. Verjetno lahko sklepamo, da bi naj bila takšna, kakršno so nacisti predvidevali za

tiste, ki jih niso sprejeli v Štajersko domovinsko zvezo – sterilizacija in uničenje s težkim delom.

UREDNIŠTVO: *Posebno poglavje v zgodovini nacistične raznarodovalne politike je izgon Slovencev iz Obsotelja in Posavja. V svojih raziskavah ugotovljate, da je bilo od tam izgnanih okoli 37.000 Slovencev. Kakšno usodo sta namenila Hitler in njegov nacistični režim tem Slovencem. Kako je izgon iz domovine vplival na njihovo nacionalno in socialno zavest? Ste v svojih raziskavah odkrili, da so v taboriščih oz., kot so tedaj govorili, »lagerjih« obstajale kakšne oblike odpora zoper nacistični režim?*

TONE FERENC: Za večino slovenskih izgnancev lahko rečem, da jim je nacistični izgon povzročil mnogo pomanjkanja, duševnega in telesnega trpljenja in gorja, je pa pri njih tudi okrepil slovensko narodno zavest. Ko sem zbiral gradivo za Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici, sem našel zelo mnogo s preprosto kmečko in delavsko roko napisanih pesmi. Vse so sicer izražale trpljenje, vendar tudi vero v zlom fašizma in upanje na vrnitev v domovino. Ohranila so se tudi mnoga pisma, ki so izražala iskreno domoljubje, kakršno lahko rodita le trpljenje in ljubezen. Videl sem šolske naloge, ki so jih pri ilegalnem slovenskem pouku v nemških taboriščih pisali slovenski otroci. Potem ko so jim nacisti že dve leti vtepali v glavo, da je njihova domovina veliki nemški rajh, so nežne otroške roke zapisale: Moja domovina je Slovenija. Sodim, da je vse to pristno, neponarejeno, brez kakršnih koli primesi preračunljivosti. Saj niso mogli niti slutiti niti vedeti, da se bo kdaj našel kdo, ki bo to gradivo zbiral za svojo raziskovalno nalogo in muzej, edini muzej o izgnancih v drugi svetovni vojni na svetu.

Neprimerno manj je podatkov o odporu zoper nacistični režim v taboriščih in na delovnih mestih. To je tudi razumljivo, in to iz več razlogov. Prvič, arhivi iz taborišč v katerih bi lahko bili takšni podatki, se niso ohranili. Drugič, izgnanci v taboriščih so se zaradi nenehnega budnega nadzora taboriščne uprave lahko posluževali le nekaterih oblik odpora, predvsem sabotiranja pri delu (počasnost pri delu, kvarjenje strojev in materiala, kvarjenje opreme v taboriščih itd.). Še največ je podatkov, da so se upirali naselitvi na Poljskem, kar neki vir tudi smatra za obliko odpora, in da niso marali prevzeti nemškega državljanstva na preklic oziroma oditi v nemško vojsko. Takšne primere so nacisti kaznovali s pošiljanjem v koncentracijska taborišča. Posebna, najizrazitejša oblika protifašističnega odpora je bilo bežanje iz taborišč domov v partizane. Če bi takšne ubežnike ujeli, bi jih morali po Himmlerjevem povelju iz septembra 1942 kaznovati z obešanjem v taborišču in izgonom svojcev v koncentracijska taborišča. Vemo za več primerov pobega, ni pa znano, da bi bil kak ubežnik javno obešen v taborišču.

UREDNIŠTVO: *Iz vaših raziskav in tudi vaših dosedanjih odgovorov torej sledi, da je uresničevanje nemških nakan bistveno zavrlo in potem*

povsem ustavilo narodnoosvobodilno gibanje tako v Sloveniji kot na drugih območjih Jugoslavije. Ali bi lahko nekoliko natančneje pojasnili, kako je narodnoosvobodilno gibanje vplivalo na izgnanstvo? Konkretneje: Katere okoliščine narodnoosvobodilnega gibanja so odločilno vplivale na to, da je okupator spreminjal svoje zamisli, da je spreminjal kraj in obseg izгона in na koncu izgon celo ustavil oz. ga preložil na kasnejše čase? Vaše raziskave, npr., tudi pokažejo, kako je na te stvari vplivalo partizansko gibanje na drugih območjih Jugoslavije, ne samo v Sloveniji.

TONE FERENC: Narodnoosvobodilni boj jugoslovanskih narodov je na izganjanje Slovencev vplival posredno in neposredno. Posredno je vplival tako, da je nemške naciste napeljal k domnevi, da je narodnoosvobodilni boj posledica trdih ukrepov nemške civilne uprave, predvsem množičnega izganjanja ljudi. To je res spravilo v partizane več ljudi, kot bi jih šlo, če izganjanja ne bi bilo, obenem pa je temeljito razkrinkalo temeljne namene nemškega okupatorja. Vendar bi se narodnoosvobodilni boj razvil tudi če ne bi bilo množičnega izganjanja Slovencev. Neposredno je NOB učinkoval na množično izganjanje, tako da je moral nemški okupator avgusta 1941 kar za 14 dni prekiniti izganjanje v Sloveniji, da ustaši niso mogli več pošiljati srbskih izgnancev iz t. i. NDH v Srbijo, da nemški okupator ni mogel več pošiljati slovenskih izgnancev v Bosno in južne predele Hrvaške, da so zmanjšali število izgnancev, ki so jih kot sposobne za ponemčenje nameravali izgnati v Nemčijo itd. Neposreden učinek NOB je pripeljal Himmlerja k sklepu o preložitvi izгона Slovencev z Gorenjskega na povojni čas.

Publicisti in novinarji še vedno delajo napako, ko pripisujejo zasluge za zmanjšanje ali odložitev množičnega izganjanja Slovencev samo narodnoosvobodilnemu boju. Sploh pa nimajo prav, kadar imajo za zaviralni oziroma preprečevalni dejavnik le NOB slovenskega naroda ali kadar ta pomen pripisujejo kakemu posameznemu dogodku (napad na Bučko, decembrska vstaja na Gorenjskem itd.), saj, kot kažejo moje raziskave, ni bilo tako.

UREDNIŠTVO: Kako je nacistično izganjanje Slovencev vplivalo na narodnoosvobodilni boj pri nas? Kako je krepilo zavest o nujnosti odpora proti okupatorju? Ali je natančneje raziskano, v kolikšnem obsegu in v kakšnih oblikah so se izgnanci (posredno in neposredno) vključevali v narodnoosvobodilni boj?

TONE FERENC: Prej sem prikazal, kako je narodnoosvobodilni boj vplival na izganjanje Slovencev. Gotovo pa lahko govorimo tudi o obratnem vplivu, tj. da je izganjanje Slovencev vplivalo tudi na narodnoosvobodilni boj. Menim, da je vplivalo tako negativno kakor pozitivno, težko pa je izmeriti, kaj je bilo večje. Za gotovo je množični izgon Slovencev odtegnil narodnoosvobodilnemu boju velik del privržencev, saj je zlasti v

t. i. prvem valu okupator izgnal narodno najbolj zavedne Slovence, predvsem protifašiste, v drugem pa tudi narodno zavedne priseljence po letu 1914. Tudi izgon velikega števila kmečkih ljudi iz Posavja in Obsotelja je odtegnil narodnoosvobodilnemu gibanju precej privržencev, poleg tega pa je na tem izselitvenem območju skorajda onemogočil narodnoosvobodilno gibanje. Na drugi strani pa je marsikdo šel v partizane zato, da se je izognil nasilnemu okupatorjevemu izgonu. Dokazano je, da je šlo leta 1941, zlasti v t. i. decmberski vstaji na Gorenjskem, precej ljudi v partizane, ker se je razširila novica, da bo okupator nadaljeval množično izganjanje ljudi na Gorenjskem.

Kar zadeva udeležbo izgnancev v NOB, lahko rečem, daje raziskano le sodelovanje slovenskih izgnancev v Srbiji, ki so se v t.i. užiški republiki 1941 in po osvoboditvi Srbije 1944 množično vključili v narodnoosvobodilno vojsko. Precej je storil odbor slovenskega bataljona 1. krajiške brigade, ki je izdal o tem dobro knjigo. Manj so zbrani podatki o izgancih v Hrvaški in Bosni. Vemo, da so prišli v partizane celo iz nemških taborišč, vendar ne vemo, koliko jih je bilo in kdo so bili. Zlasti tisti, ki so prišli od daleč in katerih pot v partizane je bila nadvse tvegana, bi si zaslužili, da bi poznali njihova imena. Sodim, da bi te podatke lahko zbrale krajevne in občinske organizacije Zveze združenj borcev NOV. Skoraj nič ne vemo o raznih oblikah odpora slovenskih izgnancev v Nemčiji; tega seveda ni v nikakršnih dokumentih, to vedo in nam lahko povedo samo tisti, ki še živijo in pomnijo.

UREDNIŠTVO: Kakšno sled je izgnanstvo zapustilo v slovenski nacionalni in socialni zavesti? Kako vrednotiti ta izsek naše najnovejše zgodovine, če upoštevamo zlasti vpliv izgnanstva na neposredne žrtve in na širši nacionalni, kulturni in politični prostor v novi Jugoslaviji?

TONE FERENC: Lahko zatrdim, da je izgnanstvo učinkovalo ravno narobe, kot je predvideval nemški okupator. Pričakoval je, da se bodo slovenski izgnanci potujčili, to so, npr., želeli tudi ustaši. Izgnanstvo pa je slovensko narodno zavest utrjevalo, kar se lepo vidi iz pisem izgnancev, njihovih pesmi itd. Težko bi kaj rekel o socialni zavesti; velika večina izgnancev je bila iz nižjih socialnih slojev in je morda zato nekoliko lažje prenašala telesne tegobe izgnanstva, kot če bi bila iz višjih socialnih plasti. Potrebna bi bila sociološka raziskava, ki bi poleg drugega odgovorila tudi na vprašanje, koliko je izgnanstvo prispevalo k človeški vzajemnosti med izgnanci, zlasti med tistimi, ki so skupaj živeli v t.i. kolonijah v Srbiji, Bosni in Hrvaški ter v nemških taboriščih. Ker sem kmečkega rodu, vem, da sta bili človeška solidarnost in medsebojna pomoč na vasi precej razviti še pred usodno pomladjo leta 1941. Slovenski izgnanci sestavljajo skupaj s srbskimi, poljskimi, francoskimi in drugimi posebno in zelo veliko skupino udeležencev druge svetovne vojne, žrtev fašističnega nasilja in do neke mere tudi udeležencev protifašističnega odpora oziroma osvobodil-

nega gibanja. Zato je težko izmeriti njihov prispevek v prid velike protifašistične koalicije. Z njihovo zgodovino sem se ukvarjal toliko kot nihče drug pri drugih narodih, zato lahko rečem, da naša domovina takoj po vojni ni znala, ni mogla pa tudi hotela pravično vrednotiti njihovega trpljenja in domoljubja. Kaže, da se je to v zadnjem času popravilo – verjetno so k temu pripomogle tudi znanstvene raziskave – vendar za mnoge žal že prepozno.

UREDNIŠTVO: *Radi bi vam postavili še nekaj vprašanj v zvezi z dokumenti, ki ste jih zbrali v prej navedeni knjigi z naslovom »Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945.« V tej zajetni knjigi objavljajte 323 arhivskih in drugih virov o nemški okupaciji Slovenije in raznarodovalnih ukrepih nemškega okupatorja v letih 1941–1945: Dokumente ste zbirali po domačih in tujih arhivih od Berlina, Bonna, Münchna, Pottsdama itd. do Washingtona. Ali nam lahko poveste, ali so vam ti viri odkrili kaj novega, kar vam še ni bilo poznano, ko ste pisali svojo zajetno monografijo »Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji?« Kakšna so pri tem vaša osebna opažanja? Ali ste morda prihajali tudi v stik z ljudmi, ki so bili na takšen ali drugačen način udeleženi pri izganjanju Slovencev? Če ste, kako ti ljudje gledajo na takšno početje sedaj?*

TONE FERENC: V svoji novi knjigi sem objavil precej dokumentov, ki jih za monografijo pred 13 leti še nisem mogel uporabiti. Medtem so se mi namreč na široko odprla vrata nemškega zveznega arhiva v Koblenzu. Tam sem v arhivskih fondih državne pisarne, notranjega ministrstva, državnega komisarja za utrjevanje nemštva itd. našel precej novih dokumentov (npr. spomenice o nemških ozemeljskih zahtevah v Sloveniji leta 1940, celotno besedilo Himmlerjevih smernic za izgon ljudi iz slovenske Štajerske, dokumente o izganjanju in raznarodovanju koroških Slovencev, razmišljanja o ustreznosti naseljevanja slovenskih izgnancev na Poljskem itd.). Vendar z njimi ne bi mogel spremeniti podobe, ki sem jo naslikal v monografiji; lahko bi jo na nekaterih mestih le dopolnil.

Pri svojem delu nisem prihajal v stik z ljudmi, ki so bili na tak ali drugačen način udeleženi pri izganjanju Slovencev. Dopisoval pa sem si s človekom, ki se je leta 1941 iz moralnih razlogov uprl množičnemu izganjanju Slovencev z Gorenjskega. To je bil dr. Oskar von Kaltenecker, uradnik v uradu šefa civilne uprave za Gorenjsko Franza Kutschere na Bledu. Našel in objavil sem tudi njegovo izjavo iz leta 1943, da ne mara sodelovati z ljudmi, ki so izgnali na desetisoče Slovencev in dali postreliti na stotine nedolžnih ljudi. Kakšna visoka moralnost Nemca v primerjavi s petolizniškim odnosom ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana do nacističnih krvnikov, zlasti Erwina Rösenerja.

UREDNIŠTVO: *Znano nam je, da ste o svojih izsledkih v zvezi z nacistično raznarodovalno politiko govorili tudi na znanstvenih srečanjih v*

tujini. Kakšen je bil odmev na vaše nastope? In kako so v tujini reagirali, npr., na objavo »Virov o nacistični raznarodovalni politiki«? Pri tem mislim zlasti na nemško govoreče dežele, saj so dokumenti objavljeni v izvirniku? Kakšno je mesto tega poglavja evropske (in slovenske) zgodovine v tujem zgodovinopisju?

TONE FERENC: Na znanstvenih srečanjih zunaj Jugoslavije sem štirikrat nastopil z referati o izganjanju in raznarodovanju Slovencev (Moskva 1970, Zamosć 1972, dvakrat Celovec 1981). Najlepše so moja izvajanja sprejeli na Poljskem, kar je tudi razumljivo, če pomislimo, kaj so nacisti počeli s Poljaki. V Celovcu pa mi je nekdo očital pristranskost, ker nisem obenem obravnaval raznarodovanja Nemcev v stari Jugoslaviji. Odgovoril sem mu, da režim v kraljevini Jugoslaviji res ni lepo ravnal niti z narodi niti z narodnostmi. Vendar bi nemški nacizem tudi drugače počel s Slovenci to, kar je počel. Korenine tega početja so namreč že v drugi polovici prejšnjega stoletja in nemški fašizem je bil že po svojem bistvu takšen, da je to moral početi. Celovski nemški časniki pa edino mojega referata niso niti omenili.

O odmevu na svojo zbirko virov o nacističnem raznarodovanju Slovencev vem le malo. Zvedel sem, da jo hodijo kupovat Avstrijci, češ da je to prava nemška knjiga, ki je izšla v Mariboru po osvoboditvi. Neki dunajski znanstvenik in glavni urednik nekega graškega časnika sta vsak zase napisala ugodno oceno. Revue d'histoire de le deuxieme guerre mondiale v Parizu je pripravljena priobčiti obsežnejše poročilo o knjigi itd. Kaj je storila založba, da bi ta knjiga dosegla tuje knjižnice, inštitute in znanstvenike, nisem mogel zvedeti. Vem, da je vsaj za nekatere dežele (Francija, Poljska, Luksemburg itd.) ta tema izredno zanimiva, verjetno bolj kot pa zgodovina kakega našega odreda ali brigade, čeprav nekateri menijo tudi drugače.

UREDNIŠTVO: Vtis imamo, da so vaše raziskave izgnanstva tako temeljite, da ostaja le še malo tega, kar ne bi bilo osvetljeno. Po drugi strani pa vaše raziskave te problematike same odpirajo nova vprašanja? Katera vprašanja iz tega izseka naše zgodovine bi po vašem mnenju zaslužila posebno pozornost? Kaj bi bilo potrebno raziskati, dokler so nam kot zgodovinski vir na voljo tudi pričevanja živih udeležencev tega poglavja iz naše nacionalne zgodovine? Se nameravate še ukvarjati s temi vprašanji, ali pa kanite morda spodbuditi druge k morebitnim nadaljnjim raziskavam?

TONE FERENC: Sodim (morda neskromno), da je bilo doslej premalo obravnavano le vprašanje udeležbe slovenskih izgnancev v narodnoosvobodilnem boju v Jugoslaviji oziroma v odporu v nemških taboriščih in na delovnih mestih. Če bi kdo zbral takšna pričevanja, bi jih zelo rad vključil v novo izdajo Nacistične raznarodovalne politike, za katero bi bil še čas,

saj je prva izdaja že zdavnaj pošla. Morda bi se pokazalo še kakšno vprašanje, če bi lahko pregledali gradivo iz še vedno zaprtih avstrijskih arhivov, če je seveda ohranjeno. Mislim predvsem na arhivska fonda šefov civilne uprave; bila sta namreč Himmlerjeva pooblaščenca za utrjevanje nemštva, in tako sta pravzaprav vodila vse raznarodovalno delo v zasedenih slovenskih pokrajinah.

UREDNIŠTVO: Fenomen izgnanstva, če gledamo na današnji svetovni prostor, ni samo stvar preteklosti, marveč žal, tudi krut problem sedanjosti. Ali bi nam kot poznavalec zgodovine izgnanstva pri nas v času 1941–1945 lahko povedali, v čem so, če so, morda podobnosti izgnanstva v sodobnem svetu in pri nas v času 1941–1945? Kaj nam lahko zgodovina nacističnega izgnanstva Slovencev pove glede narave in usode sodobnih izgnancev? Kako onemogočiti sodobne raznarodovalne politike in kakšna je vloga Jugoslavije pri tem?

TONE FERENC: Žal premalo strokovno poznam sodobna izgnanstva. Morda bi bila možna primerjava s palestinskimi izgnanci, če so takšne primerjave zgodovinarsko sploh ustrezne. Mislim pa, da lahko tudi ob slovenskem (in ne samo slovenskem) izgnanstvu med drugo svetovno vojno opozorim na to, kam lahko pripeljeta človeštvo nacionalizem oziroma šovinizem in rasizem.*

* Dr. Tone Ferenc (roj. 1927 v Veržuju) je znanstveni svetnik na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja in redni profesor za najnovejšo zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Po diplomu se je že kot arhivist začel ukvarjati s preučevanjem zgodovine narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem in decembra letos poteče 25 let njegovega arhivskega in raziskovalnega dela. Napisal je mnogo razprav in člankov ter nekaj knjig, in to: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943 (1967), Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945 (1968), srbohrvaški prevod tega dela (1979), Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940 (1978), Satan, njegovo delo in smrt (1979), Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945 – Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945 (1980). Uredil je več občasnih muzejskih razstav in Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici (1968, 1971). Nastopil je z referati in razpravami na mnogih znanstvenih posvetovanjih doma in na tujem. Bil je več let vodja arhiva in štiri leta ravnatelj Inštituta za zgodovino delavskega gibanja ter dve leti predsednik Zgodovinskega društva za Slovenijo. Sodeluje v delu več uredniških odborov. Pred dvema letoma je bil izvoljen za predsednika jugoslovanskega komiteja za zgodovino druge svetovne vojne in pred letom za člana biroja mednarodnega komiteja za zgodovino druge svetovne vojne. Za svoje delo je prejel več nagrad in priznanj.

TOMAŽ MASTNAK

Učite se pri njih, kako se vlada

Andrej Kirn si je drznil problematizirati nekatera idejna izhodišča enega od projektov vladajoče slovenske kulture. Sam bi verjetno dejal, da za to ni treba imeti posebnega poguma. Na vsak način pa je zakrivil »sovražno dejanje« in prekršil pravila igre že s tem, da se je tega dela slovenske kulture lotil kot marksist, pa tudi s tem, da je vprašanje postavil konec koncev politično in ne politikantsko, kot je pri nas v navadi. Seveda si je nakopal srd nacionalnih kulturniških ideologov, se pravi tistih ideologov, ki bi radi govorili v imenu nacije in eliminirali vsakogar, ki bi hotel opozoriti, da sta v vsaki naciji še vedno »dve naciji«.

Hribar ga je poskušal razveljaviti s filozofskimi diskvizicijami in Kirn mu je lahko odgovoril in lahko bi mu odgovoril še kaj. Rupel je izstrelil nanj invektivo in Kirn mu – formalno vzeto – ni odgovoril. Dejansko mu je namreč odgovoril, še preden je Rupel publiciral v »Sodobnosti« ta mouvement cacadauphin de sa tête: saj Rupel ni tu povedal ničesar novega. (Rupel tudi sicer ne pove ničesar novega, se pa zato vedno znova oglašaja; in kar je pri njem teoretske vsebine, je pri Hribarju.) Po drugi strani bi mu Kirn verjetno hotel odgovoriti znanstveno, a je ta invektiva daleč od vsakršne znanosti, tudi sociološke, pri tem pa se ji ne posreči biti niti filozofija niti leposlovje. Nanjo velja odgovoriti z invektivo.

Vse, kar Rupel pove, je v metodi njegovega pripovedovanja. Ta metoda ima v povojni Jugoslaviji svojo tradicijo in zgodovino. Poimenovala se je »metoda svobodnih meditacij«. Ni naključje, da se je Rupel odločil zanjo. Še več, moral se je zanjo odločiti: v družbi, ki je sredi dolgotrajnega in protislovnega procesa socialistične preobrazbe, zagovarjanje zgodovinsko preživelih in propadajočih, četudi dejstveno prisotnih družbenih interesov ne more biti več ne znanost, ne filozofija, ne umetnost. Oblika, v kateri se lahko izraža, je oblika »svobodnih meditacij«. Rupel sam jih v »Sodobnosti« imenuje »sociološke meditacije«, ki da jih »skuša« »uravnati po življenju«.

Če te »svobodne meditacije« morda le imajo kako »sociološko« jedro, je to katalog banalnih in trivialnih resnic protimarksizma, posebej slovenskega protimarksizma. Sicer pa je Rupel zelo »osebno«, da bi lahko svoje kritike osebno žalil. Rad je »osebno prizadet«, da bi – po znani metodi – za vsem, kar mu oporeka, detektiral kakšno malenkostno osebno intrigo ali račun. Svoje privatne zadeve brez zadržkov »podružblja«, da bi družbene privatiziral (samo mimogrede naj bo omenjeno, kako v javnih

osebnih pismih t. i. uglednih kulturnih delavcev določene družbene ustanove figurirajo kar kot »moja« ali »tvoja« »hiša«). Sam se odpovedujem zadnji trhici dostojanstva, da bi ga na videz legitimno odrekal drugim. Nobeno samoponižanje mu ni prenizkotno, samo da bi lahko delil nizke udarce in poniževal tiste, ki so si upali izraziti mišljenje, drugačno ali nasprotno njegovemu. Demokrat je, ko je treba denuncirati in diskvalificirati nasprotnike, ko pa kdo njega zgrabi, je demokracije konec, tedaj vlada stalinizem. Odnos do njega postane merilo in kriterij stalinizma ali neostalinizma pri nas. Ustvariti hoče vtis, kako ga krvoželjni stalinisti preganjajo, ker je svobodomiseln (ker pač misli neobvezno po metodi »svobodnih meditacij«). Za svobodo pa je sicer le dotlej, dokler je enačena s privilegiji dela »nacionalne« inteligencije, alarm pa dvigne takoj, ko gre za proces osvobajanja delavskega razreda, ki bo moral prej ali slej zadeti tudi na tiste družbene privilegije in na tista razmerja razrednega gospostva in zatiranja ter s tem izkoriščanja, ki so še ostala v delu naše kulture, ki se konstituirajo in reproducirajo skozi kulturo in ki so strukturirana kot kultura.

Ruplova meditativna proza obvlada cel niz registrov. Zdaj tarna in ječi in toliko, da se ne razjoče, prepričati hoče, da je vreden vsega sočutja, ves je nebogljen in kar vpije po prijaznem pogledu in spodbudni besedi, zdaj žuga, maha s pestjo, grozi, kaže zobe, vedeti da, da pozna tudi represivni državni aparat. Zdaj je nemočen in šibak in obožuje »nemoška dejanja«, zdaj je pravi moški, heroj. Zna se prilizovati in sliniti, zna psovati in pljuvati. Zdaj sitnari, zdaj poskuša zabavati. Enkrat se izdaja za klasika, drugič za avantgardista, enkrat igra opozicionalca, drugič astablishment. Enkrat se posmehuje »citiranju posvečenih imen«, je heretičen, drugič spet je bolj papeški od papeža, bolj režimski od režima, je inkvizicijski. Zdaj je ves skromen, drugič bahav, zahteva občudovanje in meni, da je vse, kar se je pripetilo njegovi »edinstveni« osebi ali kar mu je pač že padlo na pamet, vredno publicirati. Zdaj se slika osamljenega viteza, drugič spet se sklicuje in namiguje na pomembne zveze in položaje in na celo armado »nacionalne rešitve«, ki da ga podpira v kulturniški sferi. In čeprav se pogosto spreneveda, ima vedno jasno računico. Je, skratka, radikalen. Radikalen in brezobziren, ko gre za boj za ohranjanje monopolov in za nove monopole nad kulturnimi aparati. Kaj je Ruplu zlit na Andreja Kirna ali na kogar si že bodi drugega poln čeber osebnih, strokovnih ali političnih diskvalifikacij, žaljivk, podtikanj, sprevrčanj, pritiskov, denunciantstva? Nič. Rupel bi, če bi bilo treba, Andreja Kirna ali kogar koli drugega v takem čebru tudi utopil. Če bi to le pomagalo, da ohrani oblast, ki jo Rupel že ima v naši kulturi, in si pridobi še novo.

Mi-en-leh je kar naprej opozarjal na radikalnost in prevratniško drznost vladajočih. »Poglejte,« je dejal, »v kakšna tveganja se spuščajo, kako rušijo vse konvencije in se odpovedujejo svojim svetinjam, kako sami sebi ne prizanašajo, če gre za to, da z žrtvijo odkupijo prednosti ali omejijo neugodnosti. Učite se pri njih, kako se vlada.«

JANKO PRUNK

Edvard Kocbek (1904–1981)

Skica za politični portret

Ko skušam ob smrti slovenskega pesnika, esejista in politika Edvarda Kocbeka orisati njegovo politično podobo, mi je jasno, da je zelo težko in neorgansko ločevati posamezne plati njegovega dela. Temeljna značilnost pokojnikove osebnosti in dela je bila integralnost, v kateri se tesno prepletajo verjetno primarna pesniška izpovednost, potem pisateljско in esejistično delo ter politika, seveda razumljena zelo po njegovo – pod vplivom personalizma. Ker so bili ob njegovi smrti in že preje narejeni številni poizkusi vrednotenja njegovega pesniškega ustvarjanja, njegove problemsko široko zajemajoče esejistike, precej manj pa je bilo govora o njegovem političnem delu, naj s to kratko skico njegove politične podobe prispevam vsaj pobudo za poznejšo obsežno in poglobljeno, stvarno zgodovinsko študijo o njegovi politični vlogi.

Edvard Kocbek se je rodil 1904. leta v revni kmečki družini v Sv. Juriju ob Ščavnici v Slovenskih goricah. Klasično gimnazijo je končal v Mariboru in že v njej pokazal smisel za publicistiko, pisal in urejal je mladinsko revijo *Stražni ognji*, ki so postali po dveh letih tiskanja priloga katoliške mladinske revije *Križ na gori*. Po dveh letih študija je spomladi 1927 izstopil iz mariborskega bogoslovja in se iste jeseni vpisal na romanistiko ljubljanske univerze. Ljubljanski križarji so ga sprejeli za svojega voditelja in prevzel je uredništvo *Križa*, kakor se je od začetka leta 1928 imenovala revija, ki je nadaljevala poslanstvo na silo ustavljenega *Križa na gori* (Ustavilo ga je klerikalno vodstvo). Začudenje in spoštovanje zbuja dejstvo, kako je komaj štiriindvajsetletni Kocbek imel jasno izoblikovane idejne poglede na krščanstvo in marksizem oziroma na njun medsebojni odnos. O tem jasno priča njegov sijajno formuliran sestavek v prvem letniku *Križa*, kjer med drugim pravi: »Marksizem ima zaradi kratkih in razvidnih ‚gesel‘ agitatorično prednost pred krščanstvom«... Ko ugotavlja, da mu tudi drugi elementi omogočajo duhovno premoč nad proletariatom, izreče trditev, ki je skupna vsem krščanskim socialistom in je srž njihovega nauka, da namreč »gospodarska doktrina

marksizma ni v nikakem nasprotju s krščanstvom. Delo kot osrednje merilo gospodarske in družbene vrednosti mora biti blizu prav krščanskemu pojmovanju človeka... Zgodovina postavlja pred nas določene zahteve; ovesti se moramo, da stojimo sredi razrednega boja. Predvsem od nas pa bo odvisno, kako se bo odvijal brezpogojni razredni boj, ali zgolj s sovraštvom, nasiljem in krvjo ali tudi z energijami razuma, spretnosti, delavske enotnosti ter vseh zakonitih sredstev družbenega pritiska». Zaključil je z mislijo, da se mora obnovljeno, osebno doživeto krščanstvo opredeliti za proletarske sile: »Iz objektivno razvidnih družbenih dejstev in iz doživljanja krščanstva bi morali ugotavljati pravega sovražnika v kapitalizmu in ne v socializmu. Kapitalizem razodeva nebrzdan egoizem, izkorišča načelo svobode, socializem pa teži v strogo spoštovanje dela, v počlovečenje družbe in v načrtno napredovanje«... »V prihodnosti bomo obnovili svoje krščanstvo le z akcijami radikalne družbene obnove. Pravo krščanstvo se bo razvilo v revolucionarno preorani družbi...«

Takšni radikalni pogledi križarjev so vplivali na radikalizacijo pogledov krščanskosocialističnega delavskega sindikata Jugoslovanske strokovne zveze in na njen podmladek – Krekovo mladino. Leta 1929 je bil Kocbek prvi krščanski socialist, ki je prišel pod javni udar konservativnih katoliških tomističnih teologov in klerikalnih političnih voditeljev. Ti so se zgrozili nad Kocbekovo izjavo, »da je vsak krščanski socialist vžigalna vrstica, ki vodi do smodnika«, ki jo je zapisal konec leta 1928 v glasilu Krekove mladine Ogenj in so v začetku leta 1929 razpustili organizacijo Akademski Orel, v kateri so se družili križarji. Člane AO, ki so protestirali proti razpustu, je klerikalno vodstvo šikaniralo na različne načine. Kocbek je odšel na študij v Berlin, nato za nekaj časa tudi v Lyon, kjer se je v začetku tridesetih let seznanil s Francozem Emmanuelom Mounierom, najvidnejšim ideologom personalizma. Začel se je tudi sam vse bolj izrazito opredeljevati v personalističnem smislu: v človeku samem, ki je vsak enkratna osebnost (eksistencialistično stališče), je treba izvesti revolucijo, ki bo privedla do spremembe družbenih odnosov. Revolucija v človeku se mora izvesti v okviru krščanskega duhovnega in etičnega sistema.

V prvi polovici tridesetih let je Kocbek v profesorski službi na Hrvaškem in sodeluje s članki v krščanskosocialistični reviji Beseda o sodobnih vprašanjih in v vodilni katoliški reviji Dom in svet. V tej je spomladi 1937 objavil daljši esej Premišljevanje o Španiji, v katerem je razgalil vso resnico o španski državljanski vojni, in postavil na glavo vse dotedanje klerikalno pisanje. Povedal je, da ima španska državljanska vojna družbenogospodarske in ne verske vzroke. Pokazal je na nesocialno razdelitev zemlje in na prevlado kapitala, ki ju je meščansko krščanstvo dopuščalo in podpiralo. Opozoril je, da je velika krivda katoliške cerkve, ki je nadzorovala vzgojo naroda, a se zanjo ni brigala, ampak je živela za denar in se za bedo ljudstva ni menila. Tako se je ob izbruhu državljanske vojne jasno postavila na stališče nazadnjaškega meščanstva, ker je s tem branila svoje

gospodarske privilegije: »Med duhovščino je zmagal družbeni, ne pa verski čut«.

Zaradi teh in podobnih trditev, zlasti pa zaradi trditve, da je krivoverstvo duhovno junaštvo prepričanih ljudi, je zadivjal v slovenskem klerofašističnem taboru velik vihar. Prva je napadla Dom in svet klerofašistična Straža v viharju, sledili so napadi Slovenca (avtor L. Ehrlich), avgusta pa je Kocbeka uradno obsodil škof Rožman, češ da njegovo pisanje nasprotuje nauku katoliške cerkve. Razburjenje in polarizacija v katoliškem taboru sta dosegla vrhunec. Kocbeka so branili uredniki Doma in sveta, demokratični katoličani, ki so zdaj kot uredniki odstopili, branila ga je krščanskosocialistična Delavska pravica, levičarski katoliški študentje so osvojili akademski klub Zarja in se v prihodnjih letih tesno povezali s Kocbekom; liberalno Jutro pa je z zadovoljstvom pripomnilo, da je Kocbek potrdil pravilnost njegovega pisanja. Ni bilo le javnega komentarja marksistov komunistov, ki so se sploh malo zanimali in skoraj niso analizirali radikalno levega socialističnega razvoja med slovenskimi krščanskimi socialisti. Le Igo Gruden je ob viharju, ki ga je povzročil Kocbekov članek med katoličani, napisal v Sodobnost epigram:

Ker si z besedo moško jim izprašal vest,
z vestjo katoliško so zjecljali protest;
a ti si bolj krščanski kakor oni
in Franca blagoslovljeni kanoni.

V začetku leta 1938 je Kocbek začel izdajati revijo Dejanje, ki je poudarjala usodni politični položaj Slovencev in pozivala na strnitev vseh demokratičnih narodnih sil ne glede na svetovnonazorske razlike med njimi v aktivno politični angažma za rešitev slovenskega naroda. Volja do dejanj in do stvarnega predstavljanja slovenske resničnosti so bili rdeča nit v pisanju revije. Lahko rečemo, da je bil večji del sodelavcev med lastovkami, ki so aprila 1941 pomenile znamenje nove slovenske pomladi. Februarja 1941 se je Kocbek poslovil od čitateljev revije s člankom Razumnik pred odločitvijo, v katerem je zapisal, da »stopamo v dobo, ki je popolnoma dozorela za preosnovo družbe in njenih oblik v smislu organskih spoznav in totalnih zahtev.«

Poleti 1941 je bil Kocbek vključen v vodstvo Osvobodilne fronte. Kljub temu, da ni bil nikakršen voditelj krščanskosocialističnih delavcev, je bil na željo KPS vključen v Izvršilni odbor OF kot predstavnik krščanskih socialistov; Partija je tu najbrž računala z nedvomno Kocbekovo intelektualno potenco in z njegovim vplivom, ki ga je imel v širši katoliški in kulturni javnosti. Kocbek je skupaj z Josipom Vidmarjem in Prežihovim Vorancem leta 1941 organiziral kulturni plenum OF, sodeloval v IOOF pri formuliranju temeljnih točk OF itd. Najbolj jasno so njegovi tedanji idejni in politični nazori izpričani v referatu z naslovom Temelji osvobodilnega sodelovanja, ki ga je podal na skupnem sestanku

med predstavniki CK KPS in krščanske skupine 14. novembra 1941. Iz referata je razvidna globoko domišljena Kocbekova krščanska antropologija in njen afirmativni odnos do marksizma kot družbene, gospodarske in zvečine politične prakse. Komunistom priznava posebno avantgardno politično vlogo in se odpoveduje snovanju posebne krščanske stranke. Po drugi strani pa kot kristjan izraža skrb za svobodo idejnega in kulturnega razvoja ter opredeljevanja svobodne socialistične osebnosti. Vse to je povedano s takšnim bogastvom izraza, da vzbuja prepričanje, da v domišljanju te problematike in v njenem artikuliranju mislec in pisatelj Kocbek med slovenskimi kristjani ni imel para, težko pa mu ga je najti tudi v Evropi.

Na velik pomen, ki ga je partija pripisovala Kocbeku, predstavniku slovenskih kristjanov v OF, kaže januarja 1943 sklep IOOF, ki je Kocbeka na Kardeljev predlog delegiral na Slovincem določeno mesto podpredsednika AVNOJ. Sovražna ofenziva je nato preprečila, da bi Kocbek to funkcijo dejansko izpolnil. Veliko vlogo je odigral Kocbek v zvezi s pripravljanjem dolomitske izjave, ki je z odpovedjo Sokolov in krščanskih socialistov, da bi ustanovili samostojni politični organizaciji, utrdila enotnost OF in v njej priznala vodilno vlogo KPS. Bil je tisti sogovornik partije, ki je najbolj odločno branil načelo pravice do idejno nazorskega pluralizma in svobode v bodoči socialistični družbi. Izgleda, da je ravno zaradi njega prišel v deklaracijo pasus: »Vodstvo krščansko socialistične skupine kot nazorske skupine ostaja idejno vodstvo prehajanja slovenskih katoliških množic na napredne pozicije in njihovega sodelovanja na teh pozicijah«. Takšna široka formulacija ponuja možnosti za zelo različne interpretacije. Kocbek jo je pozneje razlagal drugače kot KPS.

V času NOB je napisal pomembne članke v glasilo OF Slovenski poročevalec in v glasilo krščanskosocialistične skupine Slovenska revolucija. Zelo značilen je poleg drugih zlasti sestavek Kristjan v novem redu, ki je izšel v 5. številki Slovenske revolucije oktobra 1943, in v katerem je zapisal: »Prvo izkustvo današnje narodne in družbene revolucije nam namreč pravi, da družbene in politične enotnosti ne smemo več kronati z enotnim verskim in filozofskim izpovedovanjem... Ljudi bo družila ali razdruževala družbena in politična snov sama po sebi, brez nazorskih predznakov.« Na kočevskem zboru odposlancev, kjer so postavljali temelj slovenske državne oblasti, je poleg drugih voditeljev OF govoril tudi Kocbek. Na II. zasedanju AVNOJ je bil izvoljen za poverjenika za prosveto v NKOJ. Ko je marca 1945 Tito formiral začasno vlado DFJ, je Kocbek v njej postal minister za Slovenijo, kar je ostal do leta 1948. V tem letu je bil izvoljen za podpredsednika Prezidija ljudske skupščine LR Slovenije, kar je ostal do odstopa leta 1952. Ves čas po vojni, do 1952, je bil tudi član Glavnega odbora OF.

Na vseh teh funkcijah je aktivno delal in vse to konkretno delo še čaka na bilanco. Kljub pristajanju na program OF, o čemer pričajo njegovi članki in govori, zlasti na obeh kongresih OF, se je zapletal v nasprotja z

vodilno silo znotraj fronte, s KPS. Kot kristjan personalist ni mogel sprejeti integralnega marksizma in tudi ne v celoti tedanje politične prakse. Na II. kongresu Osvobodilne fronte aprila 1951 je še zadnjič ponovil svojo personalistično antropološko vizijo socializma: »Osvoboditev moramo spremeniti v svobodo, utelešeno in polnoveljavno in to tako, da bomo iz trenutka v trenutek vezali njene objektivne in subjektivne pogoje...« Izrazil pa je tudi ostro kritično oceno položaja in sicer takole: »Prevelika disciplina in stalno obsedno stanje pomenita pod pretvezo zgodovinske nujnosti le obupen korak nazaj v neresnico, v mistifikacije in pošastne tehnične Sizifove muke, kakor jih doživljajo v Sovjetski zvezi...«

Zgodovina bo šele prinesla objektivnejši odgovor na to, ali je vodilna družbena sila KPS tedaj res morala zavrniti kritično soočanje s Kocbekovimi pogledi, ali pa bi bilo za slovensko družbo bolje, da bi se soočanje in dialog nadaljevala. Izid Kocbekovih novel *Strah in pogum*, v katerih je na drugačen, nestereotipen način razgrnil nekatere dileme osvobodilnega boja, je bil nekaterim družbenim predstavnikom dobrodošel povod za napad nanj. Očitali so mu, da se razhaja s politiko OF, da zapušča svoja nekdanja osvobodilna stališča. Nekateri literarni kritiki so kritizirali tudi samo estetsko in literarno vrednost njegovih novel (to krivico je literarna znanost že popravila). Partija Kocbeka javno ni kritizirala. Kocbek je odstopil s političnih funkcij in postal politično popolnoma neaktiven. Posvetil se je izključno literaturi, kjer je še veliko ustvaril in 1964 dobil najvišje slovensko priznanje – Prešernovo nagrado. Občasno je med njim in družbo še prihajalo do napetosti in kritike, zlasti ob njegovem intervjuju za tržaško revijo *Zaliv*, narejenem ob njegovi sedemdesetletnici.

Ob smrti je bil Kocbek deležen vseh časti in priznanja, ki ga zasluži. Veliko je bilo število ljudi, ki so se poslavljali od njega ob odprtem grobu in na seji slovenskega PEN kluba. Izrečene so bile lepe, tople in tudi globoko spoštljive besede o njegovem raznovrstnem, zlasti še o pesniškem in publicističnem delu. V imenu slovenskega družbenopolitičnega življenja se je od njega poslovil predsednik skupščine Socialistične republike Slovenije z izredno tehtnim govorom, v katerem je razčistil marsikatero neljubo oceno o pokojniku in mu dal visoko priznanje za njegovo politično delo.

Slovenci in politika

Če govorimo danes vedno češče o politiki in se nam vedno bolj približuje pravi smisel besede, potem delamo to najprej iz notranje in zunanje ogroženosti slovenstva, potem pa iz splošne problematike časa, ki stopa pred nas z določenimi nalogami.*

Predvsem se javlja veliko vprašanje: ali se nahajamo Slovenci danes na tisti točki življenjske intenzivnosti in zgodovinske odgovornosti, ki bi z njuno pomočjo lahko prenesli najhujše preizkušnje in to kljub svoji majhnosti in kljub neugodnemu mednarodnemu položaju? Ali slovenski narod doživlja in vrednoti življenje kot zavestni nosilec slovenstva? Ali se slovenstvo izraža z neposrednimi političnimi dejanji in ali predstavljajo ta politična dejanja njegov resnični in največji napor, ki hoče z njim rešiti vsa vprašanja svojega občestva? Kratko in malo: ali ima slovenstvo danes svojo genialno življenjsko smer in svoje genialno politično ustvarjanje?

Ta vprašanja nam preko naših dnevnih malenkosti odpirajo našo veliko alternativo: ali se bomo popolnoma ustavili v sedanji letargiji ali pa se bomo z vso silo odločili za največji slovenski napor. Ta vprašanja so narodno-politična; v polni luči nam odkrivajo edinstveno pomembnost narodne politike in tesno odvisnost narodnega življenja od smotrnega narodnega vodstva sploh. Saj vemo, da so stvari danes tako postavljene, da postajajo narodna vprašanja tem silnejša, čim manjši so narodi, da narodna vprašanja povzemajo v sebi ostala vprašanja tem bolj, čim splošnejša je ogroženost majhnih narodov, in da je danes majhen narod neizprosno podvržen sekularni preizkušnji.

Ko skušamo odgovoriti na ta naša najvažnejša vprašanja, moramo ugotoviti nedvomno krizo slovenske politike. To se vidi najprej v dejstvu tako imenovane slovenske politične nerazgibanosti. Slovensko narodno ozemlje in njegovi občani ne poznajo in ne čutijo nobenih narodnopolitičnih ciljev, skozi se ne pretaka nobena narodnopolitična dinamika, ne prepaja jih neugonobljiva zavest slovenske usodne skupnosti, ker ne nosijo v sebi nobenega vsenarnodnega programa in ne živijo nikakega živega političnega gibanja.

Resnično, slovensko narodno ozemlje je med nemškim, laškim, hrvaškim in madžarskim ozemljem edini prostor, ki ga ni napolnila intenzivna narodna, se pravi slovenska vizija. Edino naš življenjski prostor ne postavlja sosedom nasproti svoje lastne politične misli in volje, ostaja nerazgiban, tih in sumljiv. Posledica tega je vedno večja razlika med

* Spis Slovenci in politika je E. Kocbek objavil v reviji »Dejanja« (II/1940, str. 1–6). Ponatisnjen je bil skupaj z njegovimi dnevniškimi zapiski v knjigi *Pred viharjem*, ki jo je izdala Slovenska matica, 1980, str. 197–206.

borbenim političnim duhom naših majhnih in velikih sosedov ter našo vaško, popolnoma nezanimivo politiko.

Slovenska narodna politika se je sprevrgla v strankarsko diferenciacijo, ki se v njej izživljajo interesi družbe, goni narave in zelo banalne ideje svetovnih nazorov. Mahničeva ločitev duhov je življenje tako neumisljeno podredila ideologiji, da je priklicala divje sovraštvo med občane slovenskega občestva in jih v neživljenjskih ali vsaj malenkostnih bojih do smrti utrudila. Slovensko narodno-politično delo v smislu ustvarjanja celotne narodne blaginje je skoraj docela prenehalo, zato pa se je bohotno razrastlo v strankarski mehanizem, v nedozorelo, vse do danes komično varianto demokracije, ki je nekaterim drugim narodom stopnjevala življenjsko in politično zavest, nas pa zapeljala na slepi tir ideologij ali pa med surove in prazne prepire podeželskih politikantov.

Naše ljudstvo je doseglo neko življenjsko spretnost in civilizatorično znanje, obenem pa je šlo skozi številne načelne šole in idejne tečaje, in vendar se ga polaščata vedno večji življenjski dvom in vedno večji beg pred odgovornostjo. Kaj pomeni namreč njegovo vsakdanje razmerje do političnih režimov, njegovo preračunano pristopanje k interesnim organizacijam in udeleževanje ogromnih manifestacij drugega kakor dokaz, da se boji lastnega odločanja in da noče tvegati nobene izpostavljenosti? Ali neznačajno omahovanje slovenskega kruhoborskega razumništva ne razodeva istega ali še hujšega pomanjkanja pravega političnega občutja in politične volje? In kdo ne ve, da zgolj ideološka kultura mnogih mladih Slovencev predstavlja še hujši odklon od pravega narodnopolitičnega oblikovanja v reševanje papirnatih problemov, ki se tičejo vsega na svetu, samo ogroženega obstoja Slovencev ne?

Znamenja pravijo torej, da je slovenskemu življu začel močno ugašati ogenj narodne in s tem življenjske sile. Slovensko ljudstvo je resnično začelo izgubljati zaupanje v vrednote, ki utelešajo slovenstvo in oživljajo njegovo občestvo. A ker poleg tega vse dozdej ni bilo niti enega slovenskega politika, ki bi hotel in mogel sam iz sebe, s svojo osebno močjo, s slovensko narodno intuicijo – rastoč neposredno iz ljudstva in združujoč vse njegove smotre v en sam narodni smoter – razživiti slovenski narod, usmeriti ga proti velikemu narodnopolitičnemu cilju in ga združiti v živem narodnem gibanju, zato so ga tako imenovani stvarni narodni voditelji gnali proti edinemu cilju strankarske politike, v prevzem oblasti, v to, kako bi izpodrinili svoje tekmece iz drugih strank in čimprej sami sedli na stolčke. Najžalostnejše priče nizkega pojmovanja slovenske politike so bili pred letom 1935 dialogi opozicijskih pristašev – za katere smo že mislili, da iz zgodovinske stiske porajajo pristno narodno gibanje.

Tako je v političnem vodstvu slovenskih strank prišlo do dolgočasne igre, ko sta se v belgrajskih centralah začeli menjavati dve enakovredni slovenski politični garnituri, ki sta s takim načinom obe slabili moralno moč slovenstva in države.

Prva življenjska potreba je ta, da smo navezani na resničnost, da na njej temeljimo in iz nje izhajamo. In to v dveh smislih: prvič zato, da razvijamo svojo spoznavno pot v smeri od predmeta na idejo, od posebnega do splošnega in ne obratno, – drugič pa zato, da tudi takrat, ko ustvarjamo in vrednotimo, najprej izhajamo iz svojega določenega življenjskega položaja, ne pa iz shematično pojmovane naloge ali iz ideološkega sistema.

Za človeka je torej važno, da v vsem svojem delovanju izhaja iz svojega življenjskega položaja. Njegova uspešnost je odvisna od tega, kako se udeležuje svoje usode. Dušeslovno izkustvo potrjuje temeljno resnico o tako imenovanem samoozaveščanju in samopotrjevanju. Dokler se človek ne zave svojega enkratnega bivanja, svoje izvirnosti, svoje določene zgodovinskosti ter take in take časovne vključenosti, tako dolgo ne more izpolniti svojih nalog in z njimi samega sebe uresničiti.

Uresničitev človekovega življenja je vezana na izpolnitev časovnih nalog. Vse naloge so časovno pogojene, vse naloge so nedopolnjen čas; čas dopolnjujemo, kadar vežemo njegov smoter s svojim osebnim. Mladi filozof Etienne Borne izraža njegovo uresničevanje: »Čas ni bil ustvarjen brez smisla, čas ni le asketično vežbanje v sveti potrpežljivosti, ampak je zgodovinsko območje, ki se ne tiče le usode posameznikov, ampak tudi usode resnice.«

Izkušnja pravi dalje, da ne moremo resnično bivati, ne da bi bili celota s svetom okrog sebe. Soodnosno bivanje je za človeka pogoj življenjske resničnosti. Le človek, ki je do konca povezan s svojim prostorom in časom, zaživi polnokrvno, le tak lahko najde svoj resnični, živi smisel. Smisel je namreč skladje v soodnosju. Takega smisla pa ne morem dobiti od zunaj, tako da ga že izdelanega sprejemem od drugod, ampak si ga moram oblikovati sam in sam spoznati njegovo zgodovinsko izvirnost, kajti smisel je duhovna intimnost, ki pridemo do nje le v svojem osebnem izkustvu. Vsi drugi smisli so knjižne sheme in za resnično življenje neuporabni.

Človek ni abstraktna točka v idejnih sistemih, ampak življenjsko torišče, kjer se stvarnost in osebna ideja oplajata in dozorita v zgodovinsko resnico. Ni resnice, ki bi ne bila zgodovinska resnica, časovno in prostorninsko pogojena resnica, kajti v sleherni mora sodelovati zgodovinski človek. Čim bolj je človek nosilec določenega življenjskega območja in čim bolj ga povzema v svoji zavesti, tem določnejša in tem bolj življenjska je resnica. Taka resnica je sicer dvignjena nad človekom samim, vendar se ustvarja v človeku, v »hic et nunc«. Le človek, ki je do konca zrastel s svojim prostorom in časom, s svojim življenjskim prostorom, lahko utelesi svoj smisel in razvije svoje poslanstvo. Resnica življenja je povezana z zvestobo svoji posebnosti in izrednosti. Čim bolj sem sam svoj, čim bolj razvijam svojo izvirno osebnost, tem bliže sem resnici. Resnica zaživi le, kadar sem ji stvarno pokoren. Prava vera je pričevanje, dejansko potrjevanje, nikdar pa le želja, čustvo, miselna zgradba.

Kar velja za človeka, velja še tem bolj za narod kot občestvo z izrazito zgodovinsko nalogo. Narod je življenjska skupnost različno osebno oblikovanih ljudi, ki jih preveva enotna zgodovinska zavest. Če je torej že posamezni človek določen po svojem osebnem soodnosnem bivanju, mora biti tem bolj določena zgodovinska zavest narodnega občestva, kajti ravno narodnostno območje je tisto, ki bistveno ureja, usmerja in krepi človekovo življenjsko zavest. Med človekom in narodom je razmerje potrjevanja. Čim globlja je življenjska zavest ljudi, ki občestvo sestavljajo, tem močnejše je občestvo samo, in obratno, čim krepkejše je občestvo, tem lažje se razvijajo osebna bistva ljudi, ki občestvo sestavljajo.

Važno je predvsem dejstvo, da je narodova moč odvisna od življenjske zavesti njenih nosilcev. Uspešnost naroda ne temelji na kulturni ali na idealni zavesti o svojem obstoju, ampak na stvarni življenjski zavesti in na stvarni politični volji.

Kratek vpogled v našo slovensko politično nerazgibanost in neuspešnost nas pouči, da moremo zajeziti razkrajanje slovenske politične zavesti le z dejansko oživitvijo slovenskega narodnega gibanja. Prav je sicer, da se čimprej sprostijo zadržano strankarsko življenje, toda slep bi bil, kdor bi od prenovljenega strankarskega življenja pričakoval neposredno okrepitev slovenskega narodnega občestva. Če se hočemo kot nerazgiban, nezadoščen in v stalni življenjski nevarnosti živeč narod čimprej postaviti v območje življenjske suverenosti in odpornosti, se moramo postaviti na temelj življenjskega boja, ki naj prepoji ves narod, na stališče tvegane dejavnosti, ki naj z njo zavestno prevzamemo svojo usodo.

Gre za to, da predvsem premagamo v sebi idejno statiko in moralistično vezanost ter proti njima postavimo življenjsko odprtost in zgodovinsko sproščenost kot prvi pogoj zdrave človekove narave in zavesti. Najboljše zdravilo zoper pesimizem raznih vrst, ki se je zažrl v Slovence, je spoznanje, da je treba dejansko priznati nasprotje kozmičnih sil in življenjskih zakonov, spoznanje, da je človek postavljen mednje zato, da sprejme plemeniti boj z njimi. V tem boju mora človek napeti vse svoje sile in tvegati ves svoj obstoj, če se noče ujeti v negiben položaj in pasti v nerodovitno stanje. Od intenzivnosti in totalnosti življenjskega boja je odvisen smisel življenja, v njej je iskati zgodovinsko uspešnost posameznika in celih občestev. Jasno je, da take celotne razživetosti ni razumeti v smislu enostranske fašistične vitalnosti, ki uvaja v politično življenje pojem neomejenega življenjskega boja.

Globoka zveza namreč obstaja med človekovo duhovno razgibanostjo in njegovo življenjsko stisko. Človek se začne prebujati v trpljenju, narodi se začno zavedati samih sebe v velikih svojih krizah. Človek je postavljen v negotov položaj, da se v njem znajde in si v naporu poišče oporno točko, svojo osebno poklicanost; narod je izpostavljen negotovosti zato, da si z največjo življenjsko intenzivnostjo odkrije smisel svoje zgodovine in prihodnosti svojega genija. Kozmos, ki ga sili do napona vseh njegovih sil, ima skrivnostno lastnost, da ravno v trpljenju odkriva narodu njegovo

izvirno poklicanost. Toda le tisti narodi in tisti njegovi občani pridejo do svoje podobe, ki se z vso drznostjo in odgovornostjo postavljajo v svoj čas in prostor. Kakor posameznik, tako začne tudi narod hirati, če se ne odloči za silo nad samim seboj, če noče samega sebe premagati in prerasti.

Vsakdo bo priznal, da takemu narodnemu naponu ne gre le za premagovanje težav, le za uvedbo blagostanja, ampak za veličino, ki je v zvezi z njegovim najbolj notranjim bistvom, z njegovo naravno samorodnostjo in zgodovinsko izvirnostjo. Sodobnost daje izrazite dokaze za tako narodno veličino. V tej temeljni razgibanosti in sproščenosti je iskati ves metafizični smisel narodne politike. Prava narodna politika raste iz surovih osnov življenja do njegovih duhovnih izrazov, saj povzema človeško resničnost in družbeno stvarnost, brezosebne zakone narave in osebno dejavnost, ona je integral življenja in človeka, – ne pa površinska igra ali meščanska zadeva, ki je izgubila zvezo s kozmično strukturo in osebnostno dialektiko.

Po vsem tem lahko rečemo, da je največja narodnopolitična slabost slovenstva premoč univerzalizma naše zavesti nad našim določenim zgodovinskim položajem. Univerzalizem pomeni abstraktno, netvorno razširjanje razumske in čustvene vednosti, določeni zgodovinski položaj pa pomeni dejansko in tvorno sproščevanje celotnega življenjskega občutja. To je spor med konstruktivizmom kot izrazom naše nervozne, v globini vezane bojazni, in spontanim aktivizmom kot izrazom neugonobljive težnje po sproščevanju. Ta osnovna problematika se kaže posebno izrazito v prevladi ideološko pojmovane politike nad zgodovinskim pojmovanjem politike.

Prevlada univerzalističnega življenja nad zgodovinskim pojmovanjem slovenskega položaja pa se razodeva še prav posebej v dejstvu, da smo se kot majhen narod z naravnost naivnim optimizmom izročali kozmopolitskemu ritmu življenja, kakor je prihajal iz lagodnega sveta večjih in največjih narodov. Vse do danes smo kopicili narodnopolitične grehe, ko smo od vsepovsod prevzemali najrazličnejše problematike in jih reševali namesto tistih, ki so za to poklicani, – ko smo brez reda in načrta sprejemali vase pojave, ki so izraz neobveznega, snobističnega ali celo anarhističnega duha – namesto da bi bili prisluškovali svojemu življenju in njegovim potrebam.

Iz tega osnovnega kozmopolitskega razpoloženja je narodova elita padla v novo napako, ko je v želji po tvornosti premočno poudarjala kulturno funkcijo majhnega naroda. Ta napaka ne obstaja toliko v dejanskem težišču naroda v kulturi kot v neki posebni sramežljivi miselnosti, da so majhni narodi določeni pač le za kulturno ustvarjanje, za nenevarne sfere duha, in da jim izrazito narodnopolitično oblikovanje ne pristoji. Toda ta »samokulturna« miselnost je izraz bodisi neživljenjskega idealizma ali zgolj izkustvenega defetizma; oba sta naperjena proti politični naravi malega naroda, to je proti osnovam našega lastnega bitja.

Najsilnejši ukaz te ure je, da spoznamo svoj edinovrstni, izvorni slovenski življenjski smoter. Toda ta smoter se ne da poiskati v neslovenskem življenjskem prostoru ali v knjigah, ne moremo ga prevzeti mrtvega iz zgodovine ali si ga izposoditi od kake tuje miselnosti, ta smoter si moramo poiskati v nas samih in ga vzdigniti v svojo lastno življenjsko napetost. Slovenci moramo že enkrat začutiti prostorske in časovne meje svojega življenja, v nas mora začeti utripati naša lastna usoda. V tem smislu moramo postati resnično političen narod, narod, ki bo stopil samozavestno v novo zgodovino in dejansko odločal o samem sebi.

Na prvo mesto naše življenjske dinamike mora čimprej stopiti resnična slovenska politična volja. Ta slovenska politična volja mora postati nosilka Prešernove metafizične utemeljitve slovenstva.

DAVOR RODIN

Tehnokratizem – tehnokracija

Pojmi tehnokratizem-tehnokracija, ekspertokratizem-ekspertokracija, scientokratizem-scientokracija, planokratizem-planokracija (Willms), kompjuterokratizem-kompjuterokracija, inženirokratizem-inženirokracija in podobne skovanke so nenehno v žarišču zvečine kritičnega obravnavanja. Od Saint-Simona prek Veblena, Burnhama (*The Managerial Revolution*), Gehlena, Schelskega, Freyerja, Hansa Lenka, Simona Moserja, Hermana Lübbeja pa do marksističnih kritikov Adorna, Habermasa, Horkheimerja, Hortlederja, Marcuseja in podobno.

Marksističnemu obravnavanju tehnokratskega fenomena nenaklonjeni sodobni teoretiki iz vrst politologov, sociologov in filozofov, kot Lübbe, se pogosto sprašujejo o izvoru negativne konotacije, ki jo imata pojma tehnokratizem in tehnokracija. Prepričani so, da je treba pojma tehnologije in tehnokratizma očistiti ideoloških konotacij, če hočemo priti do treznega, objektivnega spoznanja, kakšni so pravzaprav sodobni družbeni in politični sistemi, ki preprosto ne morejo delovati brez pomoči sposobnih strokovnjakov. Pojma tehnokratizem in tehnokracija nam navadno pomenita proces vse očitnejšega prodiranja tehnične, naravoslovne inteligence v politične, gospodarske in druge ustanove, kjer nato ta inteligenca sprejema bistvene sklepe s širokim družbenim pomenom.

Omenjenim teoretikom se zdi nevzdržen splošni marksistični očitek, da tehnokracija ni zmožna voditi zapletenih družbenopolitičnih sistemov, ker že po definiciji nima predstave o celotni družbi, ravno tako pa tudi ne tematizira ciljev in smotra družbenega razvoja. Nasproti temu marksističnemu očitku postavljajo tezo, da zgodovinskega razvoja ni mogoče obravnavati kot nekakšen sistem smotrnega vodenja, ampak narobe, da zgodovino dela ravno spreminjanje družbenih sistemov, njihova individualizacija, zaradi katere jih lahko spoznamo. Ti teoretiki ne vidijo problema v tem, da tehnokraciji manjka celovitih projekcij družbenega razvoja, ampak vidijo problem v tem, da se tehnokracija velikokrat administrativno, organizacijsko in politično prepočasi odziva na probleme, ki nastajajo v nenehno spremenljivem položaju sistema, da, skratka, ne uspeva hitro vpeljati znanstvenega nadzora nad nehotenimi in spremljajočimi učinki našega smotrnega in racionalnega delovanja. Iz nekega netematiziranega

dobne reprodukcije življenja, v okviru katerega se poraja tudi sodobno vprašanje o kompetentnem oziroma inkompetentnem vodenju družbeno-političnega sistema.

Temeljna značilnost sodobne reprodukcije življenja ne temelji več na tradicionalnem uporabljanju znanstvenih odkritij v industriji in na drugih področjih družbenih odnosov. Danes ne gre več za uporabo tako imenovanih znanstvenih spoznanj v industriji, marveč za *industrijsko proizvodnjo znanja ali znanstveno proizvodnjo znanja*. Znanost danes ne raziskuje več zato, da bi se nato njena dognanja uporabila nekje drugje, ampak raziskuje vse bolj zato, da bi proizvajala samo znanje kot najučinkovitejše sredstvo nadvlade nad nepoučenimi.

Zdaj pa je treba upoštevati okvir, v katerem poteka znanstvena proizvodnja znanja. Ta obči okvir ali sistem, model je še zmeraj klasičen, še zmeraj je namreč *blagovni model*. Znanje kot izključni proizvod znanstvene proizvodnje znanja se kaže v okviru blagovnega modela proizvodnje v dveh značilnih oblikah. Če naj namreč znanje v skladu s svojo blagovno opredelitvijo ohrani lastnost menjalne in uporabne vrednosti, potem mora nastopati v dveh na poseben način predelanih oblikah, v obliki *informacije* in v obliki *tajnosti*. Samo *tajna informacija* ima lastnost menjalne vrednosti, tako kot ima edinole *razumljiva informacija* lastnost uporabne vrednosti. Kaj sta torej tajnost in kaj informacija kot lastnosti uporabne in menjalne vrednosti znanja?

Informacija je natančno stilizirano navodilo za ponavljanje in razmnoževanje nekega prej prototipsko ali znanstveno izvedenega postopka. Ponavljanje in razmnoževanje znane informacije ali nekega znanja sodi k bistvu kapitalistične racionalnosti. Samo postopek in izdelek, ki ju je mogoče neomejeno razmnoževati, zadovoljujeta zahteve kapitalistične racionalnosti. Informacija je znanje, ki je že tako prirejeno, da lahko služi neposredno kot kliše za razmnoževanje nekega postopka. S tem postane informacija tisto, kar sta v razmerah blagovne proizvodnje standard ali mera nekega materialnega izdelka, torej kilogram, meter, liter, pond, kilovat in podobno. Čisto znanje, ki ni prirejeno v informacijo, za menjavo ni uporabno. Spreminjanje neposrednega znanstvenega izsledka v splošno razumljivo in lahko uporabljivo informacijo je do neke mere komunikacijski problem, kako premagati govorno, simbolično pregrado, ki znanstveno ugotovitev loči od splošno razumljive informacije, ki jo je mogoče uporabiti in s katero je mogoče razpolagati, pač glede na stopnjo pristojnosti uporabnika.

Tajnost nikakor ni popolnemu laiku nerazumljivo znanstveno spoznanje, temveč v skrivnost predelana informacija. Informacija mora biti zavita v skrivnost, kajti samo tajna informacija, kot smo že ugotovili, ima menjalno vrednost. Če bi bila informacija o izdelavi atomske bombe objavljena v dnevnem časopisu, potem bi bila njena vrednost tolikšna, kot je cena časnika. Če danes ne trdimo samo tega, da je znanost proizvajalna sila kapitala, ampak tudi to, da je prva naloga znanstvene proizvodnje

proizvodnja samega znanja, ker je za kapital najzanimivejše blago, potem moramo reči, da je znanstvena proizvodnja v okvirih blagovnega modela hkrati proizvodnja tajnih informacij.

Če upoštevamo te po Marxu temeljne reprodukcijske mehanizme, potem se tudi sodobni pojav tehnokracije in tehnokratizma pokaže v novi luči.

V vseh obdobjih svetovne zgodovine, je bil za reševanje nekaterih nalog potreben kompetenten strokovnjak, specialist. Tehnokrat pa ni preprosto specialist, ampak človek, ki zna neko specialno znanje prevajati v politično delovanje. Egipčanski svečeniki so astronomska spoznanja spreminjali v verske obrede, s katerimi so vladali nad množico.

Sodobni tehnokrat kot pripadnik nekega družbenega sloja in tehnokracija kot oblika razpolaganja z močjo se razlikujeta od takšne definicije, čeprav ta še zmeraj prevladuje v večini analiz tega pojava.

Sodobni tehnokrat ni tip strokovnjaka, ki znanstveno znanje prevaja v politično delovanje, ampak človek, ki znanstveno in vsako drugo specialno znanje najprej predela v informacijo in hkrati, seveda, v tajnost. Pravo področje in izvirna oblika konstituiranja tehnokratske oblasti in njenih družbenih nosilcev sta proizvodnja informacij in tajnosti ter manipuliranje s temi preparati preprostih resnic in znanstvenih spoznanj. Tehnokracija s svojo dejavnostjo zadovoljuje potrebe sodobnega najrazvitejšega kapitalizma, ker ravno ona spreminja znanje kot izdelek moderne industrije znanja za trg znanja uporabno obliko prirejene informacije, ki kupcu odkriva pol resnice, pol pa mu je prikrije. Kdor je prisiljen kupovati informacije, ta nikoli ne ve, kakšne skrivnosti je vse prinesel v torbi skupaj z njimi. Univerzalna manipulacija z javnim mnenjem, svetovnim trgom blaga in denarja poteka s posredovanjem proizvodnje informacij kot posebej prirejenih in za posebne namene prilagojenih predelav že dotlej obstoječega znanstvenega ali kakršnegakoli drugega znanja. Tako gledano, je znanstveno spoznanje samo polizdelek za proizvodnjo informacij in tajnosti, to končno obdelavo znanja pa opravlja tehnokracija. Znanost kot glavno orožje prosvetljenstva v boju proti verskemu misticismu in praznoverju se je tako v tehnokratskih rokah spremenila v svoje nasprotje, v mračnjaštvo. Seveda zahteva proizvodnja informacij in tajnosti ali tajnih informacij postopoma novo specifično tehnologijo, s katero se znanje predeluje v informacijo. Najprej se je razvila cela vojaško-policijska strategija za varovanje izvirnega znanja in njegovih tvorcev, potem je nastal poseben zaprt, s šiframi strogo zavarovan komunikacijski sistem za prenašanje izvirnega znanja do mesta, kjer se predeluje v uporabne informacije, in nazadnje še tehnologija razglašanja informacij in dezinformacij. Mnogo energije uporabijo tudi za to, da bi z zbiranjem informacij in njihovo obdelavo prodrli do izvirnega znanja, ki se skriva v njihovem jedru, in tako postaja vohunstvo univerzalna potreba sodobnih družbeno-političnih in ekonomskih sistemov.

Ne da bi se globlje spuščali v fenomenologijo tehnokratskega vedenja politične in družbene moči, je treba reči, da je sodobna tehnokracija zrasla iz znanstvene proizvodnje znanja ali industrije znanja. Ponekod tehnokracija še služi stari politični oblasti in starim lastniškim odnosom, ponekod pa se je že uveljavila kot edina in izključna družbena moč, utemeljena na razpolaganju z znanjem in njegovo informacijsko uporabo.

Napak je torej tehnokracijo izenačiti z vladavino strokovnjakov, kajti tehnokrat ni strokovnjak v tradicionalnem pomenu specialista za posebno ali pa tako imenovanega specialista za obče (filozofa). Tehnokrat je, če se izrazimo filozofsko, človek, ki zna vse, kar je, spremeniti v informacijo in tajnost, s takšno proizvodnjo pa vpliva na oblikovanje družbene in politične volje ter navsezadnje tudi svoje lastne osebne, skupinske in statusne moči.

Če gledamo s svetovnozdgovinskega vidika, je mogoče zlomiti moč tehnokracije samo v primeru, da bi uspeli odpraviti blagovno proizvodnjo znanja, to pa ni danes nikakršen abstrakten utopični projekt. Proizvodnja znanja ni ne v vsebinskem ne v tehnološkem smislu isto kot proizvodnja informacij. Znanstvena proizvodnja znanja je v razkoraku s tehnokratsko proizvodnjo informacij v istem smislu, kot ga nakazuje dejstvo, da proizvajalec čevljev ni nujno hkrati tudi blagovni proizvajalec. Protislovje med znanstveno proizvodnjo znanja in tehnokratsko proizvodnjo informacije je svetovnozdgovinsko protislovje, ki ga je mogoče v celoti razrešiti v novi svetovni ureditvi, v kateri z velikimi umskimi napori doseženih spoznanj ne bo nihče znova šifriral, zato da bi zanje prikrajšal človeštvo in tako z njim manipuliral. Razen tega obstajajo za totalno dominacijo tehnokratov tudi povsem komunikološke ovire.

JOŽA KOŠIR

Odgovornost v samoupravni družbi

Mnóžičen odziv na povabilo (270 udeležencev) ter aktivno sodelovanje slovenskih družboslovcev – diplomiranih sociologov, politologov, novinarjev, drugih družbenopolitičnih in javnih delavcev – na letošnjih *Ziherlovih dnevih* dokazuje, da je bila izbrana téma *Odgovornost v samoupravni družbi* zdaj že tradicionalnega strokovno znanstvenega srečanja res vabljliva, aktualna in izredno pomembna za sedanji trenutek naše družbe. To je tema, ki terja teoretično obravnavanje, empirično raziskovanje, hkrati pa ugotavljanje in pojasnjevanje negativnih družbenopolitičnih pojavov in ekscesov, ki se zaradi (ne)odgovornosti vse pre pogosto pojavljajo in prehajajo v vsakdanjo prakso.

Široke priprave na srečanje, ki so vse leto potekale v okviru Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo, v strokovnih društvih sociologov in politologov tudi po regijah: v Novem mestu, Kranju, Celju in drugod – so prinesle obilice koristnih pobud za vključevanje družboslovcev v obravnavano tematiko.

Številni vnaprej pripravljene referati in pisni prispevki (bilo jih je več kot 50), ki so jih udeleženci predstavili v plenarnem delu znanstvenega srečanja in na sejah skupin (22. in 23. oktobra 1981), so razgrnili značilna splošna in posebna področja v tematiki o odgovornosti in neodgovornosti v naši družbi.

Omenim naj le naslove prispevkov na plenarnem delu srečanja: Franc Šetinc, sekretar predsedstva CK ZKS je v uvodnem referatu obravnaval *odgovornost v samoupravni družbi* posebej z vidika organiziranosti in delovanja subjektivnih sil; dr. Jože Goričar, glavni tajnik SAZU je govoril *o odgovornosti danes in tukaj*; dr. Bogdan Kavčič, izredni profesor FSPN je govoril *o odgovornosti v samoupravni organizaciji*; dr. Stane Južnič, redni profesor FSPN je razpravljal *o politiki in jeziku*; Boštjan Markič višji strokovni sodelavec FSPN pa *o samoupravnem socializmu in odgovornosti*.

Stane Dolanc, član predsedstva CK ZKJ je dobršen del svojega govora na slavnostni seji fakultetnega sveta ob 20-letnici ustanovitve FSPN posvetil *odgovornosti* visokošolskih izobraževalnih in raziskovalnih ustanov za razvoj samoupravne družbe.

Že iz naslovov je moč ugotoviti, da so dali uvodni referati dovolj široko vsebinsko iztočnico za obravnavanje in poglobljeno razčlenjevanje

tematike odgovornosti v samoupravni družbi, ki je potekalo ves naslednji dan na sestankih skupin, kjer je sodelovalo 170 udeležencev srečanja. O delu in prispevkih razpravljalcev v skupinah so natisnjena v tej številki tudi izčrpnjša poročila; organizatorji srečanja bodo referate in pisne prispevke pripravili tudi za objavo v posebni publikaciji.

Za konec naj navedem le nekatere značilnosti letošnjih (tretjih) Ziherlovih dnevov:

- množična udeležba diplomantov FSPN in drugih družboslovcev ter družbenopolitičnih delavcev;

- velik odziv in aktivno sodelovanje s pomembnimi strokovnimi in aktualnimi pisnimi prispevki;

- interdisciplinarno lotevanje in obravnavanje tematike iz različnih specifičnih in značilnih vidikov, kar je novost srečanja;

- dinamika dela in strokovno poglobljeno obravnavanje tém v okviru skupinskega dela;

- široko vključevanje sredstev množičnega obveščanja in revialnega tiska v seznanjanje javnosti o vsebinah sporočil, pomembnosti obravnavane tematike o odgovornosti in neodgovornosti, bodisi z vidika teoretičnih dognanj kot tudi njenih praktičnih pojavnih oblik na različnih področjih družbenega delovanja in ravnanja.

Široka popularizacija tega strokovnega srečanja, kvalitativen napredek, višja strokovna raven proučevanja problematike odgovornosti ter ugoden sprejem rezultatov teh prizadevanj v družbeni praksi so za organizatorje – FSPN kot tudi za strokovna društva – velika opora in spodbuda za nadaljnje delo, za iskanje in proučevanje novih področij delovanja družbenih ved in njenih disciplin.

PAVEL GANTAR

Odgovornost v usmerjanju, načrtovanju družbenega razvoja

V delovni skupini, ki se je ukvarjala s problemi odgovornosti v zvezi z usmerjanjem in načrtovanjem družbenega razvoja, je bilo predstavljenih dvanajst referatov.* Takoj je treba povedati, da so se referati med seboj

* Nada Sfiligoj: Vpliv specifičnosti blagovne produkcije v socializmu na odgovornost ekonomskih subjektov; Duško Sekulić: Društveno planiranje in problem odgovornosti; Marjan Tepina: Odgovornost do razmerja med naravo in družbo; Ermin Kržičnik: Konfliktnost ciljev – konfliktnost odgovornosti; Mitja Kamušič: Odgovornost za družbeno planiranje; Jože Kavčič: Odgovornost pri gradnji stanovanjskih naselij; Viktor Žakelj: Nekaj obrobnih pripomb na temo odgovornost v usmerjanju, planiranju družbenega razvoja; Franc Krizaj: Družbeni sistem informiranja in odgovornost za zaščito podatkov; Rudi Jakhel: Razločevanje odgovornosti v prostorskem načrtovanju; Mojca Pešec: Integralno planiranje kot odgovorno obnašanje do bodočnosti; Emil Milan-Pintar: Odgovornost strokovnih delavcev in strokovnih služb pri oblikovanju političnih odločitev in Zdravko Mlinar: Planiranje, eksperimentiranje in (ne)odgovornost.

precej razlikovali tako po problemih, ki so jih obravnavali, kakor tudi po načinu njihovega obravnavanja. Veliko referatov je obravnavalo najrazličnejše probleme pri načrtovanju družbenega razvoja, ki jih je mogoče tako ali drugače povezati z odgovornostjo. To dokazuje, kako aktualna je ta tema, res pa je, da je takšna razdrobljenost škodila temeljitosti razprave.

Obravnavane probleme bi lahko, če stvar zelo posplošimo, razdelili na pet skupin.

1. V prvo skupino bi lahko razvrstili referate, v katerih so avtorji poskušali opozoriti na družbenoekonomske korenine (ne)odgovornosti pri usmerjanju družbenega razvoja. Nada Sfiligoj je razčlenila, kako specifična blagovna proizvodnja v socializmu vpliva na odgovornost gospodarskih subjektov. Pokazala je, da so nosilci odločanja v gospodarstvu v protislovnem položaju saj ne morejo hkrati ugoditi raznolikim zahtevam in željam. Ob tem se zastruje tudi problem odgovornosti kot »nematerialne sestavine pobud za ravnanje posameznikov«, saj se v »blagovnem svetu nematerialne spodbude le stežka uveljavijo«.

Na referat N. Sfiligojeve se je navezoval prispevek Ermina Kržičnika. Problem odgovornosti je zastavil v povezavi s konfliktnimi cilji v družbi. Če obstajajo takšni konfliktni cilji, obstaja tudi konfliktna odgovornost. Takšno situacijo je ponazoril z naslednjim primerom: ena od najpomembnejših nalog, ki jo imajo gospodarski subjekti, je povečevanje izvoza. Ukrepi ekonomske politike pa tej nalogi ne služijo, se pravi, »ekonomsko« ne pospešujejo njenega izpolnjevanja. Tako imamo opraviti s konfliktnimi cilji in konfliktno odgovornostjo: ali uresničevanje »izvozne usmeritve«, ki je »moralna odgovornost«, »nacionalna naloga« itn., ni pa podprta z ekonomsko politiko, ali pa odgovornost za ustvarjanje čim večjega dohodka s prodajo na domačem trgu.

Zdi se, da sta razpravljalca, s tem ko sta problem odgovornosti v ravnanju gospodarskih subjektov postavila v zvezo s protislovji v družbeni gospodarski strukturi in ekonomski politiki, obenem tudi nakazala, pa čeprav le implicitno, da problem odgovornosti ni samo »moralni« problem, temveč ravno tako učinek, »pojavná oblika« konfliktnosti družbenih interesov in ciljev. Perspektiva torej, ki bi ji kazalo posvetiti več raziskovalne pozornosti in ki, mimogrede povedano, povezuje sociologijo s kritiko politične ekonomije.

2. V drugo skupino bi razvrstili razpravljalce, ki so obravnavali problem odgovornosti v institucionalnem sistemu samoupravnega načrtovanja. Najbolj sta se s tem problemom ukvarjala Mitja Kamušič in Duško Sekulić, lotevali pa so se ga tudi drugi udeleženci (Mojca Pešec, Zdravko Mlinar, Viktor Žakelj). Mitja Kamušič je problem odgovornosti izvedel: a) iz notranjih značilnosti samega načrtovanja, b) iz konkretne pravne in družbenopolitične ureditve načrtovanja pri nas, in c) iz gospodarskega in družbenopolitičnega okolja v Jugoslaviji in zunaj nje. Opozoril je na številne probleme in protislovja v izvajanju sistema načrtovanja na različ-

nih ravneh, to pa problem odgovornosti še posebej zaostruje. Duško Sekulić je v svoji razpravi obravnaval med drugim probleme »srečujočega se načrtovanja«. Nenehno namreč grozi nevarnost, da bodo načrti na »višjih ravneh« zgoj »zbirni načrti«, ki povzemajo in združujejo načrte z »nižjih ravni« načrtovanja. Institucionalno zgradbo (decentraliziranega) sistema načrtovanja pojasnjuje z (utemeljenim) odporom zoper centralistični sistem načrtovanja, vendar pa je zaradi nasprotujočih si interesov vse težje integrirati načrtovanje na ravni republik in tudi federacije.

3. V tretjo skupino bi lahko razvrstili referate, ki so obravnavali vlogo in odgovornost (družbenih) znanosti v procesu načrtovanja. Zdravko Mlinar je govoril o problemu (ne)odgovornosti v zvezi z uvajanjem novosti ter načrtovanjem in eksperimentiranjem v naši družbeni praksi. Njegova glavna teza je, da lahko uvajanje številnih novosti, ki prej niso temeljito preverjene in analizirane na manjšem vzorcu, kljub sicer »priljubljenim« izhodiščem povzroči celo vrsto nezaželenih posledic, ki navsezadnje tudi preprečijo, da bi dosegli zaželeni cilj. Marjan Tepina in Rudi Jakhel sta razpravljala o teoriji v družbenem načrtovanju in usmerjanju razvoja. Rudi Jakhel je pokazal, da se v jugoslovanski raziskovalni praksi izogibamo vprašanju konfliktnih interesov v procesu načrtovanja in načrtovanja ne poskušamo celoviteje zgodovinsko pojasnjevati, Marjan Tepina pa je obravnaval vprašanja odgovornosti do teorije načrtovanja, metod načrtovanja in spoštovanja samoupravnih dogovorov, ki so temelj načrtovanja. Pri teoriji načrtovanja bi morali v večji meri upoštevati jugoslovansko marksistično misel, predvsem Borisa Zihlerla, Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Duško Sekulić je obrazložil vlogo »spoznavne sestavine« načrtovanja. Poudaril je, da se pogosto srečujemo z nerazumevanjem, kar zadeva vlogo znanosti pri načrtovanju, saj se nerešeni problemi v območju politike prenašajo v znanstveno območje, kjer prav tako niso rešljivi. To vzbuja nerazumevanje za vlogo znanosti pri načrtovanju, saj »po eni strani ne uporabljamo znanstvenih potencialov tam, kjer bi jih nujno morali upoštevati, po drugi strani pa od znanosti zahtevamo, naj reši probleme, ki jih kot znanost ni zmožna rešiti«. Emil Milan Pintar je v svojem prispevku obravnaval odgovornost strokovnih služb pri sprejemanju političnih odločitev. Opozoril je, da se z ukinjanjem sistema subordinacije in ustrezne odgovornosti odgovornost postavlja kot problem samokontrole posameznika in kolektiva.

4. V četrto skupino bi uvrstili obravnavanje nekaterih praktičnih problemov, ki zadevajo odgovornost v zvezi z usmerjanjem in planiranjem družbenega razvoja. Viktor Žakelj je izpostavil probleme načrtovanja v občini. Ugotovil je, da se problem odgovornosti pri sprejemanju planskih odločitev zaostruje tako zaradi velikega števila subjektov, ki sodelujejo v procesu načrtovanja, kakor zaradi zaostrenega gospodarskega in ponekod v Jugoslaviji tudi političnega položaja. Še posebej je poudaril pomen načrtovanja: v razmerah, ko imajo »izvajalci načrta (združeno delo, krajevne skupnosti, samoupravne interesne skupnosti)

pravno podprto avtonomnost v ravnanju, je načrt skoraj edini skupni imenovalc, ki naj zagotavlja želeni razvoj družbe«. Jože Kavčič pa je ob primeru »odgovornosti« pri graditvi stanovanjske soseske Fužine osvetlil zanimiv problem: ob gradnji takšne soseske se lahko vprašanje odgovornosti za zaplete, ki so posledica čedalje slabših gospodarskih razmer, neurejene stanovanjske in komunalne politike itn., omeji zgolj na to, da se določi »grešni kozel«. Vzrokov za slabo stanje pa »določevalci odgovornosti« ne analizirajo, zato se še naprej deklarativno izjavlja, da je treba »graditi drugače« itn. . . . Ob naslednji gradnji, ko se še lahko znova pojavijo isti problemi, se navzven, pred javnostjo spet »razrešijo« tako, da se »ugotovi odgovornost«.

5. Posebno zanimiva je bila tema, ki jo je načel Franc Križaj. Gre za vprašanje odgovornosti pri zaščiti podatkov v družbenem sistemu informiranja. Prikazal je možne zlorabe, ki jih omogoča uvajanje računalniških sistemov, predvsem v zvezi z osebnostno integriteto posameznika. Vprašal se je, ali je smiselno prevzemati sisteme, ki bi to omogočali.

Ravno ob tem problemu so udeleženci sprožili kratko, vendar živahno razpravo. Čeprav delovna skupina ni izoblikovala »eksplicitnega sklepa«, pa se je iz razprave dalo razbrati, da računalniški sistemi sami sicer res tehnično omogočajo takšno manipulacijo, da pa je od narave družbenih odnosov odvisno, ali do takšne manipulacije tudi res pride.

Sicer pa je zaradi velikega števila referatov ostalo bolj malo časa za poglobljeno razpravo. Kljub temu omenjamo nastop Ivana Bernika, ki se je zavzel za to, da bi problem odgovornosti obravnavali kot sociološki problem, torej tudi kot problem sociološke teorije. Po njegovem mnenju je sociološko netematizirano razpravljanje o odgovornosti lahko »nevarno« in se omejuje zgolj na to, kakšne tehnike in metode socializacije moramo razviti, da bodo ljudje bolj odgovorni. Sociologija tako postane socialna tehnologija. Bernik je problem odgovornosti navezal na vprašanje strukture moči in vplivanja in pokazal, da odgovornost definira tisti, ki ima moč za izvajanje sankcij. Dejstvo, da se v naši družbi vprašanje odgovornosti zastavlja s tako ostrino, kaže, da struktura moči in vplivanja ni takšna, kot je normativno uveljavljena. V tej luči je vprašanje odgovornosti predvsem simptom, ki opozarja, da samoupravljanje še ni uveljavljeno in da odgovornost ni »moralni problem«, temveč predvsem učinek delovanja družbenih struktur.

MARJAN TAVČAR

Odgovornost v združenem delu

Če hočemo kritično oceniti prispevke in razpravo v skupini, ki je obravnavala vprašanja odgovornosti v združenem delu, moramo že takoj na začetku dodati tole spoznanje: slišali smo sicer obilico opisov, trditev in

podatkov o tem, kaj vse se dogaja z odgovornostjo v naših delovnih kolektivih, vendar so le redki poskusi analitičnega diagnostičnega mišljenja segli do pravih korenin družbenega zla, ki mu pravimó neodgovorno ravnanjé. Prav tako je bilo premalo slišati, kaj konkretnega predlagajo sociologi in politologi iz naše prakse, da bi se v združenem delu okrepila odgovornost. Prav zategadelj, ker je referat dr. Bogdana Kavčiča na koncu navedel kar trinajst možnih in potrebnih smeri za spreminjanje razmer v prid utrjevanju odgovornosti v združenem delu, se je tudi večji del razprave upravičeno vrtel okoli problemskih jeder, vsebovanih v tem osrednjem prispevku.

Razsežnost odgovornosti v zavesti in ravnanju samoupravljalcev je ena izmed temeljnih postavk, brez katerih ni nadaljnjega razvoja samoupravnega sistema. Če danes ugotavljamo, da se pojavi neodgovornosti razraščajo tudi v združenem delu, je to hkrati tudi opozorilno znamenje, da mora stabilizacijska usmeritev potemtakem v družbi krepiti vse tisto, na čemer temelji samoupravna odgovornost v združenem delu.

Hudo neuravnovešena razporeditev dejanskega družbenega vpliva med posameznimi skupinami in centri moči je še naprej nevarno žarišče, ki ohranja neodgovorno vedenje v združenem delu. Dejstvo, da imajo vodstveni organi in strokovni delavci v rokah velike količine družbene moči, bi nas samo po sebi še ne skrbelo toliko, če ne bi imeli pri samoupravnem odločanju samoupravni organi, zbori delavcev in tudi družbenopolitične organizacije tako podrejene vloge. Razvneta razprava se ni povsem zedinila ob odgovoru na vprašanje, ali se je v obdobju po sprejetju nove ustave moč samoupravnih dejavnikov kaj bistveno povečala. Nekatere raziskave in izkušnje namreč pričajo, da se je vloga delavcev, organiziranih v zборе ali delovne skupine, povečala, tako da v večji meri kot dosedaj odločajo o nekaterih bistvenih vprašanjih v zvezi z delitvijo dohodka in osebnih dohodkov. V tem primeru institucionalizirane samoupravne pravice zbora delavcev dobrodejno vplivajo tudi na odgovornost v združenem delu.

Da je odgovornost tudi neke vrste proizvajalni, ustvarjalni dejavnik, je opozoril dr. Stane Možina, ki je na podlagi raziskav ugotovil tesno odvisnost med odgovornostjo in uspešnostjo delovnih organizacij. Odprto ostaja zgolj vprašanje, ali je odgovornost bolj vzrok ali bolj posledica gospodarske in socialne uspešnosti delovne organizacije oziroma ali je oboje hkrati. V zvezi s to mislijo kaže omeniti tudi zvezo med ustvarjalnostjo, znanjem, obveščenostjo in odgovornostjo. V praksi se povsod tam, kjer odločajo s pomanjkljivim, enostranskim znanjem, brez ustvarjalne moči, zaradi škodljivih posledic kmalu izkaže, da je šlo v bistvu za hudo neodgovorna dejanja, čeravno nezavedno. Temeljita vednost in odgovornost sta dvojčici.

Ali se je naša samoupravljaljska zavest razvijala doslej preveč enostransko? Kako to, da smo družbeno pozornost usmerjali doslej povečini v iskanje in poudarjanje pravic, na drugo stran tehtnice, kjer bi morala

uravnovešeno vrednotiti odgovornost, dolžnost, pa nismo polagali primer-
nih uteži? Zakaj so se v letih po sprejetju nove ustave položaj in pravice
temeljnih organizacij v združenem delu tako absolutizirali, da so se
okrepile sredobežne sile kolektivnih in zasebnih interesov in razdroblje-
nost čeprav je bilo to v ostrem nasprotju z naravo združenega dela in
žgočo potrebo po hitrejšem združevanju družbenih sredstev na dohod-
kovni podlagi?

Pri iskanju odgovorov na ta vprašanja je razprava trčila tudi ob
odgovornost subjektivnih družbenih sil, ki sprožajo in usmerjajo procese v
naši družbeni zavesti. Razkrila je tudi zanimivo dejstvo, da se skupine, ki
so zainteresirane za obstoj zamegljene odgovornosti, pri tem pogosto
zatekajo k ustvarjanju nekakšne družbene mimikrije, nadevajo si masko
odgovornosti, za katero se v resnici skriva neodgovornost. Ustanavljajo
sestavljene organizacije združenega dela brez prave vsebine in skupnih
povezav, zgolj zaradi zunanjega videza, češ da »so za širše povezovanje«.
Spet zgolj zaradi videza, kot dokaz, da »združujejo delo in sredstva«
podpisujejo številne družbene dogovore in samoupravne sporazume, ki
jih nato v praksi kršijo. Na veliko sestankujejo, s številom sestankov pa
samo prikrivajo njihovo dejansko pasivnost, jalovost. Priljubljeno pribe-
žališče za neodgovorne vodilne delavce v združenem delu je kolektivna
odgovornost, skrivanje za sklepi samoupravnih organov. In tako dalje...

Gospodarska nestabilnost je z inflacijskimi vplivi spremenila dohodek,
to temeljno družbenoekonomsko kategorijo gospodarjenja, v skoraj po-
vsem nezanesljivo merilo za delovno učinkovitost kolektivov in zlasti še
vodilnih delavcev. Tudi za visokimi konjunkturnimi dohodki temeljnih
organizacij se lahko skrivajo slaba organizacija dela, neuspešno vodenje,
neodgovorno odločanje.

Ali so vodilne strukture v združenem delu bolj odvisne od podpore v
kolektivu ali od podpore vodilnih političnih ekip v občini? Na to vprašanje
ni bilo jasnega odgovora, čeravno posamezni pojavi meritokracije pričajo
o neodgovornem povezovanju lokalne politokratske in tehno-kratske
moči, ko je šlo za večje, izsiljene in zgrešene naložbe.

Odgovornosti ne smemo omejevati, kot je bilo večkrat poudarjeno v
razpravi, zgolj na ozki akt odločanja, temveč jo moramo uresničevati v
vseh fazah samoupravnega vplivanja. Samoupravni procesi se začenjajo že
pri pobudah in predlogih, se nadaljujejo s strokovnimi analizami in
javnimi razpravami in se kristalizirajo v sklepih, dokler se ne udejanijo v
izvajanju samoupravnih sklepov, ves čas pa morajo biti pod samouprav-
nim in strokovnim nadzorstvom, saj je le tako mogoče na koncu pozitivna
dejanja primerno nagraditi in negativna kaznovati. Če ravno je samo-
upravljanje sistem in filozofija, ki gradi na spodbudah, pa v nekaterih
okoliščinah ne sme zanemarjati svoje kontrolne in sankcijske funkcije. To
pa se v praksi še pogostoma dogaja, so poudarjali mnogi razpravljalci.

V združenem delu se vrh vsega disciplinska odgovornost uporablja
močno enostransko. Za prekrške so kaznovani v veliki večini le delavci iz

neposredne proizvodnje, redkokdaj se na zatožni klopi znajdejo vodstveni delavci, administracija pa sploh ne. Pač pa kot sankcijski subjekt, tj., tisti, ki prijavi kršitev, skoraj brez izjeme nastopajo vodilni delavci, sindikat, delavska kontrola, delavski svet pa le tu in tam.

To je samo še en zgled, da je v primerjavi z zelo močnim položajem vodstvene skupine delavcev samoupravni vpliv premalo uveljavljen.

Žal sociologi še nismo dovolj proučili, na kakšne načine se, v resnici uveljavlja sankcioniranje vodilnih delavcev, če domnevamo, da takšna odgovornostna selekcija vendarle obstaja tudi v njihovi skupini.

Očitna pomanjkljivost prispevkov in razprave v skupini je bila, da se niso poglobili v pomen delitve po delu in njenih meril, ki v združenem delu lahko bistveno vplivajo na oblikovanje odgovornih odnosov. V kolektivih, kjer so uspeli – zlasti za delovne dolžnosti strokovnih in sploh režijskih delavcev – poiskati prava, konkretna nagrajevalna merila, je tudi dotlej anemično (ne)odgovornost do dela zdravo prekravil odgovoren, zavzet odnos do delovnih dolžnosti.

BOŠTJAN MARKIČ

Odgovornost v družbenopolitičnem delovanju

V delovni skupini, ki je obravnavala odgovornost v družbenopolitičnem delovanju, je *M. Ribarič* osvetlil zamisel odgovornosti na samoupravnem družbenoekonomskem področju. Za izhodišče si je postavil Kardeljev pogled na svobodo in odgovornost v samoupravnem združenem delu. Svoboda, samostojnost in odgovornost delavcev v združenem delu so pod vplivom protislovne narave družbene lastnine in pod pritiskom protislovne narave dohodka. Odgovornost je povezana in utemeljena z enakopravnostjo, z obveznostjo dobrega gospodarjenja in z opravljanjem družbenih funkcij. Poseben vidik odgovornosti je usposobljenost delavca za pravilne odločitve, za »ekonomiziranje z družbenim kapitalom«, kar Kardelj povezuje z zainteresiranostjo, predvsem z materialno spodbudo. Odgovornost, utemeljena na ekonomskih rezultatih, na objektivnih zakonitostih tržnega gospodarjenja, je tista, ki opredeljuje sistem družbenega planiranja, ki daje samoupravnim odločitvam delavcev in odločitvam državnih organov smiselni temelj, ki opredeljuje tudi solidarnost.

V prispevku *S. Podmenika* je bil temeljni poudarek dan uresničevanju politične odgovornosti. Politična odgovornost kot poseben družbeni odnos (v širšem pomenu) in kot posebna zmožnost človeka za urejanje

družbenih odnosov (v ožjem pomenu) se v odvisnosti od temeljnih interesov dostikrat pojmuje in ocenjuje samo kot negativna razsežnost, zanemarjata pa se pomen in vloga pozitivnih sankcij za različne stopnje odgovornosti, ali pa je vse prepuščeno zgolj priložnostnemu nagrajevanju. Pri uresničevanju politične odgovornosti so šestokrat zanemarjene dejavnosti, s katerimi se oblikuje moč in vpliv na odločanje, na vodenje in kontrolo uresničevanja. Za razkrivanje vpliva na odločanje so potrebna konkretna merila in metode, ne pa abstraktni instrumentarij, sicer prihaja pri uveljavljanju odgovornosti le do iskanja »grešnega kozla«, le do »lova na čarovnice«.

Problematico odgovornosti v družbenem dogovarjanju je v svojem referatu razkrival *A. Igličar*. Sprejeti in podpisani dogovori se ne uresničujejo, za kršilce dogovorov ni sankcij. Poseben problem je tudi vprašanje, kako je z odgovornostjo v procesih pripravljanja in izvajanja družbenih dogovorov. Družbeni dogovori so družbenopolitični akti, zato mora biti odgovornost za njihovo izvajanje družbenopolitične narave. Zaenkrat pa izgleda, da družbenopolitična odgovornost, ki veže udeležence dogovora, še ne more biti zadosti učinkovita, če je zgolj moralno sankcionirana. Predvideti je treba tudi ustrezno ukrepanje družbenopolitičnih organizacij, oblike javne kritike, seznanjanje z neizpolnjevanjem sprejetih obveznosti.

Delovanje delegatskega skupščinskega sistema v federaciji in probleme odgovornosti v njej, posebej v zveznem zboru, je vrednotil *R. Roter*. Razhajanja med načeli in prakso povzroča pogosto tudi subjektivno ravnanje različnih družbenih faktorjev, pri čemer zgolj s sistemom vseh negativnih pojavov ni možno odpravljati. Sistem je pod vplivom neprestanih dnevnih pritiskov dejanskih družbenih protislovij. Očitno je, da je potreba po odgovornosti vroča tema tudi na ravni federacije. Formalizem, neučinkovitost in hierarhična odgovornost, dokaj resno kalijo demokratične odnose. Vzrokov za obstoj neodgovornosti je več, najpomembnejše pa je, da se odločitve sprejemajo pogosto zunaj institucij in organov, ki o njih le formalno glasujejo. Nekatere institucije so tudi preveč zaprte vase, premalo pa odprte za normalen in stalen demokratični vpliv ustvarjalnih sil.

M. Fabjančič je odprl nekatera vprašanja odgovornosti v zvezi komunistov. Odgovornost v zvezi komunistov je razredna v enakem smislu kot je razredna avantgardna vloga ZK. Pri obravnavanju odgovornosti gre tudi za razčlenitev ravnanja članov ZK: ali je to ravnanje v skladu z normami, ali je to ravnanje pravilno. Gre tedaj za področje vrednotenja kot moralopolitične kategorije. Osrednji problem je politična sposobnost in odgovornost ter njuna presoja. Seveda je odgovornost tudi subjektivna kategorija. Očitno je, da je normativni pristop preozek; problem je uresničevanje odgovornosti v akciji.

I. Cvitanovič je v svojem referatu govoril med drugim tudi o tem, da načelo kolektivnega dela in odločanja zahteva ne samo skupno, ampak

tudi posamezno, individualno odgovornost. Odgovornost osnovne organizacije ZK za sprejete odločitve pomeni predvsem njihovo dosledno uresničevanje v praksi. Pogosto pa opažamo, da se ne določi dovolj natančno, kdo je dolžan uresničevati sklepe, in kdo je dogovoren, če se sklepi ne uresničujejo. Pri vprašanju odgovornosti v osnovni organizaciji ZK se ne smemo omejiti samo na idejnopolitično odgovornost, ampak pri tem upoštevati tudi vprašanje prispevka komunistov k razvoju in kreptitvi celotnega sistema odgovornosti, predvsem v lastnem, pa tudi v širših okoljih.

Slabe in dobre strani nacionalnih pojmovanj korupcije (s posebnim ozirom na odgovornost v družbenopolitičnem delovanju, v združenem delu ter na drugih področjih družbenega življenja) se je lotil *M. Golob*. Pisec ugotavlja, da družbene odnose kvarijo številne in raznovrstne anomalije in nekakšen skupen imenovalac zanje je ravno korupcija v širšem pomenu besede. Anomalije podkupovanja pa navadno pojmujejo kot korupcijo v ožjem pomenu besede. Pojem korupcije ima močne razredne, zgodovinske korenine.

V razpravi sta bila podrobneje obravnavana samoupravni nadzor in odgovornost (*M. Gošnik*). Organi delavskega nadzora še niso zaživeli v skladu s pričakovanji. Slabosti povzročajo pomanjkljiva aktivnost subjektivnih sil, oportunitizem, osamosvojenost funkcij, pomanjkanje zavesti.

Včasih je tudi družbeno vzdušje takšno, da se neodgovorno obnašanje štiti kot »koristna malverzacija«, zato je potreben tudi pogum za konkretno obravnavo nepravilnosti. O tem, da se odgovornost uveljavlja preveč kampanjsko in verbalno, je razpravljala *E. Ulrihova*. Abstraktnosti ni, odgovornost je konkretno dejanje, pa bodisi da gre za neuresničevanje dolžnosti ali za opustitev. Odgovornost je tudi pravica delovnega človeka, da se zaščiti zaradi nesamoupravnega ravnanja nosilca družbene funkcije. Pri nas ne gre za krizo odgovornosti, ampak za krizo uresničevanja odgovornosti. Vzroke je iskati v zmanjševanju discipline, v odsotnosti subjektivnega dejavnika; nimamo tudi kodeksa obnašanja samoupravljalcev. Obstoj neodgovornosti je enak nezakovitosti, protustavnosti; v praksi pa se ne tako redko zakonitost enači z etatizmom, formalizmom in neživljenjskostjo.

V razpravi je bil govor tudi o delegatski odgovornosti in njenem uveljavljanju (*D. Zajc*). Delegatski sistem je sistem medsebojnih odgovornosti različnih subjektov in vse to vključuje odgovorno opravljanje nalog in funkcij. Odgovornost v delegatskem sistemu je neenakomerno razdeljena na posamezne faze odločanja. V praksi je bolj poudarjena odgovornost za čim večjo aktivnost v temeljni družbeni ravnini, za izražanje interesov, manj pa za izvajanje sklepov in izpolnjevanje obveznosti.

V delu skupine, ki je obravnavala odgovornost v družbenopolitičnem delovanju, je sodelovalo 36 udeležencev. Zelo aktivni so bili pedagoško-raziskovalni delavci ter delavci, ki delujejo v skupščinskih telesih in v sodstvu, pogrేశali pa smo večjo aktivnost udeležencev iz temeljne druž-

bene ravnine, še zlasti z občin. Obravnavana tematika v delu skupine je segala od zelo splošnih in temeljnih problemov odgovornosti v družbenopolitičnem delovanju (opredelitev odgovornosti, vrste odgovornosti, primerjava samoupravne in etastične, birokratske odgovornosti) do nekaterih zelo konkretnih pojavov neodgovornosti v našem družbenem življenju. Bržčas bi kazalo reči nekaj več tudi o odgovornosti v tako pomembnih družbenopolitičnih organizacijah, kakršni sta SZDL in zveza sindikatov. Premalo smo razčlenjevali tudi odgovornost na ravni občinska skupščina – izvršni svet. V celoti pa lahko ocenimo referate in razprave na delovni skupini pozitivno; širina obravnavane tematike kaže na aktualnost problematike, tako da je ta skupina prodrla v nekatera bistvena vprašanja odgovornosti v družbenopolitičnem ravnanju.

MANCA KOŠIR

Odgovornost novinarjev in sredstev množičnega obveščanja

Odgovornost kot strah pred politiko?

Razprave o odgovornosti novinarjev in sredstev množičnega obveščanja se je udeležilo le 31 povabljenih: sedem jih je vnaprej predložilo pismene prispevke, eden teze*, sedemnajst pa jih je razpravljalo. Med njimi je bilo le nekaj novinarjev in razen enega (ki pa se Zihervalovih dnevov ni udeležil kot urednik) nobenega od glavnih in odgovornih urednikov povabljenih slovenskih redakcij. Podatek, o katerem bi veljalo razmišljati: zakaj téma o odgovornosti sredstev množičnega obveščanja njihovih glavnih in odgovornih urednikov ne zanima? Mar to ni *njihova* tema? Niso *oni* so-odgovorni za delo javnih občil?

Referati in pogovor so pokazali, da opredelitev odgovornosti za področje komuniciranja ni dovolj jasna. Govora je bilo o objektivni in subjektivni odgovornosti; o njej se je mislilo s pravnega, ekonomskega, političnega in moralnega vidika; mešale so se ravni razprave. Ni se opredeljevalo odgovornosti *znotraj* komunikacijske dejavnosti, temveč večinoma v *odnosu do* drugih področij, zlasti do politične sfere. *Tej da*

* Pismene prispevke so predložili: Jure Apih: Odgovornost v ekonomski propagandi; Manca Košir: Kritičnost – predpostavka novinarske odgovornosti; Tone Krašovec: Odgovornost ustanoviteljev in organov upravljanja za družbeno-ekonomski položaj sredstev množičnega obveščanja; Alenka Puhar: Odgovornost za ubeseditev žive stvarnosti; Besim Spahić: Ekonomska propaganda na JRT – razlika između normativnog i stvarnog; Slavko Splichal: Svoboda in odgovornost v družbenem komuniciranju; Janez Šinkovec: Nekatero ustavne svoboščine človeka in sredstev javnega obveščanja. Teze na temo novinarska resnica in odgovornost je predložil Boris Grabnar. Po diskusiji na plenarnem zasедanju je oddal pismeni prispevek z naslovom Odgovornost v informiranju in javnem komuniciranju Bogdan Osolnik.

ustrezajo sredstva javnega obveščanja, je menilo več govornikov. Zato je pogovor o odgovornosti novinarjev in javnih občil zbuja vtis, da se odgovornost pri nas uveljavlja predvsem kot *strah*, in sicer kot strah pred politiko.

Kadar govorimo o delovanju sredstev množičnega obveščanja, se moramo najprej vprašati, v kakšnih *materialnih razmerah* in pod čigavim *vplivom* delujejo. V odgovoru ne moremo mimo protislovja, ki je značilno ne le za komunikacijsko dejavnost, ampak tudi za znanstveno, umetniško in druge, ki jih uvrščamo v družbeno »nadstavbo«. Gre za protislovje med načinom pridobivanja (zagotavljanja) materialnih sredstev in družbenim vplivom na kvaliteto na teh področjih. Množična občila vzdržujeta tržišče (naklada, naročnina, ekonomska propaganda) in proračunska sredstva. Zatorej o »čistih« ekonomskih odnosih na področju informiranja ne moremo govoriti. Brez ureditve družbenoekonomskih odnosov pa tudi drugačne (nove) kvalitete sredstev javnega obveščanja ni mogoče pričakovati. Blagohotni nasveti, ki so pogosti zlasti v sedanji ekonomski krizi, naj zaživi svobodna menjava dela in naj se uveljavijo dohodkovni odnosi, stanja ne morejo spremeniti (Krašovec). Kajti najpomembnejši vpliv na vsebino javnih občil ima tisti, ki materialno omogoča njihov obstoj. In kje je potemtakem družbeni vpliv? Normativno smo ga opredelili: uveljavljaj naj bi se prek ustanovitelja (SZDL). Imamo skupščino, imamo izdajatelj-ski sosvet in v njih predstavnike družbene skupnosti.

V praksi pa o uveljavitvi zapisanega ne moremo govoriti. Zato bi veljalo vztrajati pri uresničevanju normativno določenega družbenega vpliva, kar bi lahko preprečilo deformacijo distribucije vpliva (Šetinc). Nepotrebno je nezaupanje v obstoječe vzvode družbenega vpliva, ki je s predlogom za ustanovitev novega organa družbenega nadzora (poleg ustanovitelja) prišlo do izraza v pripravi zakona o javnem obveščanju (Osolnik). En sklop razmišljanj bi na Ziherlovih dnevih zajemal tematiko, označeno kot javna občila med tržiščem, državo in družbo. Drugi sklop bi lahko imenovali: novinar – strokovni ali družbenopolitični delavec. A kot da protislovje med pisanjem kot poklicem (sredstvom) in pisanjem kot ciljem pri nas ni družbeno relevantno. Množična občila naj bi bila *od ljudi*, ne pa za njih. Odgovornost novinarja ni v pravici posameznika, da je obveščen, ampak da *obvešča*. V skladu s to pravico bi moral biti novinar *strokovni delavec*, brez posebnih pravic in privilegijev. Ustvarjati možnosti za svobodno komuniciranje naj bi bilo zgolj njegovo *delo* (Splichal). Ker pa je naš sistem množičnega komuniciranja koncipiran tako, da javna občila (še) niso od javnosti, saj ta nima resničnega vpliva nanje (pisma bralcev kot da so edino sredstvo, s katerim bi lahko javnost vplivala na uredništvo), in so zato novinarji *družbenopolitični delavci*, naj se z njimi tako tudi ravna: odpoklic novinarjev bi morda bil eden od mehanizmov za sankcioniranje odgovornosti pred javnostjo (Košir), oziroma, novinarji naj bi bili voljeni za določen čas, z možnostjo reelekcije, in odpravili naj bi avtorske honorarje kot vir *dodatnega zaslužka* (Splichal).

Ko se je govorilo o odvisnosti javnega komuniciranja od politike, se je kazalo na to zavezanost tudi z razpravo o uporabi jezika. Rečeno je bilo: jezik našega novinarstva je izkazovanje politične pripadnosti. Novinarji, ki pišejo o dogajanju v tujini, morajo imeti distanco do tega dogajanja. Ta v poročanju z domačih tal novinarjem kot družbenopolitičnim delavcem ni dovoljena. Novinarji morajo uporabljati jezik, ki se je oblikoval, da bi ubesedil vladajočo ideologijo. Od tod pri pišočih strah in negotovost, da ne bi uporabili pravih besed. Aktivistični jezik, ki v naših množičnih občilih prevladuje, je represiven in odtujen jezik. V njem se ne moremo prepoznati (vsi?). Z njim ne moremo izražati avtentičnega počutja sveta. Zato nam je tak svet nedostopen – ker nam dostopen biti ne sme (Puhar).

V razpravi je bila našeta vrsta primerov, ki opozarjajo, da morajo novinarji pometati tudi pred svojim pragom: med njimi je vse preveč oportunistov, karieristov in zagovornikov linije najmanjšega odpora. Novinarji največkrat ne poročajo o tem, *kaj* je kdo rekel, ampak *kdo* oziroma nosilec katere politične funkcije je kaj izjavil. Fotoreporterji najraje fotografirajo naše politične osebnosti, ko pa govorimo o zvezdništvu, kažemo na druge obraze. Novinarji zelo radi brez lastnega premisleka lepijo etikete tistim, ki so jim jih že nalepili drugi, politično »stabilni«. Pravimo, da tabu tém ne bi smelo biti, pa so še kar: denimo kaznovalna politika na Kosovem, napake policije itd. In če bi oportunistem ilustrirali z uporabo jezika: ne pišemo o stavki ali štrajku, temveč o prekinitvi dela ali izsiljenem sestanku, ne rečemo povišanje cen, ampak raje korekcija cen itd.

Rečeno je bilo, da bi bilo oportunizma (ki ni edina pomanjkljivost novinarjev) manj, če bi kadrovali po načelu strokovne sposobnosti. Saj brez ustrezne izobrazbe novinar ni samostojen niti ustvarjalen, ampak zgolj v vlogi transmisije (Zrimšek). A kadrovska politika ni stvar novinarjev. Zato bi veljal rek, da ima ljudstvo takšno oblast, kakršno zasluži, dopolniti: oblast pa ima takšne novinarje in urednike, kakršne hoče (Košir).

Pravnika, ki sta sodelovala pri razpravi o odgovornosti novinarjev (Šinkovec, Berden), sta poudarila, da vrsta poročil in člankov krši ustavne svoboščine ljudi. Poseganje v intimno življenje, vnaprejšnje proglašanje ljudi, ki še niso bili pravnomočno obsojeni, za krive, senzacionalistično pisanje o konkretnih osebah (največkrat sta kritizirala Jano in Dnevnik), namesto o socialnih vzrokih za kaznivo dejanje in podobno je zaskrbljujoče, a kot da le za pravnike, ne pa za vse, ki bi morali skrbeti za središčno vrednoto samoupravnega socializma – človeka.

V pogovoru je bilo nekajkrat slišati, da ne znamo ločiti posledic od vzrokov, in da tudi na Ziherlovih dnevih govorimo več o prvem kot o drugem. To je pokazala tudi razprava o ekonomski propagandi. Pri nas jo obravnavamo kot odvečnega tujka, kot ostanek kapitalističnih odnosov. Ne zavedamo pa se, da je v blagovni produkciji, kakršna je tudi naša, ekonomska propaganda sestavni element le-te. Dokler bomo imeli bla-

govno-tržne odnose, bomo imeli tudi reklamo za blago. Razpravljati o smiselnosti ekonomske propagande danes in tukaj zatorej ni smotno. Je pa nujno opozarjati na vsebino in podobo te reklame. Naša zakonodaja vse preveč stimulira producenta in pozablja na potrošnika. Odras tega je takšna reklama, kakršno imamo. In še na nekaj ne bi smeli pozabiti – da lahko delajo dobro (reklamo) le delavci, ki verjamejo v smisel svojega početja. Naši ekonomski propagandisti pa so potisnjeni na rob, »sumljivi« so – zato so dostikrat »sumljivi« tudi njihovi izdelki: po vsebini in po obliki propagandnega sporočila (Apih).

MACA JOGAN

Odgovornost v znanstvenem delu in kulturnem ustvarjanju

Podlaga za razpravo v tej skupini (v kateri je delalo 25 udeležencev) je bilo šest pisemenih prispevkov: M. Jogan – *Upoštevanje protislovne celostne družbene resničnosti kot določilnica odgovornosti v sociologiji*, P. Jambrek – *Odgovornost v precepu med samoupravnim pluralizmom in medosebnimi odnosi*, S. Mežnarič – *O odgovornosti raziskovalcev pri posredovanju socioloških raziskovalnih izsledkov*, F. Adam – *Nekaj zapazanj o »sociologiji« odgovornosti in odgovornosti sociologov*, D. Rupel – *Umetnost, kritika in odgovornost*, N. Brglez – *Spremenjena vloga in odgovornost intelektualcev*.

Razprava je bila živahna in polemična. Gibala se je pretežno na področju odgovornosti v znanosti, zmanjkalo pa je časa za temeljitejšo obravnavanje tega problema na področju kulturnega ustvarjanja. V nadaljevanju je (pretežno po zaporedju, po katerem so se udeleženci oglašali) izluščenih nekaj najpomembnejših vidikov razprave.

M. Joganova je v razlagi svojega prispevka opozorila, da nikakor ni sprejemljivo omejevati znanost zgolj na spoznavni vidik, temveč da je treba vselej upoštevati tudi možnost praktične izrabe znanj, torej smeri angažiranosti. S tem je neposredno povezano vprašanje odgovornosti. Zaostrilo se je zlasti sredi tega stoletja, ko so postajale posledice različnih »zlorab« znanosti dokaj očitne. Odgovor na vprašanje, kakšno odgovornost ima sociologija in sploh družbena znanost, lahko iščemo nekje med vzorcem moralne ravnodušnosti in ozke instrumentalne, tehnicistične (»čiste«) usmerjenosti in vzorcem moralne zavzetosti za takšno znanost, ki razkriva, katere družbene okoliščine omejujejo človeka, in je spričo svojih posebnih spoznavnih možnosti odgovorna za humaniziranje družbenih odnosov.

V tem okviru velja iskati tudi odgovor na vprašanje o odnosu med znanostjo in politiko. Dosedanji razvoj sociologije je pokazal, da med sociologijo (znanostjo) in politiko ni apriornega nasprotja; ko govorimo o odnosu med znanostjo in politiko, ne gre zgolj za varovanje njune avtonomije, temveč tudi za nedvoumen odgovor – ki upošteva konkretne zgodovinske okoliščine – na vprašanje: *kakšna znanost in kakšna politika*.

Ob koncu je Joganova poudarila, da bo s podružbljanjem znanosti in spreminjanjem zunanjih družbenih okoliščin nedvoumno naraščala odgovornost sociologov v naši družbi za njihovo znanost. To pomeni tudi kritično samorefleksijo (ta je še zlasti nujna spričo neenotnosti glede vzorca znanstvenosti in moralnosti), spoznavanje in priznavanje lastnih »zablod« in takšno sociološko znanstveno delovanje, ki bo upoštevalo celostno protislovno družbeno resničnost kot svojo nujno podlago.

P. Jambreč je opozoril na to, kako mreže medosebnih odnosov znotraj institucij vplivajo na znanstveno in raziskovalno dejavnost. V samoupravnem socializmu temelji odločanje na večinskem načelu, večina pa se oblikuje ob vsakem problemu posebej; s tem je povezano vprašanje nastajanja in delovanja klik, njihovega hegemonističnega položaja in težnje po koncentraciji moči.

F. Adam je najprej kritično ovrednotil sociološko obravnavo odgovornosti, kakor jo je nakazala okrogla miza, ki jo je organizirala Teorija in praksa; ta naj bi bila preveč ohlapna in površinska ter premalo znanstveno sociološka. V nadaljevanju je opozoril na »neproduktivni« odnos med centri odločanja in znanostjo, ki ga omogočajo voluntaristična usmeritev in uvajanje nepreverjenih novosti na eni ter apologetstvo in normativizem na drugi strani. Na koncu je opozoril, da pri nas preveč prevladujejo deskriptivno analitske eksplanativne raziskave, ki v glavnem temeljijo le na anketnem vprašalniku; v prihodnje naj bi bolj upoštevali različne bolj *kvalitativne metode* in metodološki pluralizem.

S. Mežnarič je najprej navedla, da je pri velikih raziskovalnih projektih (kot npr. migracije in stratifikacija) izkoriščenost zbranih podatkov le nekajodstotna, kar je brez dvoma izredno velika škoda, če upoštevamo vsote, ki jih takšna raziskovanja terjajo. Med vzroki za takšno stanje je omenila premajhno javnost znanstvene dejavnosti. Ob tem se zastavlja tudi resno *vprašanje interpretacije znanstvenih ugotovitev* oziroma, kako oblikovati poročila, da bodo ustrezala tako raziskovalcem kot uporabnikom. Zavzela se je za to, da bi imel pri raziskovanju pomembno vlogo projektni svet. Razprava je opozorila, da so problem različni interesi znotraj kroga uporabnikov (kdo je tisti, ki pokliče sociologe – F. Adam).

V razpravi je F. Šali najprej predlagal, da bi bolj sistematično raziskovali vprašanje odgovornosti in da bi celo pripravili projekt raziskovanja odgovornosti. Vendar je poznejša razprava pokazala, da je nesmiselno iz celotnega proučevanja bistvenih družbenih procesov in pojavov izločevati le odgovornost, saj je neločljiva sestavina slehernega družbenega odnosa od najmanjših skupin do globalnih družb. F. Šali je tudi poudaril, da bi

morali v znanosti razlikovati med zmotnim in napačnim presojanjem in da bi morala znanost v procesu odločanja usmerjati h *kvalitetnim odločitvam*.

Govoreč o nekaterih temeljnih vidikih v zvezi z odgovornostjo znanosti je A. Bibič poudaril, da *znanosti in politike ni mogoče absolutno ločiti*, ker sta med seboj povezani. Zato se je zavzel za celovitejše ovrednotenje weberjanske paradigme o odnosu med sredstvi in cilji v znanosti, ki je temeljila prav na *postavki o absolutni ločenosti znanosti in politike*. Ko govorimo o razmerju med znanostjo in politiko, je treba upoštevati dve skrajni poziciji: apolitizem v družbeni znanosti in *popolno politizacijo* ter z njima povezana liberalizem in dogmatizem. Dogmatizem, ki v svetu in pri nas nastopa v različnih oblikah (npr. enačenje politike in znanosti, ne da bi ju problematizirali) lahko odigra zelo zaviralno in destruktivno vlogo.

A. Bibič je poudaril, da bi morali, kadar vrednotimo razvoj družbenih ved v naši družbi v 60-tih in 70-tih letih, ugotavljati tako *vidike napredovanja kot zaostajanja*, za kar pa bi morali izdelati *nedvoumna merila*. Med *količinskimi merili* bi lahko upoštevali razvoj novih disciplin, število raziskovalcev in raziskovalnih institucij, število objavljenih del (doma in v tujini); med *kakovostnimi merili* pa zlasti: metodološko natančnost, tehtnost obravnavanih problemov, razpon problemov v primerjavi s prejšnjimi obdobji; praktični pomen spoznanj. V nadaljevanju je opozoril na *dejavnike, ki so pozitivno vplivali na razvoj družboslovja* (temeljna samoupravna usmeritev naše družbe, spopad z dogmatizmom doma in v svetu, spopad s psevdoliberalističnimi pojmovanji v znanosti, sorazmerna odprtost naše družbe do sveta), in na *zaviralne dejavnike* (pomanjkanje tradicije v posameznih družbenih vedah, nepoglobljeno prehajanje od splošnih teoretičnih razglabljanj do empiričnega raziskovanja, ostanki pragmatizma v družbeni praksi in znanosti, nenačrtna kadrovska politika ter preveliko zanimanje za organizacijske in premajhno za vsebinske probleme).

A. Bibič se je strinjal z nekaterimi ugotovitvami F. Adama, poleg tega pa zastavil *vprašanje spoznavne vrednosti in omejenosti »konfliktne metodologije«*: ali se lahko opazovanje in *proučevanje omejuje* le na vidne razsežnosti, na konflikte, ki jih neposredno opazuješ.

V zvezi z Jambrekovimi (splošnimi) ugotovitvami o oblikovanju mreže odnosov – kar je sicer zelo pomembno – in neformalnih skupin je A. Bibič poudaril, da ne smemo zanemariti vprašanja, na *kakšnih pozicijah* se oblikujejo klike. Zavzel se je za to, da *bi bila vsa pomembna družboslovna dela javno ocenjena*, in ugotovil, da prihaja do politizacije v imenu profesije.

F. Adam je opozoril, da kvalitativna metodologija pri nas ni dovolj razvita in da je na tem področju le nekaj teoretičnih in praktičnih dosežkov. Nekaterih odnosov (npr. konfliktnih) se ne da razkriti le z anketo. Zavzel se je za kombinacijo različnih metod v empiričnem raz-

iskovanju. V nadaljevanju je menil, da *vprašanje etične nevtralnosti v sociologiji ni več pomembno in da je že preživel*, le malo sociologov še zagovarja to načelo, samo nasprotovanje temu načelu pa še ni porok za napredno in odgovorno znanost. V naši današnji družbi je znanost nasploh potisnjena ob stran, sociologija je v zadnjih 10 letih nazadovala in se spustila pod raven tega, kar govore politiki in novinarji.

M. Jogan je poudarila, da ne moremo sprejeti stališča o preživelosti vprašanja etične nevtralnosti, dokler bodo v družbi moč, dobrine itd. neenakomerno porazdeljene, torej, *dokler bodo obstajali neenakost in z njo povezani različni interesi*. Povsem razumljivo pa je, da lastna ocena o sprejemanju načela etične nevtralnosti še ne more zadoščati za presojo o humani ali tehnokratski usmeritvi znanosti. Nujno je, da jemljemo pri vrednotenju konkretne spoznavne in idejne usmeritve, spoznavne vrednosti in možnih praktičnih posledic kot referenčni okvir vso zgodovinsko prakso; to pomeni, da celoto postulatov, teoretičnih stališč, ugotovitev in spoznanj motrimo z vidika njihovega pomena za dialektično in protislovno resničnost.

Problem torej ni poudarjanje načela vrednotne nevtralnosti, temveč s kakšnim vzorcem znanstvenosti se je to načelo povezovalo (oziroma se povezuje); konkretni razvoj sociologije kaže, da se je pogosto navezovalo na »pozitivno znanost« in da je bilo tudi pogoj za takšno usmeritev znanosti. Samo s takšnim načelom je sociologija lahko obstajala kot »socialna tehnologija«.

Tudi ko obravnavamo zagovarjanje načela »čiste« znanosti pri nas, moramo razkriti, kakšne teoretične koncepcije se ponujajo kot »znanstvene«; ali, denimo, čista »znanstvena« stališča, ki implicitno sprejemajo eno alternativo – poštrosniško družbo, res niso obremenjena z vrednotenjem? Kar zadeva upoštevanje kvalitativnih metod, je Joganova menila, da kot temeljni način raziskovanja niso tako zelo nove (čeprav vse tehnike res niso bile enako dodelane), kot bi nekateri radi dokazali. Ali ni vrsta klasičnih marksističnih del rezultat izrazito *kvalitativnega proučevanja* (če vzamemo za zgled le Engelsov *Položaj delavskega razreda v Angliji*, ali Marxov *Kapital*).

Glede kritičnosti v sociologiji in med sociologi pri nas je Joganova opozorila na etos v medsebojnem komuniciranju, na to, da je treba upoštevati, kaj posamezni pojmi pomenijo in kakšna je narava posameznega sporočila (razgovor o problematiki ni enako znanstvenemu poročilu). Svojevoljno mešanje vsebin pojmov (npr. enačenje »družbene norme« s »pravno normo«) onemogoča kakršnokoli komunikacijo med sociologi in odpira neskončne možnosti za »kritičnost«.

A. Barbič je opozorila, da je *premajhno upoštevanje družboslovja v načrtovanju družbenega razvoja tudi posledica »nas samih«*; ne moremo kriviti le »politike« (po mnenju M. Hanžka naj bi namreč tisti, ki bi potrebovali družboslovne raziskave, že vse vedeli). Sociologija mora nakazovati rešitve perečih družbenih problemov, sociologi se morajo

zavedati svoje odgovornosti v sedanjem težkem družbenem položaju. Poudarila je, da v samoupravni organiziranosti tako izvajalci kot uporabniki nosijo vso odgovornost za posamezne znanosti. Razprava je, med drugim, še poudarila, da sociologi ne morejo delovati le kot uradniki (F. Adam).

A. Ferligoj je opozorila, da se z razvojem računalništva in novih tehnologij izredno povečujejo možnosti za manipuliranje s podatki, s tem pa se povečuje tudi odgovornost raziskovalcev. Kvalitativne matematične metode se tako hitro razvijajo, da jim je že težko slediti, prav razumevanje teh metod pa je temeljnega pomena za interpretacijo rezultatov.

Ker se nova znanja nenehno kopičijo, posamezniku ni mogoče, da bi vsa obvladal, zato je razprava poudarila potrebo po *teamskem delu* (P. Južnič, A. Ferligoj), *usklajevanju* (B. Grom) in *boljšem obveščanju o izsledkih raziskovalnega dela* (V. Šoltes). Udeleženci v razpravi so sklenili, da je najmanj, kar je mogoče takoj storiti, da TiP objavlja povzetke tekočih raziskav. Pri iskanju poti za boljše seznanjanje javnosti ne bi smeli pričakovati, da bi vse rešil sociološki bilten, saj bi bil omejen na razmerno ozek krog ljudi, pač pa bi bilo treba izkoristiti že obstoječe strokovne in znanstvene revije, zlasti TiP (M. Jogan).

Med obravnavanjem odgovornosti v kulturnem ustvarjanju je N. Brglez opozorila zlasti na spremenjeno vlogo in odgovornost intelektualcev, kar je posledica nekaterih zunanjih, obćih družbenih procesov, pa tudi notranjih razlogov, ki so imanentni intelektualnemu delu. Na eni strani gre za spremembe v materialni podlagi družbe, za razvoj vsakršne produktivnosti v povojnem obdobju, za nove oblike in posledice delitve dela; če o vlogi intelektualcev razmišljamo v zvezi z zahodnoevropsko meščansko družbo, tedaj je za marksistično misel poseben izziv že leto 1968 in nato vzpon »evropske levice«. Na drugi strani pa so ponovno opredelitev pojma intelektualca zahtevale tudi teze o koncu ideologije in umetnosti, o pluralizmu v kulturi pa strah pred izgubo »humanizma« zaradi nasilnega vdora »scientizma« itd.

Intelektualci postajajo spreminjevalna družbena sila in ne več skupek od družbe bolj ali manj ločenih posameznikov. Intelektualec je dobil možnost, da se spremeni iz »tradicionalnega« intelektualca v »organškega« intelektualca; četudi mu ta preobrazba ni vedno prijetna (poteka vzporedno s počasnim spreminjanjem pojmovanja kulture), vseeno spoznava, da je njegova vloga čedalje bolj posredniška; kakorkoli ta koncept ni izdelan in poln dvoumij, je vendarle mogoče reči, da se skušajo intelektualci s problematiziranjem in kritičnostjo vse bolj uveljavljati v bolj množičnih, širših družbenih okvirih in prevzemajo odgovornost za pretok in izbiro intelektualnih informacij ter za navajanje na izbiranje v »množični« družbi. Zdi se, da utegne ta koncept posredništva uspešno spodbuditi prizadevanja, da bi opredelili vlogo in odgovornost intelektualcev v svobodni menjavi dela, določili vsebino (ne le mehanično razmerje)

»uporabnikov« in »izvajalcev« – skratka, oblikovali drugačno kulturno politiko samoupravne družbe

V razpravi je P. Klinar opozoril, kako težaven je položaj intelektualcev v sedanjem času, ko se tako splošna kakor specialna znanja iz dneva v dan množijo. To ima za nujno posledico neko specializacijo, ki je včasih težko združljiva z zahtevo, da morajo biti intelektualci tudi široko razgledani.

M. Jogan je na koncu menila, da je izredno močna specializacija že trčila ob svoje meje in da je treba tudi razmerje med splošnimi in posebnimi znanji gledati v luči neizbežnega preobražanja temeljnih pojmovanj o človeku, naravi in družbi (tako v splošnih kot v posebnih disciplinah). Podlaga za oblikovanje nove zavesti in preusmerjanje splošnega in posebnega spoznavnega interesa je človek kot celostno bitje (ne le homo politicus, sociologicus, oeconomicus itd.), opredeljen tako z družbo kot z naravo in ustvarjalen. Tako pojmovana zadeva pa znova zaostrojuje in razširja vprašanje o moralnih razsežnostih in odgovornosti znanosti.

ZVONKO CAJNKO

Problemi vzgoje za odgovornost

Podlaga za razpravo v skupini, ki je obravnavala probleme vzgoje za odgovornost, je bilo poleg glavnih referatov še 8 vnaprejšnjih pisnih prispevkov, ki so poleg določenih aktualnih praktičnih problemov načeli tudi nekaj teoretičnih vprašanj odgovornosti in sicer, s poudarkom na vzgoji in izobraževanju.

Razprava, v kateri je sodelovalo prek 30 udeležencev, je odprla, obravnavala in analizirala številna (mogoče celo preveč številna) »zunanja« (družbena) in »notranja« vprašanja odgovornosti, kar priča o zapletenosti tega problema (tudi) na področju vzgoje in izobraževanja. Številni razpravljalci, med katerimi smo pogrešali več študentov, so zavzeto in odgovorno obravnavali temeljna in pereča vprašanja odgovornosti, čeprav je res, da so bila nekatera vsebinska vprašanja odgovornosti (npr. delegatskega sistema, samoupravnih organov, odnosa študentov do združenega dela itd.) zaradi pomanjkanja časa manj temeljito obdelana, druga pa sploh niso prišla na vrsto.

Če bi hoteli pregledno pokazati, katere teme je obravnavala razprava (vključno s pisnimi prispevki), potem bi jih lahko razvrstili v: a) splošna in teoretična vprašanja, b) konkretne probleme in pojave odgovornosti oz. neodgovornosti, c) vzroke za pojave neodgovornosti, in d) dejavnike za razvijanje samoupravne odgovornosti.

1. Opozorjeno je bilo (I. Mrmak), kako kompleksna in zapletena je vzgoja za odgovornost zaradi številnih in občutljivih sestavin, ki jih vsebuje odgovornost kot teoretični pojem, nadalje, kako sestavljen je ta pojav v samoupravni, nehierarhični družbi in še posebej na področju vzgoje in izobraževanja (P. Klinar). Ker odgovornost človeku ni prirojena, je vzgoja za odgovornost izrednega (odločilnega) pomena zlasti z vidika notranje (avtonomne) odgovornosti. Naslednje vprašanje v zvezi z avtonomno in heteronomno odgovornostjo je vprašanje sankcij, področje sankcioniranega in nesankcioniranega, pravnih in moralnih, pozitivnih in negativnih sankcij. V zvezi s tem je bilo opozorjeno na odločilni pomen socializacijskih procesov, vzgoje, vrednot, moralnosti in pozitivnih sankcij, kar v naši vzgoji in izobraževanju večkrat zanemarjamo. Delne teoretične osvetlitve so bila deležna še vprašanja kot npr. interesi za samoupravnost in odgovornost; razmerje med pravicami in odgovornostjo subjektov vzgoje in izobraževanja; idejnost pouka; vloga učenca kot subjekta; motiviranost za odgovorno ponašanje; psihološki vidiki odgovornosti idr.

2. Med aktualnimi in konkretnimi problemi odgovornosti, ki jih je razprava obravnavala, omenimo le nekatera protislovja v vzgojnoizobraževalnem procesu, kot so npr. razhajanje med normativnim, deklariranim in dejanskim; opredeljena in dejanska vloga učitelja in učenca, družbeni položaj šole in njena (ne)samoupravna naravnost, spoznani pogoji za razvijanje samoupravne odgovornosti in njihovo neuresničevanje (nemoč uresničevanja). Poleg objektivnega značaja teh in drugih protislovij so bila obravnavana zlasti vprašanja subjektivne narave, kot npr. ustreznost oz. neustreznost učnovzgojnega režima in učnih programov; vloga strokovnih krogov in nosilcev vzgojnoizobraževalnega procesa pri oblikovanju, izvajanju in preverjanju teh programov; uresničevanje družbenih in vzgojnoizobraževalnih smotrov v smislu oblikovanja odgovorne osebnosti; vloga učenca kot subjekta; vloga družboslovja, delovne in samoupravne prakse; vloga kadrovskih šol in drugih dejavnikov pri razvijanju odgovornosti. Razprava o odgovornosti je namenila osrednje mesto učitelju in spet je bilo potrjeno staro pedagoško načelo, da z učiteljem šola »stoji ali pade«. Poleg potrebe, da bi bil učitelj (na vseh ravneh) ustrežnejše usposobljen, je bilo zlasti poudarjeno, da se mora spremeniti iz uradnika (»učitelj hodi v službo«) v ustvarjalno osebnost, ki razvija pri mladih smisel in čut za (moralno) odgovornost do dela, soljudi in družbene skupnosti tudi z lastnim zgledom. V zvezi s tem je bilo rečeno, da naj bi pri preverjanju in ocenjevanju učiteljevega dela preverjali in ocenjevali tudi učiteljevo zavzetost za doseganje vzgojnih uspehov.

Močno je bil poudarjen tudi pomen, ki ga ima za oblikovanje in razvijanje odgovornih subjektov praksa (delovna, strokovna, samoupravna, pedagoška), zlasti, ker je že dokazala svojo učinkovitost (vzgoja za samoupravljanje s samoupravljanjem). Niso bila odveč tudi opozorila

na večkrat podcenjevalni in omalovaževalni odnos do te prakse v našem vzgojnoizobraževalnem sistemu.

3. Osvetljevanje slabosti in pomanjkljivosti pri vzgoji in usposabljanju za samoupravno odgovornost je spremljala tudi težnja po odkrivanju njihovih vzrokov. Poleg »notranjih«, subjektivnih vzrokov pri subjektivni vzgoji in izobraževanju (zapostavljanje vzgojne komponente, pozitivizem, metodične nebogljenosti, pomanjkanje raziskovalnega spremljanja te problematike idr.) je razprava iskala vzroke tudi v širših, zunanjih, objektivnih družbenih vplivih. Tako poleg že omenjenih družbenih protislovij vplivajo na socializacijski vzgojni proces še, npr., deviantni dejavniki v procesu vertikalne mobilnosti, pojavi družbene neenakosti, obstoj protisamoupravnih teženj, potrošništvo ipd., ki negativno vplivajo na razvijanje samoupravne odgovornosti in dostikrat hromijo pozitivna prizadevanja za razvijanje odgovornosti v vzgojnoizobraževalnem procesu. Pojavi socialne anomalije, neodgovornosti do učenja, študija, družbene imovine, družbenih in vzgojnoizobraževalnih smotrov so neposredno pogojeni z obstojem protislovij in negativnih pojavov v družbi. Boj za samoupravno odgovornost, ki ga morajo voditi subjekti na področju vzgoje in izobraževanja, je torej boj na dveh »frontah«.

4. V zvezi z obravnavanjem slabosti in njihovih vzrokov so bili v ustrezni meri nakazani tudi smer in način njihovega odpravljanja in (vsaj) evidentirani dejavniki za nadaljnje razvijanje samoupravne odgovornosti. Pri tem je treba ponovno opozoriti na izrečeno in poudarjeno misel, da je treba ustvarjati konkretne možnosti za razvijanje samoupravnega človeka ter da je samoupravna odgovornost v največji meri odvisna od stopnje razvitosti samoupravljanja.

Kar zadeva predloge, naj omenimo, da se jih je največ nanašalo na izboljšanje vzgojnosti in potrebe po ustrežnejšem (rednem) in dopolnilnem usposabljanju učiteljev in ravnateljev, da bodo lahko kot pedagoški vodje v svoje delo uspešneje vključevali tudi samoupravno odgovornost.

5. Razprava je tako potrdila tezo, da ima področje vzgoje in izobraževanja izredno pomembno in odgovorno vlogo pri oblikovanju samoupravne odgovornosti, zlasti z njenega moralnega, dolgoročnejšega in trajnejšega vidika.

Cancun – ocene in realne možnosti

Dvodnevnemu sestanku državnih in vladnih voditeljev oziroma njihovih namestnikov, ki je bil konec oktobra 1981 v Cancunu, so sredstva obveščanja doma in v tujini namenila in mu bodo še namenjala izredno pozornost. Šele čez čas bo mogoče objektivno presoditi vrednost tega srečanja, za zdaj so namreč ocene še vse preveč prikrojene potrebam, interesom in propagandnemu nastopanju posameznih držav.

Predvsem moramo reči, da je bil Cancun kljub vsem pomanjkljivostim spodbuden korak v svetovnih dogajanjih, zlasti kar zadeva reševanje najtežjega problema v sodobnem svetu – nepravičnega odnosa med bogatim, razvitim Severom in revnim, nerazvitim Jugom. Cancun utegne zaznamovati začetek uresničevanja nove mednarodne gospodarske ureditve na temeljih dokumentov vrhunskih sestankov neuvrščeni in posebni zasedanj generalne skupščine Združenih narodov. Jasno je, da se je Jugoslavija sestanka morala udeležiti, in to ne samo zaradi naših lastnih interesov, temveč tudi zaradi dolžnosti, ki jih imamo spričo zaostrenih političnih in gospodarskih odnosov v svetu do gibanja neuvrščeni in do dežel v razvoju.

To ne pomeni, da nekritično sprejemamo ocene cancunskega vrha; samo realna ocena nas bo obvarovala razočaranj in ponovne izgube časa. Čas pa ni zaveznik revnih – dežel v razvoju! Preveč je še iluzij, da so se stališča najbolj razvitih industrijskih držav, v številu ZDA, bistveno spremenila. Preveč je različnih ocen Cancuna, ki se gibljejo od izjav o »zgodovinskem srečanju, sestanku brez primere v zgodovini, velikemu koraku, velikemu uspehu« do skrajno negativnih izjav Moskve, Havane itd.

Večina afriških ocen je zadržanih; vrh ni prinesel bistvenega preobrata. Alžirski predstavnik pravi, da pomeni Cancun politično spodbudo za pričetek globalnih pogajanj. Peking zelo pozitivno ocenjuje Cancun, medtem ko je Indira Ghandi izjavila, da se stališča dežel v razvoju in stališča razvitih industrijskih držav, zlasti ZDA, še vedno močno razlikujejo.

Ocenjevati uspeh ali neuspeh Cancuna je jalov posel; vsak si srečanje razlaga, kot mu ustreza za domačo rabo in v skladu z dejansko neodvisnostjo oz. odvisnostjo svoje države.

Preveliko poudarjanje, kako pozitivno je že to, da je do Cancuna sploh prišlo, zahteva kritično oceno s strani neuvrščenih in drugih dežel v razvoju. Te iskreno zagovarjajo reševanje tudi najtežjih problemov s pogajanjimi in ne s konfrontacijo, zato pozdravljajo vsako možnost, ki bi vodila k skupnemu cilju, k pravičnejši ureditvi odnosov v svetu, toda le, če pomeni korak naprej in ne sestavni del znane in preizkušene taktike najbolj razvitih držav – dobiti na času, medtem utrjevati enotnost razvitih, ključne probleme pa odlagati z reševanjem obrobnih, delnih problemov. Še vedno velja Kissingerjeva direktiva: »Če ne moremo izsiliti svojih rešitev, moramo preprečiti njihove,« to je, predloge tretjega sveta.

Posebno težo Cancunu daje dejstvo, da so države udeleženke predstavljale več kot polovico svetovnega prebivalstva. Od članic »velike sedmerice« ni bila prisotna le Italija. Predsednik Evropske gospodarske skupnosti Gaston Thorn je izrazil obžalovanje, ker skupnost ni bila povabljen v Cancun, čeprav odvaja 0,5 odstotkov bruto proizvoda v korist držav v razvoju, kar je dvakrat več kot ZDA. Hkrati obžaluje odsotnost skupne strategije skupnosti do problema razvoja.

Grenke izkušnje dežel v razvoju

Neuvrščene in druge dežele v razvoju imajo preveč grenkih izkušenj s podobnih sestankov na različnih ravneh, tudi v okviru najpomembnejših mednarodnih forumov, kot so bili naslednji sestanki s podobno vsebino in cilji ter različnimi stališči: pariški dialog o gospodarskem sodelovanju Sever–Jug 1975/77, četrti in peti UNCTAD (Konferenca združenih narodov za trgovino in razvoj) v Nairobiju (1976) in Manili (1979), deseto in enajsto posebno zasedanje GS ZN o razorožitvi (1978) in o uveljavitvi nove mednarodne gospodarske ureditve (1980), tretji UNIDO (Konferenca ZN za industrijski razvoj) (1981), osem let trajajoča konferenca ZN o pomorskem pravu, redna zasedanja GS ZN, vsakoletna zasedanja skupščin skupine svetovne banke in mednarodnega denarnega sklada ipd.

Razvite industrijske države se zavzemajo za dolgoročno odlaganje reševanja ključnih problemov in preobrazbe sistema mednarodnih odnosov; nasprotujejo vsemu, kar bi slabilo njihov privilegirani položaj v svetu; zamenjujejo stare oblike prelivanja bogastva z novimi, kot so uporaba novih dosežkov znanosti in vrhunske tehnologije, zlasti prek multinacionalnih družb in regionalnih gospodarskih skupnosti, vse obsežnejše zlorabe mednarodnega denarnega sistema in valutne špekulacije največjih razsežnosti, vse to pa ima hude posledice za dežele v razvoju. Del njihove taktike je tudi zavestno usmerjanje neuvrščenih in drugih dežel v razvoju k političnim problemom, saj s tem odlagajo reševanje gospodarskih problemov. Vse to je treba pri oceni Cancuna upoštevati.

Upoštevati moramo izkušnje, ki jih imamo z uresničevanjem nove mednarodne gospodarske ureditve. Osemletne izkušnje po tretjem vrhun-

skem sestanku neuvrščeni v Alžiru (september 1973) in šestem posebnem zasedanju GS ZN (april-maj 1974) so poučne, rezultati pa vzbujajo skrb. Ne bi smeli ponavljati napak in preveč zaupati izjavam o »večjem razumevanju in politični volji« vodilnih industrijskih držav.

Težko bi brez pridržkov sprejeli zaključno oceno mehiškega predsednika Portilla, sopredsednika na cancunskem srečanju, da je na konferenci »prevladoval duh razumnega dialoga, solidarnosti, sprave, harmonije«. Predstavniki Brazila je verjetno najbližje pravi oceni: »Pričakovanja dežel v razvoju so bila tako skromna, da razočaranje ne more biti veliko.« Največji uspeh konferenčne je po Portillovih besedah to, da je večina udeležencev zapustila konferenco zadovoljna.

Jugoslovanski predstavnik je izjavil (Newsweek 2. nov.), da pomeni Cancun »proces učenja za Reagana«. Tudi za nas! Naše ocene, da je bila razprava »zelo odkrita in polna razumevanja«, so težko sprejemljive, upoštevajoč, da so bile med 22 udeleženkami tako države z najvišjim dohodkom na prebivalca (celo nad deset tisoč USA dolarjev) – ZDA, ZR Nemčija, Švedska kakor dežele v razvoju z najnižjim dohodkom, celo manj kot sto dolarjev – Bangladeš, oziroma manj kot tristo dolarjev – Tanzanija, Indija, LR Kitajska.

Težišče mora biti sedaj na kolektivni akciji, s katero naj bi uresničili v Cancunu sprejeta stališča in obveznosti, pravi vodja naše delegacije. *Pravo vrednost bo Cancun dokazal v procesu uresničevanja*, in sicer tako po vsebini kot tudi dinamično. »Skupina 77«, ki jo sestavlja 121 dežel v razvoju, se je že sestala na sedežu Združenih narodov. Prvi poskus, da bi na rednem 36. zasedanju generalne skupščine ZN 5. novembra konkretizirali cancunska stališča in obveznosti, ni uspel, čeprav je celo ameriška veleposlanica Kirpatrickova govorila o »cancunskem duhu, ki naj preveva vse organizme ZN«. Preveč je odprtih vprašanj in različnih tolmačenj cancunskega »skupnega povzetka«, ki sta ga ob koncu sestanka obrazložila sopredsednika Portillo in Trudeau; razlike niso samo med udeleženkami, ampak tudi znotraj Bele hiše in State Departmenta.

Cancunski »duh« je preveč neopredeljena kategorija, ki nikogar ne obvezuje in lahko pomeni le bolj vpljudno in spravljivo ozračje na sestanku, ki – kot je Reagan vnaprej zahteval – ni imel statusa pogajanj in ni sprejemal nobenih dokumentov. O obveznostih bi torej težko govorili. Povzetek je samo izraz sestave udeleženk in odnosa moči. Poudarja namreč konstruktivno ozračje, ki je na tem sestanku na najvišji ravni vladalo v zvezi z reševanjem ključnih globalnih problemov, hkrati z zaupanjem in razumevanjem pa poudarja tudi razlike v mnenjih, kako naj bi se problemi reševali. Govori o soodvisnosti svetovnega gospodarstva in v zvezi s tem obžaluje, da se Sovjetska zveza srečanja ni udeležila. Ugotavlja, da so številni udeleženci poudarili, da je treba zmanjšati izdatke za oborožitev in tako privarčevana sredstva uporabiti za razvoj. Glede mednarodne gospodarske ureditve se povzetek omejuje na formulacijo, da gre za ureditev, ki bi omogočila, da bi lahko vse države uresničile svoje

razvojne programe pod enakimi okolnostmi. V zvezi z globalnimi pogajalnji poudarja podporo ZN in uveljavitev konsenza na skupno sprejetih temeljih; nekatere države, pravi povzetek, so vztrajale na tem, da se spremenijo pristojnosti specializiranih agencij.

Posebno pozornost posveča povzetek problemu lakote in spodbujanju kmetijske proizvodnje; glede industrializacije dežel v razvoju pa se omejuje na ugotovitev, da je o tem govorilo več udeležencev. Podobno velja za trgovinske ovire in protekcionizem. Glede energetske problematike se omejuje na ugotovitev, da gre za ključni problem 80-tih let, ki zahteva takojšnje in resno reševanje, pripominja pa, da gre za globalen problem, ki presega odnose Sever–Jug. Države, ki so največje porabnice nafte, morajo varčevati z energijo. Številni udeleženci so podprli svetovno banko pri njenih prizadevanjih na energetskem področju in se izrekli tudi za ustanovitev posebne energetske podružnice za dolgoročno energetska planiranje.

Osvoboditev izpod pritiska blokavske razdeljenosti

Pomemben cilj Cancuna je bil, da bi reševanje svetovnih problemov osvobodil izpod pritiska blokavske konfrontacije in uveljavil nove vrednote v mednarodnih odnosih, ki bi omogočile ustvarjalno vzdušje na relaciji Sever–Jug, ne da bi se zato zaostрили odnosi na relaciji Vzhod–Zahod. Zaradi odsotnosti Sovjetske zveze in drugih razvitih držav članic SEV (Sveta za vzajemno gospodarsko pomoč socialističnih držav) so dežele v razvoju tudi tokrat stale same nasproti najbolj razvitim državam kapitalističnega sistema. Več udeleženk je izrazilo obžalovanje, ker SZ in druge članice SEV ne sodelujejo na konferenci, niso pa sprejele izgovora, da je Cancun sredstvo, s katerim zahodni svet utrjuje svojo prevlado. Ravno zaradi tega bi morale vzhodne socialistične države pomagati deželam v razvoju, da bi se uspešno uprle takim nameram. *Socialistična skupnost se ne bi smela izdvajati, izolirati od svetovnih dogajanj, od svetovnih problemov, ki so skupni.* Ne gre samo za gospodarske posledice, ampak tudi in predvsem za politične. Dežele v razvoju vse bolj očitajo SZ, da je politična in vojaška velesila, ni pa gospodarska, saj je v svetovnih gospodarskih odnosih ni čutiti in tudi v svetovnih gospodarskih mehanizmi ni navzoča. Gromiko je odsotnost opravičeval tudi z gospodarskimi težavami Sovjetske zveze in SEV in z obremenitvijo oboroževalne tekme, ki jo diktira Washington. Reagan je to izkoristil za izjavo, da »Rusi ne gredo v Cancun, ker nimajo kaj ponuditi«. Moskovski tisk je reagiral na Reaganovo izjavo s komentarjem, da je Cancun zborovanje reakcionarjev, na katerem je veliko konjev, jezdec pa samo eden. Nehote se vsiljuje misel, da bi ta prispodoba veljala za njihovo domačo rabo, za medsebojne odnose v socialističnem taboru.

Namesto tega naj bi SEV kritično preverila svoje ravnanje do neuvrščenih in drugih dežel v razvoju. Verbalna podpora, ki jo daje državam v razvoju, ne zadostuje, zato izgubljajo zaupanje. Nesprejemljiv je izgovor, da mednarodnih odnosov ni mogoče spreminjati s pogajanji, dokler imata imperializem in kapitalizem še toliko moči, in da naj si zato neuvrščeni in države v razvoju prizadevajo predvsem odpraviti imperializem s svetovnega prizorišča, saj bodo pri tem nastali novi mednarodni gospodarski odnosi. Moskva trdi, da ni potrebe po novi mednarodni ureditvi, kakršno predlagajo neuvrščeni, saj že obstaja socialistična gospodarska skupnost, ki je odprta vsem, predvsem še deželam v razvoju, in je višja oblika nove ureditve. V priporočilu seveda ni omenjeno, da pomeni vključitev v SEV tudi blokovsko disciplino, to pa je v popolnem nasprotju s temeljnimi načeli neuvrščenosti. Sovjetska zveza in druge članice SEV bi morale resneje upoštevati ugotovitve in kritične pripombe neuvrščenih in držav v razvoju, zlasti tistih, ki obravnavajo možnosti sodelovanja in so zapisane v »Programu kolektivnega opiranja na lastne moči« (poglavje »Trgovski odnosi med državami z različnimi družbenimi sistemi«) dokumentu, sprejetem na ministrskem sestanku »skupine 77« v Arushi 1979.

Soodvisnost nacionalnih gospodarstev

Cancun je potrdil vse večjo soodvisnost sveta, vključno z najbolj razvitimi, ravno to pa je podlaga za čim hitrejšo rešitev sedanje krize obeh sistemov in svetovnega gospodarstva. Razprave v Cancunu niso ovirale ideološke razlike, verjetno tudi zaradi odsotnosti socialističnih držav – članic SEV. Vseeno pa sestanek ni celovito upošteval politične in gospodarske povezanosti, povezanosti razvoja razvitih in dežel v razvoju z odpravljanjem krize kapitalističnega in recesije socialističnega trga ter povezanosti razvoja z razorožitvijo. Ni nakazal, kakšne so potrebe in možnosti za reševanje najtežjega in najbolj kritičnega problema sodobnega sveta – zunanje zadolžitve držav v razvoju, ki je po oceni IMF (Mednarodnega denarnega sklada) znašala konec junija letos 580 milijard dolarjev in ne, kot je ugotovil OECD (Organizacija za gospodarsko sodelovanje – 24 zahodnih držav), 456 milijard dolarjev. Po oceni IMF bodo zunanji dolgovi držav v razvoju leta 1990 dosegli strahotno višino 1250 milijard dolarjev!

Absurdno je, da se blokovska razdeljenost svetovnega gospodarstva pogloblja, čeprav vse bolj poudarjamo nove razsežnosti medsebojne odvisnosti in povezanosti sveta. Cancun to potrjuje! Gre za krizo blokovskih strategij mednarodnih gospodarskih odnosov v procesu internacionalizacije gospodarstev; gre za kompleksni pristop neuvrščenih in držav v razvoju k izločanju vseh blokovskih oblik razvojnih modelov in dejavnosti multinacionalnih družb. Vse močnejši sta tudi soodvisnost in pogojenost notranjega razvoja in gibanj v svetu, in sicer se uveljavljata s konkretiza-

cijo in operacionalizacijo dolgoročnih strateških ciljev Severa ter uresničitvi prave Juge do razvoja brez ovir.

Razredna razsežnost dialoga

Cancun je potrdil, da je dialog med razvitim (tržnim) svetom in deželami v razvoju možen (in nujen), zaslužno za to pa imata predvsem dejavnost in potrpljenje dežel v razvoju. Cancun izraža povezanost razreševanja ključnih problemov sveta z utrditvijo miru. Ni pa neutemeljena bojazen, da bi se moglo »razumevanje in potrpljenje« dežel v razvoju tolmačiti kot znamenje šibkosti, kot odstopanje od temeljnih postavk nove ureditve. Zahodna sredstva obveščanja trde, da je nova mednarodna ureditev potisnjena v ozadje svetovnih dogajanj, na njihovo obrobje, da so neuvrščene države v defenzivi in prisiljene k odstopanju od bistvenih elementov nove ureditve – strukturnih sprememb v svetovnih odnosih in gospodarstvu. Vzhodni komentariji so previdnejši, toda na isti liniji. Previdnost je na mestu tudi v zvezi s tolmačenjem in zlorabo cancunskega »duha«. Del ameriških sredstev obveščanja trdi, da so se neuvrščene in države v razvoju »približale« Reaganu in ne narobe. »Duh« moramo optimalno izrabljati, kjer in kolikor je mogoče, vendar pa ne smemo dopustiti slabljenja trdnosti in enotnosti neuvrščenih in držav v razvoju, s tem da bi se sklicevali na njihovo tolmačenje duha (politične pripravljenosti).

Nenehno se je treba zavedati razredne razsežnosti. Neuvrščenost je edina alternativa; dokler ostaja gibanje pretežno na »političnem« terenu, je *neprijetna* obema velesilama (ne blokoma v celoti), *nesprejemljiva* pa potem zanj, ko naj bi se pričela krepiti materialna osnova gibanja in v polnem obsegu uresničevati pravico do razvoja. Ne moremo se slepiti s skorajšnjim zlomom kapitalizma in prodorom socializma, gre namreč za dolgoročne zgodovinske procese; toda države v razvoju morajo skupaj z neuvrščenimi te procese kar najbolj pospeševati.

Demokratizacija odločanja

Dežele v razvoju se morajo brez odlašanja osposabljati za samostojen razvoj, da bi postale enakopraven partner v mednarodnih odnosih in da bi bil njihov razvoj – zlasti prek socialističnih mehanizmov – organsko vključen v celovit svetovni proces. Problemi so soodvisni in celoviti, toda pristopi so različni, kot so različni tudi interesi, cilji; zato so nujna pogajanja. Demokratizacija odločanja v svetovnih, univerzalnih ustanovah je ena od najbolj pomembnih zahtev neuvrščenih in držav v razvoju; toda brez krepitve njihove materialne osnove ne bo dosegljiva niti učinkovita!

Upoštevati moramo premike, diferenciacijo znotraj razvitih dežel, toda tudi diferenciacijo znotraj dežel v razvoju in neuvrščenih, do katere prihaja pod zunanjimi pritiski. Na eni strani je manjša skupina promoskovsko usmerjenih dežel, na drugi strani povezovanje nekaterih dežel z interesi mednarodnega kapitala, predvsem ameriškega. 320 milijard dolarjev presežkov od prodane nafte rešuje kapitalistični svet, medtem ko dežele v razvoju tonejo v dolgovi. Saudska Arabija, tudi neuvrščena dežela, je plasirala v ameriške dolarje okoli 115 milijard; samo za nakup orožja je plačala ZDA okoli 34 milijard dolarjev, v to vsoto pa ni vštet zadnji nakup radarskih obveščevalnih AWACS letal za 8,5 milijarde dolarjev itn.

Študija *ZN Development Forum* poudarja novo obliko soodvisnosti večine članic OPEC od najbolj razvitih držav, največjih kupcev nafte, pri katerih nalagajo večji del petrodolarskih presežkov. Pri tem gre za naraščajočo porabniško miselnost članic OPEC, posledica tega pa je, da se oddaljujejo od neuvrščenih in držav v razvoju. Namesto zloma bretonwoodskega monetarnega sistema, ki so ga napovedovali že ob štirikratni podražitvi nafte leta 1973, sedaj ob 17-kratni podražitvi nafte vodilne razvite države spet diktirajo ceno nafte in vedenje naftašev. Energetski vrh »sedmerice« v Tokiu konec junija 1979 so države v razvoju premalo resno upoštevale. Energetska kriza spreminja tudi politične odnose v svetu. Kapitalistični sistem ne obstaja več v stari klasični podobi, krepijo pa se kapitalistični mednarodni odnosi; ta sistem vsrkava največji del izvoza držav v razvoju, razpolaga skoraj s tremi četrtinami svetovne proizvodnje, s finančnim mehanizmom, z 92 odstotki industrijske proizvodnje in z 93 odstotki znanja in tehnologije – kar mu omogoča, da vsiljuje zakone kapitalističnega sistema.

Vloga socialistične internacionale

Pomembno vlogo pri tem ima tudi dejavnost Socialistične internacionale, čeprav se komaj omenja v zvezi s Cancunom; in vendar je bil avstrijski kancler Bruno Kreisky, ki je hkrati podpredsednik SI, med pobudniki za sklicanje sestanka v Cancunu; zaradi bolezni se sestanka ni mogel udeležiti, podobno kot zahodnonemški kancler Helmuth Schmidt, ki je tudi viden predstavnik SI.

Cancun pomeni važno etapo pri uresničevanju novih geografskih in problemskih razsežnosti internacionale in sicer po XIII. kongresu 1976 v Ženevi, ko je prevzel vodstvo Willy Brandt; ta je tudi predsedoval »neodvisni« komisiji za izdelavo »programa za obstoj zahodnega sveta«. Tudi zadnja dva kongresa v Vancouvru (1978) in v Madridu (1980) sta bila posvečena problemom razvoja in razorožitve. Brandt je poslal vsem udeležencem Cancuna pismo, v katerem jih konkretno opozarja na »štiri«

kategorije svetovnih problemov, ki jih izpostavlja program njegove komisije.

Kreisky predlaga nov model zbiranja pomoči deželam v razvoju, ki je podoben povojnemu Marshallovemu planu; v naslednjih petnajstih letih naj bi zbrali 200 milijard dolarjev. Polovico bi prispevale članice OECD, drugo polovico članice OPEC (Organizacija držav izvoznic nafte) in druge razvite države, všteti socialistične. Kreisky trdi, da pomeni Cancun »prelomnico« v odnosih Sever–Jug.

Reagan – vlada ZDA po Cancunu

Večji del sredstev obveščanja je izražalo poenostavljeno mnenje, da je prišlo do Cancuna zaradi Reagana. Dobil je enkratno priložnost, da na tako ugledni tribuni tolmači svoje poglede na svetovne probleme, in sicer brez vsakršnih obveznosti; vnaprej je bila sprejeta njegova zahteva, da ne gre za pogajanja niti za sprejem kakršnegakoli dokumenta. Zato ne preseneča njegova izjava po povratku iz Cancuna, da je prisostvoval »enkratni in izjemno produktivni izmenjavi gledišč«, da pomeni Cancun velik uspeh, da so razpravljali v konstruktivnem in pozitivnem duhu o skupnih prioritetah in skupnih temeljih, da so pričakovanja uresničena in celo presežena, da so sprejeta številna gledišča, ki jih je formuliral pred tem v Philadelphiji itn.

Enaindvajset državnikov je prepričevalo Reagana o nujnosti, da se začne globalna pogajanja, upošteva Reaganeve izjave na julijskem sestanku »velike« sedmerice v Ottavi-Montebello ter stališča s sestanka britanskega Commonwealtha septembra v Londonu. Na Reagana je vplivala tudi pripravljenost Japonske za pogajanja ter interesi velikega kapitala in multinacionalk, da se s pomočjo držav v razvoju rešujejo njihovi posli.

Nujna je podrobna analiza stališč in morebitnih razlik med izjavami Reagana, izjavami državnega sekretarja Haiga na 36. zasedanju GS ZN, novega predsednika Svetovne banke Clausena na letošnjem zasedanju IMF in IBRD glede politike nove administracije do dežel v razvoju. Reagan se zavzema za krepitev zasebnega kapitala na prostoru držav v razvoju, za uveljavitev »magične« moči svobodnega trga, za odpravo protekcionizma, za zmanjšanje javne pomoči državam v razvoju itd. Pri tem ga ne moti strahovito neenakopraven položaj držav v razvoju v svetovnem gospodarstvu, financah in trgovini, ki je v globokem neskladju s kakršnokoli zamislijo o »svobodni« trgovini.

Reagan zlorablja dejstvo, da brez ZDA ni mogoče reševati svetovnih problemov in da zato ne more priti do izolacije ZDA. Vsaj minimalno pa je moral upoštevati razpoloženje Pariza, Bonna, Tokia, Ottave in tudi opozorilo predsednika 35. generalne skupščine ZN Riedigera von Wechmara, da je od ZDA odvisno, ali bo in kdaj bo prišlo do teh tako

pomembnih pogajanj za ves svet. Reaganova administracija ne želi ostati zunaj razreševanja globalnih problemov; nasprotno, s svojo navzočnostjo želi te probleme vključiti v svoj strateški koncept atlantskega globalizma, ki je modificirana oblika Nixon-Kissingerjeve doktrine iz leta 1972 (odgovor na doktrino Brežnjeva o socialističnem internacionalizmu). Zato je administracija manj odklonilna do stališč neuvrščenih in držav v razvoju, kar pa ne pomeni, da spreminja svoja stališča.

Med javnimi izjavami Reagana, ki jih daje za domačo rabo in ki so uperjene predvsem proti Sovjetski zvezi, in izjavami, ki jih daje v zaprtih krogih in v katerih bolj upošteva stvarnost, so očitne razlike. Upoštevati moramo tudi pritisk vojaško-industrijskega kompleksa in kapitala na Reagana in njun vpliv na ameriški kongres. Že pred odhodom v Cancun je Reagan delno odstopil od predvolilnih trdih stališč, kar je tudi povod za vse bolj kontradiktorne izjave vodilnih funkcionarjev Bele hiše, State Departmenta in politikov. Reaganov koncept globalizma je prožnejši do držav v razvoju, toda sestavni del vse ostrejšje diferenciacije globalnih odnosov s Sovjetsko zvezo. Za Reagana sta odločilni: a) vojaška, politična in gospodarska premoč nad Sovjetsko zvezo in b) zadržanje prodora socializma za vsako ceno. To morajo imeti neuvrščene države in države v razvoju nenehno pred očmi; tudi pri oceni Cancuna in njegovega uresničevanja.

Na skupščini IMF in IBRD je Reagan poudarjal pripravljenost ZDA, da namenijo pomoč v kapitalu in tehnologiji predvsem – če ne izključno – tistim državam v razvoju, ki uveljavljajo zakonitosti tržnega gospodarstva; s tem je mislil na države v razvoju, ki so vključene v globalno strategijo ZDA. Ameriški tisk piše, da se je konferenca končala brez sporazuma o strategiji boja proti revščini in lakoti, »Time« (2/XI, 1981) pa je zapisal, da je Reagan pokazal dobro voljo, ni pa dal koncesij; poudarja tudi težave, do katerih prihaja zaradi različnih tolmačenj njegovih izjav.

Haig je na seji zunanjepolitičnega odbora ameriškega kongresa 12. novembra izjavil, da so se ZDA vrnile iz Cancuna in Ottave z večjim ugledom in vplivom na udeleženke teh vrhunskih srečanj. Cancunski vrh je predsedniku Reaganu omogočil konstruktivno vlogo v zgodovinski drami razvoja. »Jasno in odločno je potrdil naše zaupanje v individualno pobudo in svobodno tržišče, ki sta bila in ostaneta najbolj zanesljiva pot v gospodarsko rast. Cancun je pokazal, da tako imenovane države Severa in Juga lahko izmenjujejo poglede brez sovraštva. Srečanje je potekalo v duhu medsebojnega spoštovanja in poslovnega sodelovanja. Predsednik je izrazil našo pripravljenost za sodelovanje v prihodnjih multilateralnih pogajanjih o gospodarski rasti in uspešni uporabi obstoječih institucij. Udeleženci so spoznali konstruktivno vlogo ZDA in neudeležbo Sovjetske zveze. Isto je prišlo na dan na zasedanju generalne skupščine ZN: moj govor je bil posvečen razvoju, sledila pa mu je sterilna polemika sovjetske strani.«

Predsednik Carter je obljubljal, da se bo pomoč državam v razvoju do leta 1982 podvojila; sedaj so ZDA na dnu držav glede odvajanja sredstev v korist držav v razvoju. Namesto obveznih 0,7% od bruto dohodka odvajajo le 0,22%. Reagan pa napoveduje celo zmanjšanje te pomoči!

Washington ne vidi temeljnega nasprotja sodobnega sveta v povečanju prepada med Severom in Jugom, marveč v boju za strateško kritične surovine; tudi zato je proti uveljavitvi nove mednarodne ureditve, ki absolutizira suverenost držav nad naravnim bogastvom. *Cancun je ponujal izjemno priložnost, da razplete osemletna pogajanja Združenih narodov o pomorskem pravu, o neizmernem bogastvu redkih mineralov (milijarde ton) pod oceanskim dnom; gre za dediščino – bogastvo človeštva, za podpis konvencije, za katero je generalni sekretar Kurt Waldheim ob otvoritvi pogajanj 1973. leta dejal, da gre za najpomembnejša pogajanja v zgodovini človeštva, ki odločajo o usodi ne samo sedanje generacije, temveč tudi prihodnjih. Carterjeva vlada je že pristala na podpis konvencije, toda Reagan je pristanek preklical pod pritiskom multinacionalk in Pentagona, ki menijo, da ne gre za bogastvo človeštva, temveč tistih, ki imajo finančna in tehnološka sredstva, da ta bogastva lahko izkoriščajo. Reagan je že vnaprej odklonil vsakršen pogovor o tem.*

Od sedanje administracije ZDA je skoraj nerealno pričakovati, da bo delovala v korist dežel v razvoju; gre za administracijo, ki strahovito povečuje vojaški proračun in zaostčuje oboroževalno tekmo, ki se prenaša z vsemi posledicami na države v razvoju, hkrati pa zmanjšuje pomoč najpotrebnejšim državljanom ZDA. Kot primer naj navedemo, da je ameriški sekretariat za delo zmanjšal proračun od letošnjih 30,7 milijard dolarjev na 18,5 milijard dolarjev v letu 1982, in to na račun zmanjšanja nadomestil in brezposelnost, izdatkov za javna dela, stroškov za prekvalifikacijo delavcev in varnost v rudnikih ipd.

Pomoč državam v razvoju bo zmanjšana in strogo selektivna. Lahko domnevamo, da bo posebno zasedanje GS ZN o razorožitvi prihodnje leto potekalo zato v še bolj težavnih okoliščinah, kot so bile med 10. posebnim zasedanjem leta 1978; podobno velja za stališča ZDA (tudi Sovjetske zveze) na svetovni konferenci o miroljubni uporabi jedrske energije 1983.

Nekaj dni po Cancunu je ameriška vlada vznemirila svet s pretnjo možne intervencije na Kubi, češ da Kuba pomaga upornikom v Salvadorju. Pri tem je ne moti, da sta dva protagonista Cancuna: mehiški predsednik Portillo in francoski predsednik Mitterran septembra s skupno izjavo uradno priznala uporniški režim. Če k temu dodamo še Haigove grožnje o možnosti uporabe jedrskega orožja proti sovjetski ekspanziji – vsekakor ne na tleh ZDA, ampak Evrope – in to ne glede na katastrofalne posledice in žrtve, postaja navdušenje nad Cancunom in cancunskim »duhom« precej manj utemeljeno.

Temeljni nauk Cancuna je – krepiti materialno osnovo dežel v razvoju in neuvrščenih in to prek vseh možnih oblik medsebojnega sodelovanja. Sporočilo Cancuna opozarja, da ni pričakovati pomembnejših (strukturnih) sprememb v svetovnem gospodarstvu in v mednarodnih odnosih, če razvite industrijske države k temu ne bodo prisiljene; ne s konfrontacijo (ki ni možna), ampak z organizirano, vztrajno akcijo vseh neuvrščenih in dežel v razvoju za uresničevanje tolikih sprejetih dokumentov, resolucij, akcijskih programov. Čakanje na to, da se bodo razvite industrijske države odločile za spremembe v interesu lastnega razvoja, v interesu izhoda iz krize, bo preveč dolgotrajno. Ni časa za čakanje!

Enajst let po Lusaki – po tretjem sestanku neuvrščenih na vrhu, ki je položil temelje za medsebojno sodelovanje – moramo ugotoviti, kako malo je bilo storjenega. Večno ponavljanje dokumentov, katerih določila se ne uresničujejo, ustreza taktiki in strategiji razvitih! Brez odlašanja se je treba lotiti uresničevanja dogovorov Lusake, Alžira, Colomba, Havane, Arushe in letošnjega tako pomembnega zasedanja ministrov »skupine 77« v Caracasu, ki je podrobno in konkretno razčlenilo vsa področja gospodarske dejavnosti. Nikomur ne koristi, če se krivdo za vse težave prevali na zunanje dejavnike! Težišče je doma!

Gre za krepitev pogajalskih pozicij neuvrščenih in držav v razvoju! Brez tega ne bo rezultatov, pa čeprav bi sledili novi Cancuni. (V Washingtonu pravijo, da podobnega sestanka ne bo več.)

Cancun terja poglobljeno oceno stanja v svetovnem gospodarstvu in mednarodnih odnosih, da bi bilo moč uresničiti novo mednarodno gospodarsko ureditev, uveljaviti izvirna načela neuvrščenosti, načelo posamičnega in kolektivnega opiranja na lastne sile, enakopravne suverenosti vseh subjektov v mednarodni skupnosti, uveljaviti dialektično povezovanje notranjih in mednarodnih procesov ter razvojnih silnic v spletu globalnih mednarodnih odnosov.

Kljub nasprotjem v gibanju neuvrščenosti in znotraj držav v razvoju se krepi dolgoročna tendenca uveljavljanja politike neuvrščenosti in postopnega prodiranja socializma, ki sta pogoj za pomembnejše spremembe v mednarodnih odnosih in v svetovnem gospodarstvu. Pri tem pa ne smemo podcenjevati porajanja novih oblik krepitve centrov mednarodne moči, ki nasprotujejo strukturnim spremembam v svetovnem gospodarstvu in v mednarodnih odnosih in ki pristajajo le na obrobne spremembe. To dokazuje tudi cancunski sestanek.

JERZY J. WIATR

Demokracija narodnega sporazumevanja

V razpravah v zadnjih mesecih se je poleg neposredne skrbi za to, kaj bo prinesel jutrišnji dan ali teden, pojavilo tudi vprašanje, kakšen je politični smisel preobrazb, kakšna naj bo podoba ljudske republike, ko se bo sedanja kriza končala.*

So ljudje, ki vidijo to podobo povsem kot zavrnitev socialističnih sistemskih načel, kot ukinitvev vodilne vloge PZDP, kot ustanovitev takšne ali drugačne različice sistema večstrankarskega rivalstva po vzoru kapitalističnih držav. Spet drugi sodijo, da se bo po koncu krize vse vrnilo k že znanim normam in načelom – samo da brez očitnih napak in zlorab oblasti, ki so vir sedanje krize. Tako eni kot drugi so zagledani v zglede preteklosti. Ne prvi ne drugi ne verjamejo v možnost, da bi lahko na Poljskem prišli do rešitev novega tipa – do takšnih, ki bodo socialistična načela demokracije povezale s poljsko politično tradicijo, in ki bodo ustrezale duhu narodnega sporazumevanja, ki ga s takšnim trudom ustvarjamo od leta 1980 naprej.

Osebnostno sem prepričan, da je naša priložnost v tem, da drzno iščemo nove institucionalne rešitve, vendar takšne, ki bi izražale sistemska načela, izhajajoča iz socialističnih ekonomskih odnosov, ki jih bo gospodarska reforma okrepila in izpopolnila. Smisel teh novih rešitev je nastanek demokracije narodnega sporazumevanja, se pravi političnega sistema, v katerem bodo neodvisno in samostojno delujoče politične sile sodelovale pri realizaciji skupno dogovorjene politike.

Bistvo demokracije narodnega sporazumevanja bi moralo biti sodelovanje neodvisnih partnerjev, ki bodo ustvarjali skupno politiko ob pogajalski mizi in v javnih razpravah, ne pa v političnem boju za oblast. Vsebina te demokracije bi morala biti podreditev voditeljev tistim, ki jih vodijo in skladnost politike ljudske države z voljo in interesi naroda. Mehanizem realizacije te skladnosti ne bi smel temeljiti na rivalstvu in na

* Tekste za to rubriko smo oddali v tiskarno že pred uvedbo izrednega stanja na Poljskem. Najnovejši dogodki vsekakor zahtevajo dodatne osvetlitve in tudi relativizirajo to ali ono oceno v nekaterih od objavljenih tekstov. Opozarjamo bralce, da je Teorija in praksa o prizadevanjih za obnovo socializma na Poljskem večkrat pisala (gl. številke 1, 2, 6–7, 10 letošnjega letnika) in da ji ostaja naloga, da analizira tudi najnovejše družbene in politične procese v tej deželi. – Op. ur.

boju za oblast, se pravi ne na oblikovanju – z volitvami in z glasovanjem – preproste, aritmetične večine, katere volja naj bi odločala, temveč na trajnem zavezništvu sodelujočih partnerjev, ki razpravljajo in se pogajajo s stališča neodvisnosti in samostojnosti, v imenu skupnih in nadrejenih narodnih interesov.

Odločilno za takšno demokracijo je, da zahtevana in neizogibno potrebna politična enotnost naroda lahko nastane samo s kompromisnim usklajevanjem interesov in teženj različnih delov družbe – razredov, plasti, družbeno-poklicnih skupin, skupin regionalnih smeri političnega mišljenja. Usklajevanje in ne boj, sporazumevanje in ne sovraštvo, spoštovanje partnerjev in ne težnja po lastnem gospostvu nad njimi – to so načela politične kulture, ki smo jih dolžni oblikovati, da bi postala demokracija narodnega sporazumevanja realna možnost.

Demokracija narodnega sporazumevanja je politični predlog za zelo široko fronto političnih sil in usmeritev, ki nastopajo v poljskem političnem življenju. To bi morala biti demokracija sporazumevanja PZDP in njenih dveh preizkušenih zaveznikov – Združene ljudske stranke in Demokratične stranke, – katerih vloga v tem sporazumevanju že postaja in tudi mora postati večja, kot je bila v preteklosti. To bi morala biti demokracija sporazumevanja komunistov in katolikov, v okviru katere bi morale katoliške organizacije imeti bistveno vlogo in bi katoliška Cerkev – pod pogojem, da bi spoštovala ustavna načela ločitve Cerkve od države – imela v skladu s svojo zgodovinsko pozicijo in avtoriteto – svoj glas v zadevah naroda in države. To bi morala biti demokracija partnerskih odnosov med politično in gospodarsko oblastjo, ter neodvisnimi zvezami, ki predstavljajo delavske interese. To bi morala biti demokracija, pri katere oblikovanju bi imeli aktivno vlogo samostojne zveze mladine, sindikalna in avtorska društva, mnenjska središča in druge oblike množične predstavitve nazorov in interesov različnih skupin našega naroda.

Ko se tako široko rišejo obrisi narodnega sporazumevanja, je treba jasno določiti, kaj je njegov *skupni imenovalec*. To je interes Ljudske republike Poljske kot socialistične države, ki je del svetovne skupnosti socialističnih držav, in ki je s trajnim in nekonjunktornim zavezništvom povezan s Sovjetsko zvezo in drugimi člani Varšavskega sporazuma. To pomeni, da je fronta narodnega sporazumevanja zaprta za tiste, ki hočejo uničiti sistemska načela Poljske kot države delavskega razreda in delovnega ljudstva, kot socialistične države, za tiste, ki skušajo Poljsko spreti z njenimi socialističnimi zavezniki, za zagovornike protikomunizma in protisovjetizma. Glede teh ne more biti nobenih kompromisov in sporazumov.

Gre vendar za to, da ob boju proti protisocialističnim in protikomunističnim nazorom in njihovim zagovornikom trajno pridobivamo za narodno sporazumevanje ljudi, ki so prehodno dezorientirani, da ločimo dejanske razredne in politične sovražnike od ljudi, ki so zapeljani na politična stranpota.

Če so na primer protikomunistični govori med kongresom »Solidarnosti« spodbudili ploskanje v dvorani, bi to moralo biti nov izziv za boj za politično podobo te zveze proti protikomunističnim skrajnežen, ne pa za uničenje vsake možnosti za sodelovanje in partnerstvo z delavskim, ljudskim temeljem »Solidarnosti«. Boj za fronto narodnega sporazumevanja se mora torej biti tako, da jo bo mogoče ubraniti pred poskusi brezidejnega, oportunističnega pogajanja z vsemi, kakor tudi pred sektaškim zapiranjem poti sporazumevanja s tistimi, ki se od nas politično razlikujejo.

Odločilno za demokracijo narodnega sporazumevanja je zaveznitvo in sodelovanje ljudi različnih nazorov, ki pa vendarle razumejo, da bi kakšna druga pot za Poljsko – torej pot nasilne konfrontacije in preizkušanja sil ter boj za oblast – nujno postala pot v narodno katastrofo. Poljska je za svoj položaj v Evropi, za svoje varne meje, za mir, ki je že delež druge povojne generacije, plačala že previsoko ceno, da bi vse to postavila na kocko v imenu ideološkega fanatizma in političnih ambicij tistih, ki sanjarijo o tem, da bi obrnili kolo zgodovine nazaj. Patriotizem in politični realizem torej nujno narekujeta kot edino priložnost sprejemanje ravni narodnega sporazumevanja.

Demokracija narodnega sporazumevanja se mora torej izraziti v določenih institucionalnih načelih, ki sicer postopoma nastajajo že v našem življenju, in ki jih je treba zavestno krepite. Ta načela pa so naslednja:

1. V odnosih med političnimi strankami, med sindikati, političnimi združenji, zvezami mladine in drugimi organiziranimi partnerji fronte narodnega sporazumevanja mora postati obvezujoče načelo neodvisnost in avtentičnost partnerjev tega velikega zaveznitva. Vsak partner pa mora prispevati svoj lastni vidik, vsakdo mora imeti možnost, da se bojuje v razpravah in pogajanjih za to, da bi njegovo stališče v kar največji možni meri vplivalo na podobo skupno sprejetih rešitev.

To partnersko sodelovanje zahteva, da vsi partnerji spoštujejo posebno, vodilno vlogo PZDP, na čemer v skladu z ustavo Poljske ljudske republike in kot rezultat celotne politične evolucije Ljudske republike Poljske temelji posebna narodna in internacionalna odgovornost. Partnersko sodelovanje hkrati zahteva, da PZDP ne istoveti svoje vodilne vloge v državi z monopolom oblasti, da je dosledno pripravljena biti vodja v okviru širokega zaveznitva samostojnih partnerjev, ki so upravičeni dejansko sovladati.

2. V zvezi s funkcioniranjem državne oblasti mora biti obvezujoče načelo avtentično izvajanje najvišje oblasti – sejma. Ustavno stališče sejma se ne bije s političnim načelom vodilne vloge PZDP, saj lahko – kot je to pokazala praksa zadnjih mesecev – sejm deluje samostojno, in sicer tako, da so njegove odločitve rezultat sporazumov in ne enostranskega gospodstva. S takšnim delovanjem postaja sejm politično-pravni glasnik narodnega sporazumevanja in njegove odločitve lahko postanejo dejanski izraz množične volje.

3. Posledica takšnega pojmovanja vloge sejma v življenju države je naraščanje dejanske moči in avtoritete vodstva. Brez močno avtoritativnega vodstva in brez družbene podpore se demokracija – vsaka demokracija, torej tudi socialistična – nujno spremeni v anarhijo, ki bo prej ali slej odprla pot avtokratičnemu vodstvu. V sistemu narodnega sporazumevanja mora biti vodstvo močno in pravično ter mora njegova avtoriteta izhajati iz podpore, ki mu jo daje družba in jo izraža sejm z ustreznimi resolucijami. Močna vlada mora biti podrejena demokratični kontroli, vendar mora biti hkrati sposobna za samostojno, dosledno in vztrajno delovanje.

4. V političnih odnosih na delovnem mestu, v lokalni družbi, v mestu ali na vasi, se morajo načela narodnega sporazumevanja izraziti v razširitvi vloge vseh vrst samoupravljanja, čemur daje ekonomski temelj gospodarska reforma. Samoupravljanje ni luksuz, ampak neizogibna premisa socialistične demokracije. Da pa bi to samoupravljanje moglo harmonično sodelovati s celotnim političnim sistemom socialistične države, je nujno, da se postavimo po robu tistim, ki jim je samoupravljanje samo krinka v boju za politično oblast v državi, v boju proti sistemu Ljudske republike Poljske, proti njenim zaveznikom in proti njenim idejnim načelom.

5. Splošno načelo, katerega natančno izpolnjevanje je ena izmed glavnih postavk narodnega sporazumevanja, mora biti zakonitost. Zakon je temelj države. Če je prekršen, če se mu izognemo ali z njim manipuliramo, država slabi. Demokratična država mora še posebej paziti, da zakon vedno pomeni zakon, saj v takšni državi temelj vodenja ni gola sila, ampak zaupanje prebivalcev. To zaupanje pa je v veliki meri odvisno od tega, ali vsi čutijo, da je zakon enak za vse, in da ga dejansko vsi izpolnjujejo. Prav zato je pomembno, da onemogočimo vsakršne kršitve zakonitosti – tako tiste, ki temeljijo na tem, da oblastniki manipulirajo z zakonom, kakor tudi tiste (ki so sicer posebej pogoste), ki se izražajo v paraliziranju dela pravosodnih organov ob solidarni množični obrambi ljudi, ki kršijo zakon.

6. V zvezi z oblikovanjem in izražanjem javnega mnenja pomeni demokracija narodnega sporazumevanja široko svobodo formuliranja in javne predstavitve misli in idej. To načelo je treba uporabiti mnogo bolj liberalno, kot pa je to storila prejšnja cenzura. Predvsem pomembna pa je razširitev politične fronte sil, ki delujejo na javno mnenje.

Ne smemo tudi pozabiti, da svoboda razglašanja političnih nazorov ni isto kot svoboda organiziranja delovanja, ki so v nasprotju z interesi države. Nikakor ne moremo dopustiti zlorabe svobode razglašanja nazorov za kampanjo, ki je usmerjena proti zaveznikom Poljske, kot se je to izrazilo dogajalo v zadnjih mesecih in je postalo pomemben vzrok za zostritev političnega položaja v naši domovini. Svoboda izpovedovanja političnih nazorov lahko cvete samo tam, kjer znajo prebivalci sami uporabiti takšno samokontrolo, ki izključuje napad na skupne narodne in državne interese. Kjer takšna samokontrola zataji, se je državna oblast

dolžna vmešati, pri čemer pa mora biti takšno vmešavanje vedno v skladu z veljavnim zakonom.

Danes imamo v zvezi s tem mnogo boljši in jasnejši zakon, kot pa smo ga imeli prej. Stvar je samo v tem, da ga moramo dosledno uveljavljati.

Najboljša institucionalna načela pa zatajijo, če manjka ustreznega psihičnega vzdušja. Ali imamo takšno vzdušje? Da in ne.

Imamo, ko velikanska večina delavcev v naši domovini hoče mir, hoče sporazumevanje, hoče, da bi se z vzejemnim prizadevanjem lotili odstranitve bolečih točk našega vsakdanjega življenja. V prid demokracije narodnega sporazumevanja deluje občutek, da »soglasje gradi, neskladje pa ruši«, da Poljska potrebuje sodelovanje in ne konfrontacijo. Tisti, ki pozivajo h konfrontaciji, k boju za oblast, tisti, ki hočejo permanentno destabilizacijo, stalno vrenje – bodo naleteli na dejstvo, da se bosta obrnila proti njim razočaranje družbe in njena utrujenost.

Hkrati pa še vedno ni vzdušja, ki bi bilo docela ugodno za narodno sporazumevanje.

Po eni strani kar naprej delujejo – morebiti ne tako številni in močni, pač pa napadalni in glasni – propagatorji konfrontacije, sejalcji viharja in nemira, apostoli političnega sovraštva. Na 9. kongres PZDP – kongres, ki ga je ves svet ocenil kot demokratičnega in kot kongres socialistične obnove – so odgovorili s sovraštvom, z mrtvaškimi lobanjami na provokativnem plakatu. Brez osamitve teh sejalcjev sporov in propagatorjev sovraštva je težko oblikovati vzdušje vzajemnega zaupanja.

Toda po drugi strani ne manjka tistih, ki imajo kompromis za kapitulacijo, ki ne verjamejo v sporazumevanje in hočejo pripisati političnemu nasprotniku vso pravo in umišljeno krivdo. Računati pa je treba tudi na njihovo delovanje in moramo se mu upreti. To morajo storiti skupaj vsi tisti, ki hočejo, da bi iz sedanje krize izšli kot močnejša, bolj organizirana, bolj pravična in varnejša država, kot pa smo bili doslej.

Tisti, ki prerokujejo katastrofo, nimajo prav. Vse je odvisno od nas samih. Imamo priložnost, da zmagamo in ne smemo si privoščiti, da bi šla ta priložnost po zlu.*

* Jerzy J. Wiatr je profesor varšavske univerze in namestnik predsednika Komiteja socioloških znanosti Poljske akademije znanosti. Njegov članek je izšel v časopisu »Tribuna Ludu«, št. 239, dne 12. 10. 1981, prevod: Zdenka Jerman (op. ur.)

Samoupravljanje in neodvisnost

Prvi kongres Solidarnosti pomeni v razvoju tega neodvisnega samoupravnega sindikata mejnik med obdobjem upora in protesta proti staremu in obdobjem načrtnega boja za novo. Ta boj ima dva glavna cilja: samoupravljanje in neodvisnost. Cilja sta medsebojno odvisna: brez samoupravljanja ne bo resnične neodvisnosti in brez resnične neodvisnosti ne bo samoupravljanja.

Tragične izkušnje iz let 1956, 1970 in 1976 so privedle do spoznanja, da se brez temeljitih sprememb v notranji in zunanji politiki ne bo mogoče izogniti ponavljanju takšnih izbruhov in tragedij. Zato je program Solidarnosti¹ izraz odkritega hotenja večine poljskih delovnih ljudi, – in to večino danes sindikat nedvomno predstavlja – da svojo usodo vzamejo v svoje roke in Poljski odvzamejo podrejeno vlogo. Šele s samoupravljanjem in neodvisnostjo pa bodo ustvarjene možnosti za trajno rešitev iz družbene in gospodarske krize.

Če bo Poljska dosegla ta dva glavna cilja, bo nedvomno doživela korenito družbeno in gospodarsko preobrazbo. Program Solidarnosti je zato po vsebini vsekakor radikalen. Bolj previden in manj opredeljen pa je, ko govori s kakšnimi sredstvi naj bi ta cilj dosegli. Zavest o nevarnostih, ki so povezane z bojem za uresničenje tako radikalnega programa, je delegatom narekovala, da so se v drugem poglavju odločili za »postopno uresničevanje naših idealov«, s tem da bo vsaka sprememba dobila večinsko podporo delovnih ljudi. Zaradi občutljivih odnosov s Sovjetsko zvezo program poti do drugega cilja sploh ne omenja, čeprav je sicer zelo zgovoren, ko gre za poti do samoupravljanja.

Zahteva po samoupravljanju je posredno ali neposredno omenjena v skoraj vseh poglavjih programa, ki je že na koncu drugega poglavja označen kot program poti k samoupravni republiki. Ta pot vodi po dveh stezah – po poti gospodarske in po poti družbene reforme, ki naj bi ustvarili možnosti, da samoupravljanje ne bo ostalo samo na papirju kot doslej, ampak bo lahko res delovalo. To pomeni predvsem ločitev gospodarske oblasti od politične na vseh ravneh, svobodne volitve samoupravnih organov, narodnih svetov in sejma, ki naj bi z uvedbo družbenogospodarskega ali samoupravnega doma postal dvodomen, svobodno kandidiranje in tajno glasovanje na volitvah, neodvisnost sodstva, spoštovanje svobode političnih prepričanj in veroizpovedi, odpravo cenzure, uvedbo družbenega nadzora nad ljudsko milico in prost dostop do sredstev množičnega obveščanja. Vse to naj bi omogočilo delavsko in družbeno

¹ Glej prevod odlomkov iz programa Solidarnosti.

samoupravljanje in spodkopalo temelje dosedanjega partijskega oblastnega monopola.

Del delegatov na kongresu ni skrival, da vidijo v samoupravljanju predvsem način, kako bi najlažje spodkopali partijsko oblast, manj pa sredstvo za trajno rešitev iz krize. Čeprav ni mogoče trditi, da je takšno gledanje na kongresu prevladovalo, pa je prav gotovo vplivalo na to, da je prvotni odpor do samoupravljanja splahnil, tako da je bilo kasneje v tolikšnem obsegu sprejeto v program. V prvem, februarskem programskem osnutku je bil delavskemu samoupravljanju namenjen samo en odstavek, družbeno samoupravljanje pa sploh ni bilo obdelano. Pa še tu se je samoupravljanje omenjalo bolj v zvezi z neodvisnostjo, na primer, sodišč, študentske zveze, visokega šolstva, znanosti, kmečkega sindikata ipd. Kasneje pa je očitno prodrlo spoznanje, da bi uvajanje široko zastavljene gospodarske in družbene samouprave morda lahko pomagalo, da bi se izognili na eni strani obnavljanju nekdanjega večstrankarskega sistema, na drugi strani pa čelnemu spopadu s partijo. S tem ko bi se skupaj s partijo zavzemali za samoupravljanje, pa bi nemara lahko oslabili oblast partije, tako da bi se zavzemali za globljo in širšo samoupravo, kot bi jo hotela partija.

Za narodno obnovo

Zaradi naglega slabšanja položaja in hudih skrbi pred bližnjo zimo so delegati na kongresu sklenili, da se bo Solidarnost, namesto da bi čakala in izvajala pritisk na oblasti, »lotila vseh kratkoročnih in dolgoročnih ukrepov za rešitev dežele pred propadom in družbe pred pomanjkanjem, malodušjem in samouničenjem«. V zvezi s tem se seveda postavlja vprašanje, kako naj bi se Solidarnost lotila te zahtevne in težke naloge, če v svojih rokah nima oblasti. V vrstah Solidarnosti očitno sodijo, da vlada in partija nista sposobni izpeljati protikriznega programa, ker nimata podpore ljudskih množic. Zaradi grozeče gospodarske katastrofe bi se torej morali opreti na Solidarnost, ki ima množice na svoji strani, kajti zdi se, da bo gospodarsko nepripravljena Poljska lahko prebrodila zimo brez težjih družbenih pretresov samo z združenimi močmi.

Vlada naj bi torej ne imela druge izbire za rešitev pred katastrofo, kot da sklene protikrizni sporazum, pogoj zanj pa sta, kot je zapisano v zadnjem poglavju programa Solidarnosti, še sporazuma o gospodarski reformi in samoupravni republiki. Sklenitev teh sporazumov bi neizogibno privedla do tega, da bi partiji postopno uhajali iz rok vsi mehanizmi oblasti. Nobenega dvoma namreč ni, da bi na svobodnih volitvah kot »temelju resnične družbene samouprave« (21. teza) partijski kandidati večinoma pogoreli, nova večina v predstavniških in samoupravnih organih pa bi poskrbela za slabljenje in postopno odpravljanje partijskega nadzorstva nad sredstvi množičnega obveščanja, sodstvom, policijo itd.

Boj za narodno obnovo, kot ga zastavlja Solidarnost, je torej daljnosežen. Čeprav je v marsičem vzporeden s partijskim bojem za socialistično obnovo, mu v neki bistveni stvari vendarle nasprotuje: boj za socialistično obnovo naj bi partiji zagotovil, da bi ohranila vodilno vlogo in nadzorstvo nad glavnimi mehanizmi oblasti, boj za narodno obnovo pa naj bi ji to odvzel.

Sporazumevanje, ki mu po trojnem vrhunskem sestanku med Jaruzelskim, Glempom in Walenso napovedujejo lepše čase, torej ne bo moglo biti prijateljsko prepričevanje, ampak trd boj za čim ugodnejši položaj pri prerezporeditvi sil na poljski politični šahovnici. Kljub pogovarjanju in morebitnemu dogovarjanju ni mogoče pričakovati, da bo Solidarnost odstopila od svojega programa drugače kot pod nasilnim pritiskom. To že potrjujejo boj Solidarnosti za prost dostop do RTV, referendum o spornih členih zakona o samoupravljanju in pritisk na spremembe volilnega zakona. Vse to so sicer v glavnem še vedno le oblike pritiska, toda v bazi že nastajajo tudi strukture vzporedne oblasti (npr. na svobodnih volitvah izvoljeni delavski sveti, radijska in TV uredništva Solidarnosti, ki so za zdaj še zunaj RTV hiš, neodvisne založbe itd.). Bolj ko vladi in partiji položaj uhaja iz rok, bolj se družba organizira sama. To je zlasti opazno pri preskrbi, kjer se zaradi razpadanja trga potrošniki in kmeti povezujejo na različne načine mimo obstoječe trgovske mreže, največkrat v obliki naravnega gospodarstva.

Možnosti zgodovinskega kompromisa

Trojni sestanek na vrhu je bil najbolj zgovorno znamenje, da se PZDP vse bolj zaveda svoje nemoči in da je zato vedno bolj pripravljena za sodelovanje z drugimi družbenimi silami. Vendar pa bi se utegnili prenačiti, če bi po tem sestanku sodili, da se pripravlja ustanovitev koalicijske vlade ali nekakšen zgodovinski kompromis. Že član politbiroja Barcikowski je zavrnil namigovanja na možnost ustanovitve koalicijske vlade. Tudi Jan Rulewski² zavrača misel, da bi Solidarnost postala politična stranka in prevzela oblast. Za kaj pravzaprav gre, nam postane še najbolj jasno iz polemike med Macierewiczem in Kuronjem.³ Medtem ko Macierewicz odklanja vsako misel, da bi se Solidarnost kakorkoli udeleževala oblasti, jo Kuronj sprejema le kot možnost v skrajni sili, in še to pod pogojem, da vlada sprejme družbeni program Solidarnosti in čim prej izvede svobodne volitve. Torej tudi Kuronj, čeprav je njegovo stališče nekoliko prožnejše od Macierewiczevega, pristaja le na možnost kratkotrajne koalicijske

² Glej pogovor z Janom Rulewskim.

³ Glej Spór o programu med Antonijem Macierewiczem, ideologom katoliške socialistične struje v Solidarnosti (ki razglša takšen krščanski socializem, po katerem na Poljskem ni več razredov v marksističnem smislu, zaradi česar bi bilo napak obravnavati Solidarnost zgolj kot delavsko gibanje), in med Jackom Kuronjem, predstavnikom laične struje v Solidarnosti in zagovornikom »avtentičnega socializma«.

vlade za narodno rešitev v prehodnem obdobju do izvedbe svobodnih volitev, ki naj bi Poljski dale novo državno oblast. Oba pa sta proti temu, da bi Solidarnost kakorkoli podprla trhlo oblast in pomagala ohranjati staro stanje pod novim imenom.

Tudi če bi ustanovili vlado za narodno rešitev, Solidarnost v njej ne bi sodelovala neposredno, ker se – kot kaže – v nobenem primeru ne namerava odpovedati obrambi delovnih ljudi in nadzorstvu nad oblastmi. V morebitni vladi za narodno rešitev bi torej lahko sodelovali le ljudje, ki bi sicer uživali zaupanje Solidarnosti, vendar ji ne bi odgovarjali za svoje delo in je s svojim delom ne bi v ničemer obvezovali. Tudi nanje bi – tako kot na vsako oblast, kot pravi Rulewski – v Solidarnosti zaradi globokega nezaupanja do vsake oblasti vključno z oblastjo v samem sindikatu gledali s pridržkom. To se je večkrat pokazalo tudi med kongresom, zlasti pa ob napadih na vodstvo zaradi kompromisa o samoupravljanju, ki ga je vodstvo Solidarnosti samo sklenilo s Sejmom. Jan Glowczyk zato povsem upravičeno opozarja, da je solidarnost pod močnim vplivom anarhistične ideologije.⁴ Iz navedenega torej lahko sklepamo, da bi Solidarnost morebitno vlado narodne rešitve podpirala le od zunaj, ne bi pa v njej neposredno sodelovala. Vendar je ne bi podpirala z namenom, da bi partijo ohranila na oblasti, ampak z namenom, da bi jo na čim manj boleč način spravila z nje.

Ali je Solidarnost protisocialistična?

Čeprav v programu res ni govora o socializmu, to še ne dokazuje, da so napadi, ki označujejo Solidarnost za protisocialistično in protirevolucionarno silo, upravičeni. Solidarnost se že v prvem poglavju opredeljuje kot združenje več družbenih struj in zveza ljudi različnih svetovnih nazorov in političnih prepričanj. V njej torej nedvomno delujejo tudi nasprotniki socializma, pa tudi na kongresu so imeli svojo besedo med kritiki socializma, ki se jih danes na Poljskem ne manjka. Če upoštevamo, da je bila polovica delegatov na kongresu mlajša od 35 let in da je bila močno zastopana inteligenca,⁵ potem ni nič čudnega, če je bila kritika marsikdaj

⁴ Glej Jan Glowczyk: Za kaj in proti čemu se borimo?

⁵ Poljski dnevnik Sztandar młodych navaja v številki 233 (9681) 7. oktobra 1981 podatek, da je bilo na kongresu 50,5% delegatov mlajših od 35 let, informacijski biro Solidarnosti BIPS pa je v kongresni izdaji št. 18 (272) 8. 9. 1981 objavil naslednjo razporednico socialnega porekla delegatov:

Okrožje	Število delegatov	% članov PZDP	Socialno poreklo v %		
			delavci	kmetje	inteligenca
Slasko-Dobrowski	106	4	60	20	20
Donoslaski	91	5	64	16	20
Mazowsze	92	2	27	15	58
Malopolska	66	0	47	17	36
Gdansk	53	14	48	19	33
Srednja okrožja	263	4	51	24	25
Mala okrožja	225	11	53	16	31

pretirano ostra in jo je bilo mogoče razumeti tudi kot kritiko socializma nasploh, ne pa le kot kritiko obstoječega modela. Kdor je torej hotel podpreti svojo tezo o protisocialistični in protirevolucionarni naravi Solidarnosti, je na kongresu lahko hitro zbral nekaj »dokazov«. Pri tem pa je moral zamolčati poglavitni tok razprave, ki ni oporekal socializmu na splošno, temveč samo konkretnemu modelu socializma na Poljskem. Zato je treba sodbo o usmerjenosti programa Solidarnosti opreti na vsebino programa, ne pa na to, kolikokrat je bila na kongresu izrečena beseda socializem ali kolikokrat je zapisana v programu. Ker se program zavzema za pravico, da si Poljaki sami izberejo svojo pot družbene in delavske samouprave, in za spoštovanje narodne suverenosti, ga mi nikakor ne moremo oceniti kot protisocialističnega, saj bi v tem primeru pljuvali v lastno skledo. Čeprav se program izogiba besedi socializem in omenjanju različnih virov, se vendarle vrača k izvirom socialistične misli, ki postavlja v ospredje boj proti odtujenosti pri delu in za delavčevo svobodo. Zato vodja »Sieci«⁶ Jerzy Milewski z vso pravico izjavlja: »Pri nas ne poznamo istoznačne definicije socializma, in če govorimo o tem, se moramo vrniti k prvotnim definicijam. To kar predlaga Sieć in k čemur teži sindikat, je s krvjo in kostmi socialistično. Stališče PZDP pa je – milo rečeno – obramba izrojene oblike socializma.⁷ Prav obramba izrojene oblike socializma oziroma nesposobnost PZDP pa je kriva, da se gospodarska in družbena kriza nenehno zaostrojuje. Čim bolj se zavlačuje z reševanjem dejanskih vzrokov krize, tem bolj se slabša položaj v gospodarstvu. Vzroki krize pa niso v tem, da bi delavci raje stavkali kot delali, temveč v tem, da nočejo delati v starih odnosih in na dosedanji način. Kajti partija, ki je kriva gospodarskega poloma, nima več avtoritete in ne more zahtevati novih žrtev od delavcev, kajti zanje pomeni delati v nespremenjenih razmerah, ne da bi bili izvedeni gospodarska in družbena reforma, isto kot delati zastonj. Stavke se zato kljub dogovorom o začasni prekinitvi nenehno ponavljajo, saj so samo posledica stanja, ne pa njegov vzrok.

Odlaganje reform zato samo še pogloblja krizo in stopnjuje osamljenost partije, ki ji zaradi lastne nemoči na koncu ne bo preostalo drugega kot izbira, ali naj v obupu uporabi silo ali pa naj sprejme program Solidarnosti. Seveda, če bo za pričetek izvajanja tega programa sploh še dovolj časa in če ne bo – kot pravi Macierewicz – zimska katastrofa prehitela vseh napovedi in programov, Poljakov pa prisilila, da bodo Sovjetsko zvezo prosili, naj intervenira – seveda ne s tanki, ampak s kruhom.

20. november 1981

⁶ Sieć organizacji zakładowych NSZZ Solidarność wiodących zakładów pracy (Mreža tovarniških organizacij NSS Solidarnost v vodilnih podjetjih) je znana predvsem po pripravi osnutkov stališča Solidarnosti v zvezi z družbenogospodarsko reformo in samoupravljanjem.

⁷ Głos wolny, št. 7, Gdansk, 10. 9. 1981.

Program Solidarnosti

(Odlomki iz programa, objavljenega v tedniku *Solidarnosc* št. 29 dne 16. 10. 1981)

I. Kdo smo in kam smo namenjeni

Neodvisni samoupravni sindikat (NSS) Solidarnost je zrasel iz stavkovnega gibanja leta 1980, največjega množičnega gibanja v poljski zgodovini. . . . iz upora poljske družbe . . . , ki je v preteklih treh desetletjih doživljala kršitve človeških in državljanskih pravic, iz upora proti razlikovanju zaradi političnih prepričanj in proti gospodarskemu izkoriščanju. Bil je protest proti obstoječemu sistemu izvrševanja oblasti.

Nam vsem ni šlo samo za življenjske razmere, čeprav smo živeli slabo in težko delali. Zgodovina nas je naučila, da ni kruha brez svobode. Zato nam je šlo tudi za pravičnost, demokracijo, resnico, zakonitost, dostojanstvo, za svobodo prepričanj, za izpopolnitev republike in ne samo za kruh, maslo in klobaso. Vse temeljne vrednote so bile preveč zapostavljene, da bi lahko verjeli, da se brez njihovega preporeda karkoli lahko spremeni na bolje. Gospodarski protest je moral biti hkrati družbeni, družbeni protest pa je moral biti hkrati moralni.

Ta družbeni in moralni protest se ni pojavil kot strela z jasnega. V njem je dediščina krvi poznanjskih delavcev iz leta 1956 in baltičskih iz leta 1970, v njem je študentski upor iz leta 1968, junij 1976 v Radomu in Ursusu. V njem je dediščina neodvisnih delovanj delavcev, inteligence in mladine, prizadevanj Cerkve za ohranitev vrednot, dediščina vseh bojev za človeško dostojanstvo v naši deželi. Naš sindikat je zrasel iz teh bojev in jim bo ostal zvest.

Smo organizacija, ki v sebi združuje lastnosti sindikata in velikega družbenega gibanja. Z nastankom močne sindikalne organizacije je poljska družba nehala biti razdrobljena, neorganizirana in zgubljena. Z združitvijo pod geslom Solidarnosti spet dobiva moč in upanje. Ustvarjene so možnosti za resnični narodni prepored. Naš sindikat – najširši predstavnik delovnih ljudi na Poljskem – hoče biti in bo pogonska sila tega preporeda.

NSS Solidarnost združuje v sebi veliko družbenih struj, povezuje ljudi različnih svetovnih nazorov, veroizpovedi in političnih prepričanj. Povezali smo se v protestu proti krivicam, zlorabi oblasti, prisvajanju monopola nad določanjem in izražanjem teženj vsega naroda. Združil nas je protest proti obravnavanju državljana kot državne lastnine, proti temu, da so delovni ljudje oropani pravega predstavnštva v sporih z državo, proti ljubeznivemu odločanju vladajočih o tem, koliko svobode gre dodeliti vladanim, proti nagrajevanju slepe politične pokorščine namesto pobude in samostojnega delovanja. Združila sta nas odklanjanje laži v javnem

življenju in oporekanje razsipavanju sadov težkega in potrpežljivega dela ljudstva.

Nismo pa samo sila, sposobna protesta, marveč tudi sila, ki želi za vse zgraditi pravično Poljsko, sila, ki se obrača na skupne človeške vrednote.

Osnova vsakega delovanja mora biti spoštovanje človeka. Država¹ mora služiti človeku, ne pa gospodovati nad njim. Državna organizacija mora služiti družbi in se ne sme poistovetiti z eno politično stranko. Država mora biti resnično skupno dobro vsega naroda. Delo je za človeka, njegov smisel pa je njegova usmeritev k človeku, k njegovim resničnim potrebam.

Temelj našega narodnega in družbenega preporoda mora biti povrnitev ustrezne razvrstitve (hierarhije) teh ciljev. Pri opredeljevanju svojih teženj Solidarnost črpa iz vrednot krščanske etike, iz naše narodne ter delavske in demokratične tradicije.² Nova spodbuda za naše delovanje je enciklika Janeza Pavla II. o človeškem delu.³ Solidarnost kot množična organizacija delovnih ljudi je tudi gibanje za moralni preporod naroda.

Oblast ljudstva je naše načelo, od katerega se ne sme odstopati. Oblast ljudstva ne sme biti oblast iz ljudstva izločenih vrhnjih skupin, ki si pripisujejo pravico do presoje o potrebah in do predstavljanja družbenih interesov. Družba mora imeti možnost popolne svobode govora in izražanja raznovrstnih družbenih in političnih nazorov. Mora imeti možnost organiziranja na tak način, da bi vsem zagotovili pravičen delež materialnih in duhovnih narodnih dobrin in sprostitev vseh njihovih možnosti in ustvarjalnih sil. Hočemo resnično podružbljenje sistema oblasti in gospodarjenja. Zato hočemo samoupravno Poljsko.

Vodi nas ideja svobode in neokrnjene neodvisnosti. Podpirali bomo vse, kar krepi narodno in državno suverenost in kar spodbuja svoboden razvoj narodne kulture in zgodovinsko izročilo. Menimo, da mora biti vsestransko spoštovana naša narodna istovetnost.

II. O današnjem položaju dežele

Nastanek Solidarnosti kot množičnega družbenega gibanja je bistveno spremenil položaj v deželi. Ustvaril je možnost za razvoj raznovrstnih neodvisnih družbenih institucij, tako na novo nastajajočih kot tistih, ki so bile do sedaj odvisne od državnih oblasti in so si sedaj pridobile samostojnost. Rojstvo od državnih oblasti neodvisnih organizacij je bistveni dejavnik sprememb, do katerih prihaja pri nas v družbenopolitičnih odnosih. Te družbi omogočajo, da si prizadeva uresničiti svoje težnje, in da uspešno brani svoje pravice.

¹ v osnutku: Socialistična država ...

² Prvi osnutek za javno razpravo je kot štiri glavne vire navdihovanja omenjal »najboljšo narodno tradicijo, etična načela krščanstva, politični poziv demokracije in socialistično družbeno misel«.

³ Ta stavek je bil dodan med kongresno razpravo.

S tem so se spremenile možnosti za vladanje. Za uspešno vladanje je treba upoštevati voljo družbe in delovati pod njenim nadzorom v skladu z načeli, dogovorjenimi v družbenih sporazumih iz Gdanska, Szczeczina in Jastrzebia. Treba je izvesti reformo gospodarstva, države in njenih institucij. Dosedanji način vladanja, ki se opira na samodržstvo centralnih državopartijskih institucij, je državo privedel do propada.

Že več kot leto trajajoče zaviranje sprememb (kljub temu, da ni bilo več mogoče vladati po starem) je še pospešil ta proces in s hitrimi koraki se bližamo katastrofi. Po drugi svetovni vojni ni v pogojih miru nikjer v Evropi prišlo do tako močnega gospodarskega nazadovanja. Družba je kljub utrujenosti in občutku prevaranosti v letu dni pokazala veliko potrpežljivost, a hkrati tudi odločnost. Utrujenost in neučakanost pa se lahko spremenita v slepo delujočo silo in privedeta do nevarnega izbruha, ali pa nas potisneta v brezizhodnost. Kot družba ne smemo izgubiti upanja, da se je iz zagate mogoče rešiti.

Zaradi narodne tragedije se Solidarnost ne more več omejevati na pričakovanje in izvajanje pritiska na oblasti, da bi se te držale obveznosti iz sporazumov. Zato je naš sindikat sprejel kot svojo osnovno obveznost lotiti se vseh možnih ukrepov za rešitev dežele pred propadom in družbe pred pomanjkanjem, malodušjem in samouničenjem. Do tega cilja vodi samo pot državne in gospodarske preobrazbe, oprte na demokracijo in vsestransko družbeno pobudo.

Narod ne bo nikomur oprostil izdaje idealov, za katerih uresničenje se je rodila Solidarnost. Narod ne bo nikomur oprostil početja, četudi bi bilo to početje z najboljšimi nameni, če bi privedlo do prelivanja krvi ter uničevanja duhovnih in materialnih dosežkov. Ta zavest nam narekuje postopno uresničevanje naših idealov na tak način, da bi si za vsako naslednjo nalogo pridobili družbeno podporo.

Odgovornost pred narodom nam narekuje spoštovanje razmerja sil, kakršno je bilo vzpostavljeno v Evropi po drugi svetovni vojni. Veliko spremembo hočemo uresničiti, ne da bi rušili mednarodna zaveznitva, ki lahko dobe zanesljivejša jamstva kot doslej.⁴ Oživiljen z občutkom dostojanstva, patriotizma in svoje tradicije je naš narod lahko polnovreden partner samo tedaj, kadar sam in zavestno sprejema obveznosti.

Današnji položaj dežele nam narekuje opredelitev programa na najrazličnejših področjih. To mora biti najprej program kratkoročnih ukrepov, ki so nujni za prehod skozi težke čase bližnje zime. Biti mora tudi program gospodarske reforme, ki je ni več mogoče odlagati na kasneje, program družbene politike in preureditve javnega življenja – program poti k samoupravni republiki.

⁴ Zanimivo je, da je bilo besedilo v predkongresnem osnutku naslovljeno neposredno na Sovjetsko zvezo:

Odgovornost pred narodom nam narekuje spoštovanje razmerja sil, kakršno je bilo vzpostavljeno v Evropi po drugi svetovni vojni, in mesto naše države v tem razmerju. Veliko spremembo hočemo uresničiti na tak način, da ne bi bilo omajano zaveznitvo s Sovjetsko zvezo, ki lahko dobi zanesljivejša jamstva kot doslej.

III. Sindikat o krizi in gospodarski reformi

Korenine sedanje krize so globoko v gospodarsko-političnem sistemu in v gospodarski politiki oblasti, ki so – podcenjujoč osnovne narodne interese – onemogočili vse reformne poskuse in zapravili ogromna tuja posojila.

Pred bližajočo se gospodarsko katastrofo je vlada objavila program premagovanja krize in ustalitve gospodarstva. Naš sindikat ne podpira tega programa, ker ne spravlja v pogon veliko pomembnih gospodarskih rezerv in ne vzbuja družbenega zaupanja. Hitrejša rešitev iz krize je po našem mnenju mogoča samo ob povsem verodostojnih vladnih odločitvah. Zato se potegujemo za zagotovitev družbenega nadzora nad vladnimi protikriznimi odločitvami, ki lahko postanejo verodostojne, če bodo na vodilna mesta v gospodarstvu postavljeni ljudje s strokovno in družbeno avtoriteto.

1. teza: Potegujemo se za uvedbo samoupravne in demokratične reforme na vseh ravneh oblasti in novega družbenogospodarskega reda, ki naj med seboj poveže načrtovanje, samoupravljanje in trg.

Sindikat se poteguje za reformo, ki mora odpraviti privilegije birokracije in onemogočiti njihovo izroditev. Reforma mora privedi do splošne sprostitve delavnosti in podjetnosti. Zato ne sme biti navidezna. Reforma bo zvezana z družbenimi stroški in njeno uvajanje bo zahtevalo posebno zaščito nekaterih slojev ljudi.

1. V gospodarstvu je treba opustiti ukazovalno-razdelilni sistem vodenja, ki onemogoča razumno gospodarjenje. V tem sistemu je ogromno gospodarske oblasti v rokah partijskega in birokratskega aparata. Streti je treba tudi organizacijsko strukturo gospodarstva, ki služi ukazovalnemu sistemu. Nujna je ločitev gospodarske uprave od politične oblasti. Odpraviti je treba uradno odvisnost direktorjev podjetij in ministrov in imenovanja od zgoraj na podlagi partijske nomenklature (partijskega kadrovskega spiska, op. p.).

2. Osnovna organizacijska gospodarska enota mora postati družbeno podjetje, ki ga prek delavskega sveta upravlja delovni kolektiv, operativno pa ga vodi direktor, ki ga z razpisom izvoli, pa tudi odpokliče delavski svet.

Družbeno podjetje bo razpolagalo z zaupanim mu družbenim premoženjem v interesu družbe in delovnega kolektiva. Poslovalo bo samostojno, na podlagi gospodarskega računa, država pa lahko vpliva na njegovo poslovanje s predpisi in gospodarskimi sredstvi – cenami, davki, posojilnimi obrestnimi merami, valutnimi menjalnimi tečaji ipd.

3. Odstraniti je treba birokratske pregrade, ki onemogočajo delovanje trga. Centralni upravni organi podjetjem ne smejo odrejati področij dejavnosti niti jim določati dobaviteljev in odjemalcev. Podjetja bodo lahko svobodno v notranjem prometu poslovala (izjema so področja, za

katera so potrebna dovoljenja). Tudi pravica do zunanjetrgovinskega poslovanja mora biti v širokem obsegu dostopna za vsako podjetje.

S protimonopolno zakonodajo in razvojem potrošniških organizacij se je treba upreti težnjam podjetij po osvajanju privilegiranega položaja na trgu. Cene večine blaga morata določati ponudba in povpraševanje.

4. Reforma mora podružbiti načrtovanje. Centralni plan mora sprejeti družba in odražati mora njene težnje. Zato so nujne javne razprave o centralnem planu. Zagotoviti je treba možnost predložitve vseh planov, pripravljenih tako po družbeni kakor po državljski pobudi. Zato je nujen širok dostop do zanesljivih gospodarskih informacij.

2. teza: Prihajajoča zima zahteva takojšnje energične ukrepe. Sindikat razglša stanje pripravljenosti ljudi dobre volje.

3. teza: Obramba življenjske ravni delovnih ljudi zahteva skupno ukrepanje proti upadanju proizvodnje.

Danes je najpomembnejše zavreti padec proizvodnje. V ta namen je treba izboljšati oskrbo z izrabo notranjih rezerv in povečanim uvozom surovin, reprodukcijskega materiala in rezervnih delov. Oskrba s temi proizvodi je odvisna od učinkovitosti našega stabilizacijskega programa in reforme, rasti izvoza in možnosti najemanja posojil na Vzhodu in Zahodu.

Menimo, da bi vlada morala proučiti pogoje za vrnitev naše države v Mednarodni denarni sklad in Mednarodno banko za obnovo in razvoj.

7. V času krize je treba zmanjšati izdatke za oborožitev na najmanjšo možno mero, sproščena sredstva in moči pa izkoristiti za povečanje proizvodnje.

4. teza: Sindikat priznava neizogibnost povrnitve tržnega ravnotežja v okviru pravega protikriznega programa, skladnega s smotrno reformo in zaščito najrevnejših slojev prebivalstva.

Glavni način za vzpostavitev tržnega ravnotežja mora biti povečanje proizvodnje in ponudbe blaga. Toda v kratkem času to ne bo mogoče samo po tej poti. Nujno je tudi omejiti tržno povpraševanje. To lahko dosežemo z naslednjimi metodami:

a) s postopnim zviševanjem cen ob začasni ohranitvi bonov za osnovna živila;

b) z enkratno podražitvijo ob hkratni odpravi bonov;

c) z denarno in cenovno reformo.

V okviru teh splošnih metod in njihove kombinacije je mogočih več rešitev. Konkretni predlogi nekaterih avtorjev so dani članom sindikata v razmislek v dodatku. Vendar to ne izključuje drugih predlogov.

5. teza: Spopad s krizo in gospodarsko reformo je treba voditi pod družbenim nadzorom.

Pogoj za uspešen spopad s krizo je ne samo priprava programa, ki ga sprejema družba, ampak tudi družbeni nadzor nad njegovim izvajanjem. Sindikat upa, da bodo v prihodnje nadzor opravljali prerojeni Sejm, ljudski odbori in delavska samouprava.

Sindikata zahteva ustanovitev Družbenega sveta za narodno gospodarstvo. V njegovi pristojnosti bi morali biti ocena vladne gospodarske politike, ocena gospodarskega položaja in pravnih aktov s področja gospodarstva kakor tudi dajanje pobud za nujne ukrepe na tem področju. Svet mora imeti pravico predlagati zakonske osnutke. Družbeni svet za narodno gospodarstvo bi moral delati povsem javno, njegovi člani pa bi morali imeti možnost sporazumevanja z družbo prek sredstev množičnega obveščanja.

6. teza: Ne da bi kogarkoli zapostavljal, posveča sindikat posebno skrb najrevnejšim.

7. teza: Preskrba z živili je danes najvažnejša zadeva. Boni morajo imeti polno kritje, razdeljevanje živil pa mora biti pod družbenim nadzorom.

Prehranitev ljudstva imamo za prvenstveno nalogo. Sindikat v zvezi s sedanjim položajem glede preskrbe ne bo stal prekrižanih rok. Nujno je treba ustanoviti državno mrežo sindikalnih komisij za trg in živila s koordinacijskim središčem. Te komisije morajo sodelovati z osnovnimi organizacijami NSS zasebnih kmetov Solidarnost.

Hkrati se moramo v velikih delovnih kolektivih upirati težnjam po uvajanju naturalne trgovine, ki spodkopuje našo solidarnost.

8. teza: Sindikat se bo boril proti naraščajočim socialnim razlikam med delovnimi kolektivi in med pokrajinami.

IV. Delovno varstvo kot osnovna naloga sindikata

Osnovna dejavnost sindikata bo zagotavljanje delavčeve pravice do dela, prizadevanje za spoštljivo ravnanje delodajalca z delavcem, za varne in zdravju neškodljive delovne pogoje in za pravično nagrajevanje.

9. teza: Spoštovati je treba pravico do dela in reformirati sistem plač. Izrekamo se za splošno pravico do dela in proti brezposelnosti. Priznavajoč potrebo po ureditvi zaposlovanja sindikat smatra, da je to mogoče izvesti tako, da ne bi prišlo do brezposelnosti.

Sindikata meni, da je nujno ustvariti pravne možnosti in druge pogoje za prostovoljno menjavo zaposlitve v družbenem gospodarstvu za zaposlitev v zasebnem. Nujna je tudi pravna ureditev ekonomske emigracije. V zvezi s tem je državna komisija navezala stike s tujimi sindikati za zagotovitev sindikalnega varstva za poljske državljane, ki se začasno zaposlujejo v tujini.

Sindikata se bo odločno uprl vsem odpustitvam z dela, če ne bodo zagotovljena socialna jamstva za začasno brezposelne.

Nujna je tudi reforma sistema plač, ki naj vsakomur jamči dostojen zaslužek in enako nagrado za delo enake vrednosti.

10. teza: Treba je zagotoviti varne in zdravju neškodljive delovne pogoje.

11. teza: Delovno pravo mora ščititi družbene in delovne interese državljanov.

V. Solidarna družba – socialna politika

12. teza: Sindikat teži k usmeritvi v družbenem protestu oživiljene pobude za zadovoljitev potreb neposrednega okolja.

Centralistični sistem socialne politike se je pokazal kot zgrešen in neučinkovit. V družbi vzbuja občutek globokega nezadovoljstva in hkrati povzroča, da ljudje vdano čakajo na državno pomoč. Sindikat sprejema naslednja načela socialne politike:

1. Področje dejavnosti sindikata mora biti prilagojeno značilnostim središča, panoge in pokrajine. Sindikat bo določal glavne smeri delovanja in prednostni red dejavnosti ter odklanjal sheme dosedanjih rešitev.

2. V podjetjih tovarniška komisija bdi predvsem nad delovnimi pogoji, plačami in zaposlovanjem. Druge naloge socialne politike pa bomo uresničevali v kraju bivanja. Tovarniške komisije bodo sodelovale z družbenimi organizacijami v njihovi najbližji okolici.

3. Krajevna samouprava prebivalcev in razna krajevna združenja oziroma družbene pobude morajo biti v podporo družbeni samoupravi⁵ pri sprejemanju odločitev o širših družbenih vprašanjih ali pri prizadevanjih za spravo med seboj nasprotnih socialnih interesov delovnih kolektivov.

4. Splošne družbene odločitve za pomiritev med seboj razhajajočih se panožnih interesov morajo biti pod nadzorom družbenih teles.

13. teza: Sindikat brani pravico družin do zadovoljevanja osnovnih potreb in do razvoja z občutkom varnosti.

14. teza: Sindikat bo odločno branil pravice starih, nepolnopravnih in neozdravljivo bolnih oseb.

15. teza: Zdravstvena zaščita je zaradi biološke ogroženosti naroda deležna posebnega zanimanja sindikata.

16. teza: Sindikat se bori za učinkovito zaščito človekovega okolja.

17. teza: Sindikat se zavzema za spoštovanje osnovne pravice človeka do lastnega stanovanja in sodeluje pri oblikovanju pravilne stanovanjske politike.

18. teza: Sindikat si bo prizadeval zagotoviti vsakemu delavcu potrebno količino prostega časa in možnosti za njegovo izrabo za sodelovanje v kulturi.

VI. Samoupravna republika

19. teza: Nazorski, družbeni, politični in kulturni pluralizem mora biti temelj demokracije v samoupravni republiki.

⁵ v poljščini »samorzad terytorialny«

1. Javno življenje na Poljskem zahteva globoke in celovite reforme, ki naj privedejo do trajne uvedbe samouprave, demokracije in pluralizma. Zato si bomo prizadevali tako za preoblikovanje državne strukture kot za ustanavljanje in podpiranje neodvisnih in samoupravnih institucij v vseh sferah javnega življenja. Samo taka smer sprememb lahko zagotovi skladnost javnega življenja s človekovimi potrebami, potrebami družbe in narodnimi aspiracijami Poljakov. Te spremembe so nujne tudi za premostitev gospodarske krize. Pluralizem, demokratizacijo države in možnost polnega koriščenja ustavnih svoboščin imamo za temeljno jamstvo, da naponi in žrtve delovnih ljudi ne bodo spet zaman.

2. Naš sindikat je pripravljen sodelovati z različnimi družbenimi gibanji, še zlasti z drugimi sindikati, ki so bili ustanovljeni po avgustu 1980 in pripadajo skupnemu gibanju Solidarnosti...

4. Menimo, da se morajo načela pluralizma nanašati na politično življenje. Naš sindikat bo podpiral in branil državljske pobude, ki hočejo predstaviti družbi različne politične, gospodarske in družbene programe, kakor tudi organiziranje za izpeljavo teh programov.

Vendar pa smo proti temu, da bi statutarni organi našega sindikata tvorili organizacije z naravo političnih strank.

5. Naš sindikat priznava načelo pluralizma v sindikalnem gibanju in vidimo možnosti lojalnega sožitja z drugimi sindikati.

6. Pluralizem bo vedno ogrožen, če ne bomo izvedli korenite reforme kazenskega prava...

20. teza: Pristna delavska samouprava bo temelj samoupravne republike.

Glavni vzrok krize, v kateri se nahaja naše gospodarstvo, je sistem povezovanja politične in gospodarske oblasti, ki se opira na neprestano vtikanje partijskih dejavnikov v poslovanje podjetij. To je tudi vzrok neenakih možnosti v strokovnem delu. Partijska nomenklatura onemogoča vsako razumno kadrovsko politiko in dela iz milijonov nepartijskih delavcev delavce drugega razreda. Edina mogoča pot do spremembe tega položaja je danes ustanavljanje resničnih delavskih samouprav, ki naj bi iz delovnih kolektivov ustvarile resnične gospodarje podjetja.

21. teza: Pravno, organizacijsko in gmotno samostojna družbena samouprava mora biti resnično predstavništvo krajanov.

Temelj resnične družbene samouprave mora biti njeno porajanje na svobodnih volitvah, ki morajo zagotoviti možnost kandidiranja osebam, ki jih predlagajo tako družbene organizacije kot skupine državljanov. Nobena volilna lista ne sme imeti prednosti. Nujno je treba zagotoviti pogoje za izvedbo volilnega boja, v katerem bi se spopadli razni programi in kandidati. Bližnje volitve v ljudske odbore je treba izvesti po omenjenih načelih.

22. teza: Samoupravne organizacije in telesa morajo dobiti predstavništvo na najvišji ravni državne oblasti.

1. Neizogibno je treba sindikatom priznati pravico do zakonodajne pobude.

2. Prizadevali si bomo, da bi Sejem dobil vlogo najvišje oblasti v državi, in da bi spremenjen volilni postopek, ki bi vsem političnim strankam, družbenim organizacijam in skupinam državljanov omogočil svobodno prijavljanje kandidatov, Sejmu povrnil splošno priznano predstaviško naravo.

3. Smatramo za uместno, da bi proučili potrebo po sklicanju telesa samoupravnega značaja (samoupravnega doma ali družbenogospodarskega doma) na najvišji ravni državne oblasti. Njegova naloga bi bila nadzor nad izvajanjem programa gospodarske reforme in gospodarske politike.

23. teza: Sistem mora zagotavljati osnovne državljanske svoboščine in spoštovati načelo enakosti vseh državljanov in vseh javnih institucij pred zakonom.

To zahteva:

1. uresničitev načel in določil v mednarodnih konvencijah, ki jih je Poljska ratificirala, še zlasti mednarodne pravne pogodbe;

2. nedvoumno potrditev ustavnega načela enakosti državljanov ne glede na njihova politična prepričanja in strankarsko pripadnost;

3. podreditev pravu vseh dejavnikov javnega življenja, vključno s političnimi in družbenimi organizacijami;

4. ustanovitev neodvisnega ustavnega sodišča;

5. novelizacijo zakonskih določil o društvih, združenjih, potovanjih v tujino in o drugih državljanskih pravicah;

6. uvedbo načela javnosti v družbenem življenju. Eden od pogojev za to je dostop državljanov do listin upravnih organov.

24. teza: Sodstvo mora biti neodvisno, preiskovalni organi pa podvrženi družbenemu nadzoru.

Za uresničitev tega so nujni:

1. globoka reforma sodstva in brezpogojno upoštevanje načela njegove neodvisnosti;

2. ukinitve institucije Državne gospodarske arbitraže in prepustitev gospodarskih sporov sodni presoji;

3. zagotovitev jamstev za pravilno delovanje pravosodnih organov;

4. sprejem zakona o Ljudski milici, ki bi ji dal značaj organa za ohranitev družbenega reda in ne za vmešavanje v politično dejavnost državljanov. Povezovanje teh dveh funkcij je bilo vzrok za huda maličenja v njenem delu. Treba je sprejeti poseben zakon o Varnostni službi. Z zakoni je treba določiti okvir pristojnosti varnostnih organov in način družbenega nadzora nad njihovim delom;

5. na področju kazenskega prava se potegujemo za ločeno ureditev položaja političnih zapornikov, za nedvoumno opredelitev pravic in obveznosti vseh zapornikov in za uvedbo družbenega nadzora nad kazenskimi zavodi. Brezpogojno ukiniti Centre za družbeno prevzgojo.

25. teza: V zakoniti Poljski ne sme biti nihče preganjan zaradi prepričanj in ne sme se ga prisiliti, da bi ravnal proti svoji vesti.

Sklicujoč se na 4. točko Gdanskega sporazuma sindikat izraža odločno voljo stopiti v bran preganjanih oseb zaradi političnih prepričanj. Potegovali se bomo za uresničenje tistega dela določil varšavskega sporazuma, ki se tičejo izpustitve političnih zapornikov in razveljavitve kazenskih postopkov proti osebam, ki so obtožene opozicijske dejavnosti. V primerih preganjanja sindikalnih aktivistov bomo za njihovo obrambo uporabili vsa dosegljiva sredstva.

Izrekamo se za odpravo predpisov o boju – s pomočjo kazenskega pregona – proti ideološki in politični misli, ki se razlikuje od partijskega in vladnega mnenja.

26. teza: Krivci za propad države morajo nositi polno odgovornost.

Zahtevamo razjasnitev okoliščin in objavo imen krivcev streljanja in preganjanja delavcev v Poznanju leta 1956 in na Baltiku leta 1970, pa tudi za surovo ravnanje milice s študenti leta 1968 in s prebivalci Radoma in Ursusa leta 1976. To velja tudi za povzročitelje bydgoške provokacije.

Kazensko in disciplinsko morajo odgovarjati tudi osebe, ki so s svojo dejavnostjo v letih 1970–1980 zakrivilo gospodarski polom. Te odgovornosti ni mogoče oprostiti oseb na najvišjih partijskih in državnih položajih.

27. teza: Mlademu pokolenju Poljakov je treba zagotoviti ustrezne pogoje za telesni, duhovni in moralni razvoj.

Vzgoja naših otrok mora ostati v naših rokah. Sindikat se bo odločno postavljajl po robu podrejanju prosvetnega in vzgojnega sistema političnim, gospodarskim in ideološkim interesom državnih in partijskih oblasti. Borili se bomo za popoln dostop otrok in mladine do narodne in svetovne kulture, za enake možnosti za razvoj vsakega otroka, za vzgojo v resnicoljubnosti in spoštovanju do človekove individualnosti.

28. teza: Kultura in prosveta morata biti dostopni vsakomur. Potrebna jima je pomoč in skrb sindikata.

1. Kulture in prosvete se ne sme izrabljati za vsiljevanje monolitnih prepričanj in za oblikovanje odnosov ubogljivosti in pasivnosti.

2. »Zgodovina našega naroda dokazuje, da je kljub večkratni obsodbi na smrt preživel in ohranil svojo istovetnost ne po zaslugi fizične sile, ampak izključno svoje kulture.« (Janez Pavel II.) Zato je treba spremeniti dosedanjo politiko oblasti, ki so krive katastrofalnega stanja v kulturi in vzgoji. Cilj gospodarskih in družbenih reform mora biti ne samo izboljšanje materialnih pogojev, ampak tudi kulturni razvoj in družbena vzgoja. Hočemo ne samo jesti, ampak tudi dostojno in prosvetljeno živeti.

29. teza: Sindikat bo podpiral in branil vsa, od države neodvisna početja, katerih namen je samouprava v kulturi in vzgoji.

Eden izmed najpomembnejših vzrokov sedanje krize v kulturi in vzgoji je državni monopol nad temi področji. Družba mora postati vladar svoje kulture in vzgoje.

1. Sindikat bo podpiral in branil družbeno in neodvisno vzgojno, kulturno in umetniško dejavnost in prizadevanje raznih skupin in organizacij po ustanovitvi lastnih kulturnih, umetniških in vzgojnih ustanov. Sodeloval bo s samoupravnimi združenji ustvarjalcev in znanstvenikov.

5. Sindikat bo ustanavljal lastne kulturne, vzgojne in znanstvene enote. Ustanavlja tudi svoje založništvo in sicer uporabo tiskarske baze nekdanje centralne sindikalne zveze in se loteva priprav za ustanovitev svoje neodvisne univerze.

30. teza: Sindikat bo podpiral svobodne znanstvene raziskave in samoupravo znanstvenih središč.

Podreditev znanosti političnim ozirom je kriva, da znanost ni mogla uspešno delovati proti družbeni in gospodarski krizi. Sindikat pričakuje od znanstvenih krogov strokovno in temeljito pomoč pri uresničevanju svojega programa. Zato bo podpiral težnje znanstvenih središč po:

1. zagotovitvi samouprave in neodvisnosti znanosti od upravnih in političnih dejavnikov.

31. teza: Sindikat se bo na vseh področjih boril proti laži, ker družba hoče in ima vso pravico živeti v resnici.

Govoriti in pisati resnico je nujno za razvoj družbene zavesti in za ohranitev narodne istovetnosti. Za izgradnjo lepše prihodnosti moramo poznati resnico o naši sodobnosti.

1. Cenzuro v sredstvih množičnega obveščanja smatramo za zlo, na katerega pristajamo samo trenutno in iz nuje. Ne priznavamo cenzure v znanosti in umetnosti. Cenzura ne more narodu kratiti pravice do poznavanja zgodovine in literature. Zloraba cenzure bo vsakokrat naletela na nasprotovanje sindikata.

2. Grozljiva opora laži je sam jezik propagande, ki kvari naš vsakdajski način izražanja misli in občutkov. Sindikat si bo prizadeval, da bo v družbi spet v rabi taka poljščina, ki bo omogočala resnično sporazumevanje med ljudmi.

5. Ena od nam dostopnih sredstev širjenja resnice o nas samih sta prosveta in sindikalno založništvo. Z njuno pomočjo bomo razširjali znanost in vednost v državnem poučevanju zamolčanih ali ponarejenih vsebin.

32. teza: Sredstva množičnega obveščanja so last družbe, služiti morajo celi družbi in biti pod njenim nadzorom.

Sindikat se poteguje za spoštovanje ustavnega načela o svobodi govora in izmenjave stališč. Zato:

1. sindikat smatra za nedopustno, da se onemogoča poslušanje radijskih oddaj z zagluševanjem, zasega tisk, trgajo plakati itd.;

2. sindikat bo sodeloval pri pripravi družbenega osnutka zakona o tisku, ki mora obsegati vsa sredstva družbenega komuniciranja;

3. sindikat si bo dosledno prizadeval, da bi oblasti priznale in omogočile pravico vseh državljanov in njihovih organizacij do lastnih založb in dostopa do radia in televizije;

4. sindikat je proti vsem oblikam monopoliziranja informacij in zahteva odpravo monopola državne uprave nad radiom in televizijo, ker je v nasprotju z državno ustavo. Hkrati s tem zahteva tudi spremembo zakona iz leta 1960 o Odboru za zadeve RTV in se zavzema za resničen družbeni nadzor nad radiom in televizijo z uvedbo upravno-izvršnega telesa, v katerem bodo predstavniki vlade, političnih strank, sindikatov, verskih in družbenih organizacij, združenj ustvarjalcev in samouprave programskih delavcev. To telo bi moralo imeti odločujoči glas o programskih zadevah RTV.

5. Potegujemo se za ustanovitev samostojnih redakcij Solidarnosti v centralni in lokalni radiotelevizijski mreži.

6. Sindikat bo nudil zaščito svojim članom, zaposlenim v institucijah družbenega komuniciranja, in novinarjem, ki spoštujejo načela poklicne verodostojnosti in poštenosti.

7. Sindikat bo ustanavaljal svoje informacijske, fotografske, video-skopske, filmske in fonografske agencije in časopisne založbe. Vodstveni organi sindikata so dolžni lotiti se ustanovitve centralne tiskovne in informacijske agencije sindikata.

9. V skladu s 83. členom zakona 2 ustave LR Poljske si bo sindikat prizadeval ustanoviti svoje radijske postaje in zagotoviti možnosti za oddajanje lastnih programov.

10. V boju za dostop do radia in televizije in za reformo sredstev družbenega komuniciranja bo sindikat uporabil vsa v statutu predvidena sredstva.

VII. Naš sindikat

Temelj sindikalnega življenja je demokracija, ki se opira na podrejanje volji večine ob spoštovanju stališč manjšine. Podreitev odločitvam vodstvenih organov sindikata, sprejetih v skladu s tem načelom, jamči enotnost delovanja.

33. *teza*: Člani našega sindikata imajo pravico do neoviranega izražanja mnenj in volje ter do svobodnega organiziranja za uresničenje skupnih ciljev.

34. *teza*: Odločitve in delovanje vseh sindikalnih instanc se morajo opirati na temeljito poznavanje mnenj in volje sindikalnega članstva.

35. *teza*: Glavni način uresničevanja delavskih in državljanskih interesov sindikalnega članstva je pot soglasij in sporazumov; kadar pa le-ti spodlete pa protestne akcije.

1. Pri delovanju za zadovoljevanje potreb sindikalnega članstva morajo sindikalna vodstva uporabljati predvsem taka sredstva, ki ne kalijo družbenega reda. Glavni način delovanja je pojasnjevanje stališč in predlogov članstva pristojnim organom gospodarske in državne uprave, v spornih vprašanjih pa poskusi uskladitve stališč z vzajemnimi posvetovanji, delavskimi srečanji ipd.

2. V spornih (konfliktnih) položajih so se sindikalna vodstva dolžna pogajati s pristojnimi organi gospodarske ali državne uprave, če ni bilo mogoče priti do rešitve po poti usklajevanja.

3. Kadar spodlete vsi poskusi za sklenitev sporazuma, lahko sindikalna vodstva organizirajo manifestacije in protestne akcije. Njihova narava (gospodarska, gospodarsko-politična, politična) je odvisna od vzrokov, ne pa od naslovnika, proti kateremu so naperjene.

Primerne protestne akcije so predvsem stavke. Glede na gospodarske izgube so stavke skrajna oblika protesta. Za vsako stavko je treba nedvoumno določiti pogoje za njeno končanje. Deželna sindikalna vodstva so dolžna hitro pripraviti svetovalce in pravilnike za pogajanje in protestne akcije. Poleg tega morajo vodstva na vseh ravneh pripraviti priporočila in navodila za kratko- in dolgoročno delovanje sindikata v primerih takšnih pretenj, kot sta uvedba izrednega stanja ali zunanja intervencija.

36. teza: Nadzor in kritika sindikalnih vodstev sta pravica in dolžnost vsakega člana Solidarnosti.

VIII. Nov družbeni sporazum

37. teza: Solidarnost se poteguje za nov družbeni sporazum. NSS Solidarnost je porok družbenih sporazumov iz leta 1980 in pričakuje njihovo dosledno izpolnitev. Ni druge poti rešitve države kot uresničitev ustavnega načela o narodni suverenosti.

Naš sindikat opredeljuje svoj program v trenutku, ko deželi grozi katastrofa. Ni se mogoče privaditi življenju v krizi, ampak se moramo iz nje rešiti.

Protikrizni sporazum

Protikrizni sporazum mora družbi zagotoviti preživetje bližnjih težkih zimskih mesecev. Mora pokazati smeri rešitve iz krize. Mora biti prvi preskus sodelovanja med oblastmi in družbo.

Sporazum o gospodarski reformi

Sporazum o gospodarski reformi zahteva sodelovanje oblasti in družbe pri koreniti spremembi dosedanje gospodarske ureditve. Reforma mora delovnim kolektivom omogočiti upravljanje podjetij v gospodarskem sistemu, ki bo združeval tržne zakonitosti z družbenim načrtovanjem.

Sporazum o samoupravni republiki

Sporazum o samoupravni republiki mora nakazati smeri in način demokratizacije javnih institucij: ljudske skupščine (Sejma), političnih, teritorialnih in gospodarskih oblastvenih organov, sodstva, prosvete ipd.

Uresničitev tega sporazuma bo ustalila primerne odnose med državljani in državo. Uveljavitev samoupravne republike je edini način, s katerim bi notranje močna Poljska postala resnično enakopravni partner drugih narodov.

Sindikati pojmuje nov družbeni sporazum kot nerazdružljivo, med seboj povezano celoto.

Ne mislimo, da imamo monopol nad resnico. V dialogu – strpnem in lojalnem – smo pripravljeni pogovarjati se z oblastmi, poiskati ustrezne odločitve, ki bi najbolje služile domovini in uresničile delavske in državljske interese delovnih ljudi.

Naj bo to sporazum o tem, kar je narodno, demokratično in človeško, o tem, kar nas ne sme deliti.

Dodatek

Ker se delegati na kongresu niso mogli odločiti o različnih stališčih do gospodarskih vprašanj, so v dodatku k tretjemu poglavju predložili v nadaljnjo razpravo še tri predloge. Prvi predlog z naslovom »Motivacijska varianta« so pripravili delegati iz Spodnje Šlezije. V njem je poudarek predvsem na tem, kako bi na razne načine spodbudili in sprostili marljivost in podjetnost posameznikov, skupin in vse družbe. Drugi predlog je izdelala skupina pod vodstvom Stefana Kurowskega. Njegov naslov je »Alternativni program – konverzija gospodarstva« in se začne s kritiko vladnega programa, češ da bi deželo pahnil globoko v dolgotrajno krizo z nepredvidljivimi posledicami. V nasprotju z vladnim programom se ta predlog poteguje za takojšnjo vzpostavitev tržnega ravnotežja s spodbujanjem in izboljšanjem pogojev za delo in razvoj zasebnega sektorja, še zlasti v kmetijstvu, in z ostrimi ukrepi proti inflaciji – ne glede na to, kako bi bili prizadeti posamezni sloji prebivalstva. Tretji predlog pod naslovom »Realistična varianta« je izdelala skupina pod vodstvom Ryszarda Bugaja, ki zavrača misel, da je treba najprej vzpostaviti tržno ravnotežje in nato izvesti gospodarsko reformo, ampak se zavzema za vzporeden postopen potek obeh procesov – ob kar največji socialni skrbi za najbolj ogrožene sloje prebivalstva.

Za kaj in proti čemu se borimo?

(Skrajšan prevod članka Jana Glowczyka, člana politbiroja PZDP in glavnega urednika tednika Zycie gospodarcze, objavljenega v tem tedniku 28. 9 1981.)

Politični in gospodarski položaj v državi se razvija v nevarni smeri. V gospodarstvu upadata industrijska proizvodnja in narodni dohodek. Predvidevamo, da bo ustvarjeni narodni dohodek kljub sorazmerno dobri kmetijski letini s približno 2000 milijard zlotov v letu 1980 zdrknil na 1700 milijard v tem letu, to je za okoli 15%. Opažamo proces postopne dezorganizacije notranjega trga in vsakdanjih življenjskih razmer prebivalstva. Po politični strani pa je prišlo zaradi poteka kongresa Solidarnosti do nadaljnje zaostritve. V prvem delu bi se moral ta kongres ukvarjati z notranjimi zadevami, v resnici pa so prišli v ospredje programski sklepi, ki so izrazili in potrdili že prej opažen nevaren razvoj politike sindikata.

Znotraj gibanja je bil glavna zadeva ultimat v zvezi z osnutkom zakona o delavskem samoupravljanju, naslovljen na skupščino kot najvišji organ oblasti v državi, navzven pa je odločilnega pomena izzivalna poslanica delovnim ljudem Vzhodne Evrope. Tako se je sindikat spustil na pot, ki je nevarna za Poljsko in zanj, ki lahko ogrozi družbeni mir v državi in negativno vpliva na proces popuščanja napetosti, predvsem v Evropi. S tem so bili enostransko prekršeni sporazumi, sklenjeni v Gdansku, Szczeczinu in Jastrzebiu in ogrožena je bila uresničitev programa socialistične obnove.

Položaj, v katerem sta se znašala naša dežela in narod, je strašen. Dežela se pogreza v krizo, izkop premoga se ne povečuje, vlečejo se pogovori in pogajanja. Postavlja se torej osnovno vprašanje: kakšna sta smisel in cilj zaustavitve zaporednih razpletov, ki naj bi omogočili večji izkop premoga? Ali je to res v interesu rudarjev in družbe, na katere se tako radi sklicujejo aktivisti Solidarnosti? Premog je samo primer določene metode, ki jo na gospodarskem področju na veliko uporabljajo posamezni aktivisti Solidarnosti. To je metoda neprestanega odklanjanja večine sprememb, ki jih predlaga vlada, hkrati pa je to obtoževanje taiste vlade, češ da je odgovorna za to, da ni gospodarskega napredka. S to metodo bodo to oblast dejansko spravili na kolena, toda skupaj z njo tudi vse ljudstvo.

V zvezi s tem se postavlja vprašanje: ali imamo tu opravka z naključnim delovanjem in vedenjem na podlagi čustev in nezaupanja, ali pa sta v tem delovanju tudi logika in ideologija? Po mojem ni dvoma, da je v njem logika, ki izvira iz ideologije, ki prvinsko ni nastala v Solidarnosti, ampak

so jo vanjo vnesli od zunaj. Smisel te ideologije temelji na popolnem zanikanju države kot načina družbenega organiziranja. Izmikanje sodelovanju z državo in odklanjanje vseh oblik, ki jih predlaga in vpeljuje država, v delovanju dela aktivistov Solidarnosti nista naključna ampak načelna. Načelo »nič za državo« je navadno zvesto upoštevano. Treba je torej jasno povedati, da je ta protietatistična ali anarhistična ideologija eden izmed važnih vzrokov za prekinjanje pogovorov in odstopanje od dogovorov, ki navidez nimajo logičnega vzroka. Menim, da se velika večina članov Solidarnosti in celo del aktivistov ne zaveda, da podlega indoktrinaciji anarhističnih ideologov, predvsem iz vrst KOR-a. O tem velja razmisliti, če hočemo sindikat Solidarnost trajno vključiti v družbeno strukturo države. Za anarhiste bo namreč vsaka država, celo najbolj demokratična in temeljito reformirana, če bo služila družbi in jo bo družba nadzorovala, vedno javni sovražnik številka 1. To ni samo vprašanje preteklih in sedanjih napak državnega aparata, ampak vprašanje doktrine, ki odklanja vsako državo.

Morda se zdi, da je v položaju, ko smo korak od narodne katastrofe, ko se mnogim od nas prikazuje v sanjah, do prenašanja sedanjega konflikta na gospodarsko področje prišlo ob najmanj primernem trenutku. Politika in gospodarstvo sta zdaj vendar tesneje povezani med seboj kot kadarkoli poprej.

Neizogibno in nujno je oblikovanje fronte narodnega sporazumevanja na novi podlagi, fronte, ki naj bi bila odprta vsem, ki niso proti socializmu. Vsem, ki so danes v skrbeh za Poljsko. In to ne glede na to, kaj so delali in kako so ukrepali včeraj. Ta fronta narodnega sporazumevanja, fronta sodelovanja vseh sindikalnih, družbenih in političnih sil, je potrebna prav za to, da bi pridobili sposobnost, moč in upanje za izvedbo socialističnih reform in za postavitev gospodarstva na noge, da bi bila tako sposobna spet vzpostaviti normalen in miren način življenja. Brez tega bodo tudi najbolj združujoče in demokratične politične oblike obvisle v zraku.

Vsak razsoden človek na Poljskem ve, da pri nas ne bo prišlo do spremembe sistema, da bodo ostala nedotaknjena naša politična in obrambna zavezištva s socialističnimi državami, članicami Varšavske zveze. Vsi pogovori, vsak dialog, vsi sporazumi se morajo opirati na te temelje. Odklanjanje tega kot izhodiščne točke pri zasedanju za skupno mizo je preprosto politični avanturizem.

PETER KLINAR

O dejavnosti slovenskega sociološkega društva

Skupščina Jugoslovanskega združenja za sociologijo (JUS)

Delegati slovenskega društva so se udeležili skupščine Jugoslovanskega združenja za sociologijo, ki je bila 27. 10. 1981 v Beogradu. Predsedstvo JUS je na skupščini poročalo o dejavnosti republiških društev. Nekatera od njih (srbsko, hrvatsko, slovensko) imajo živahno društveno dejavnost, organizirajo strokovna srečanja, razvijajo delovanje po sekcijah in publicistično dejavnost ipd. Republiška društva so razvila nekaj mednarodnega sodelovanja: srbsko z romunskimi sociologi, hrvatsko in slovensko z italijanskimi, makedonsko s poljskimi. Jugoslovansko združenje ni razvilo sodelovanja med jugoslovanskimi sociologi in ni skrbelo za mednarodno uveljavljanje jugoslovanske sociologije. Na jugoslovanski ravni je treba omeniti v glavnem le dejavnost uredništva Sociologije, ki je skrbelo za redno izhajanje revije. Uredništvo je dalo tudi pobudo za sklic jugoslovanskega strokovnega posveta: »Vloga sociologije v samoupravni socialistični družbi«, ki je potekal hkrati s letošnjo skupščino JUS v Beogradu.

Potem ko je skupščina kritično ocenila dosedanje delovanje jugoslovanskega združenja za sociologijo in medsebojno sodelovanje jugoslovanskih sociologov, so delegati izrazili željo po oživitvi tega sodelovanja in aktiviranju JUS. Predsedstvo JUS bo v prihodnjem dvehletnem mandatnem obdobju v Sloveniji. Predsedstvo JUS bo vodil mag. Niko Toš. Iz predlogov za prihodnje delovanje JUS povzemamo nekatere smernice. Oživil naj bi delo strokovnih sekcij, ki so v preteklosti že uspešno delovale, in razvili no-

ve v skladu s poklicno usmerjenostjo sociologije in uveljavitvijo različnih usmeritev znanstvenoraziskovalnega dela. Sekcije so primerna oblika za združevanje jugoslovanskih sociologov, izmenjavanje strokovnih informacij, preverjanje stališč, razvijanje strokovne kritike ipd. Sekcije bi kazalo povezovati z raziskovalnimi in pedagoškimi ustanovami. JUS naj bi poskušal razviti sistem kroženja strokovnih informacij med republikami in pokrajinama ter prispevati k razvoju sodelovanja med jugoslovanskimi ustanovami in katedrami. To sodelovanje naj bi prispevalo, k bolj smotrnemu in vsebinsko ustrežnejšemu izvajanju podiplomskega študija in k načrtovanju jugoslovanskih socioloških raziskav, ki jih doslej nismo razvili, čeprav je zanje velik interes. Jugoslovanska sociologija je neenakomerno razvita, zato je naloga jugoslovanskega združenja poskrbeti, da se bodo hitreje razvijala tudi sociološka področja, ki za zdaj še zastajajo. Jugoslovansko združenje mora razviti mednarodne stike in skrbeti za izdajanje strokovno kvalitetnih publikacij, namenjenih mednarodni javnosti. Naloga JUS je tudi, da poskrbi za strokovno ustrezno predstavitev dosežkov jugoslovanske sociologije na svetovnem kongresu mednarodnega sociološkega združenja (ISA), avgusta 1982. leta v Mehiki.

Predsedstvo JUS naj začne delovati po teh smernicah, hkrati pa naj do izredne skupščine, ki mora biti sklicana čez 6 mesecev, pripravi programsko gradivo in predloge za statutarne spremembe.

Strokovni posvet »Sociologija v jugoslovanski socialistični samoupravni družbi« je obravnaval dva tematska sklopa: sodobne probleme sociologije pri nas in sociološka proučevanja jugoslovanske družbe. Prvi je ponovno postavil vprašanje, ali je jugoslovanska sociologija v krizi ali ne. Prispevki v zvezi z drugo temo so se lotevali raznoterih problemov naše družbe: razvoja, vasi, delovnih organizacij, samoupravljanja, družine, odgovornosti, kulture, obveščanja, družbene neenakosti, družbene moči, kvalitete

življenja, mednacionalnih odnosov. Slovenci smo poslali na posvet osem referatov.

Razvoj regionalnih društev

Po daljših pripravah je bila 3. novembra 1981 v Novem mestu ustanovna skupščina društva sociologov in politologov Dolenjske. Skupščina je sprejela sklep o ustanovitvi društva, njegov statut in program dela in izvolila društvene organe.

Iz programa delovanja društva povzema nekaj smernic, ki utegnejo biti zanimive tudi za delovanje drugih regionalnih društev, ki se snujejo po Sloveniji. Društvo si bo prizadevalo za utrditev vloge sociologije in politologije v družbenem življenju in kulturi regije. Seznanjalo bo javnost s pomembnim poklicnega dela sociologov in politologov ter širilo spoznanja o potrebi socioloških raziskav za reševanje mnogoterih družbenih problemov in načrtovanje družbenega razvoja. Društvo bo dajalo pobudo za družboslovne raziskave v okviru regije in pri tem sodelovalo z obstoječimi raziskovalnimi institucijami v Sloveniji. Mnoge raziskovalne naloge bi mogli sociologi in politologi Dolenjske tudi sami zasnovati in izvesti, saj se pri svojem delu srečujejo s problemi, ki zahtevajo, da se jih lotijo s poglobljenimi raziskovalnimi metodami. Sociološka podoba Dolenjske je še dokaj neraziskana, in to vzpodbuja raziskovalno dejavnost. Odgovorna delovna opravila sociologov in politologov v praksi so takšne narave, da so potrebni skupni strokovni sestanki, na katerih se bodo člani dogovarjali o reševanju problemov in usklajevali strokovna stališča. Društvo se bo ukvarjalo tudi z družboslovno publicistično dejavnostjo, ki bo usmerjena predvsem v regionalne probleme in posebnosti. Društvo bo posredovalo potrebne informacije, ki bodo članom koristile pri njihovem strokovnem delu v regiji, hkrati pa se bo informacijsko povežalo s slovenskim sociološkim društvom in FSPN.

Med pomembne naloge društvenega delovanja spada tudi pedagoška dejavnost, s katero si bo društvo prizadevalo za izpopolnjevanje znanja sociologov in politologov ter širjenje interesa za družbene vede v javnosti. Prav tako bo društvo skrbelo za mentorstvo mladim sociologom in politologom, ki vstopajo v družbeno prakso, ter študen-

tom FSPN in sorodnih fakultet, ki izdelujejo seminarske in diplomske naloge ali opravljajo študijsko prakso v OZD in drugih ustanovah v regiji. Mentorsko vlogo bi društvo moglo razširiti na marksistične krožke, krožke OZN, novinarske krožke ipd. v srednjih šolah in na ta način prispevati k usmerjanju dijakov v družboslovne srednje in visoke šole.

Društvo lahko svoje dejavnosti poveže z drugimi sorodnimi strokovnimi društvi (pravniki, ekonomisti, psihologi, pedagogi, geografi ipd.). S skupnimi močmi bi morda lahko uresničili pobudo za ustanovitev regionalnega družboslovnega raziskovalnega centra. Širjenje društvene dejavnosti v regiji zahteva delegatsko povezavo društva z regijskimi družbenopolitičnimi in samoupravnimi interesnimi skupnostmi ter z družbenopolitičnimi organizacijami.

Pomembno vlogo bo imelo društvo pri ugotavljanju možnosti za zaposlovanje različnih profilov sociologov in politologov v regiji, hkrati s tem pa bo moralo skrbeti za vključevanje novih ljudi v svoje vrste. Pri tem pa ni le ozko strokovno društvo, temveč je odprto vsem, ki jih zanimajo družbeni problemi in se z njimi strokovno ukvarjajo, še posebej učiteljem družboslovja (STM, sociologija, družbenopolitični sistem ipd.). Te naj bi društvo vzpodbujalo, da bodo v pedagoški proces vključevali sodobne družbene pojave, zlasti tiste, ki so značilni za regijo. Društvo bi moralo vključevati tudi študente družboslovja, ki so vključeni v regionalno študentsko društvo, dijake, ki so aktivni v družboslovnih krožkih, in dijaki družboslovno usmerjenih srednjih šol, ki jih zanimajo problemi sodobne družbe.

Zanimanje za ustanovitev regionalnega društva se kaže tudi drugod, tako da bodo zglede dolenjskih sociologov in politologov najbrž kmalu sledili tudi v Mariboru (iniciator tov. Andrej Koren, O. Š. Janka Padežnika), v Ptuj (iniciator tov. Jože Glazar, Tovarna glinice in aluminija Boris Kidrič), v Celju (iniciator tov. Karmen Gorišek, Skupne strokovne službe SIS Celje), na Goriškem (iniciator tov. Marjan Tavčar, Meblo Nova Gorica), na Gorenjskem (iniciator tov. Joži Puhar, Kranj), obalno območje (iniciator tov. Tomaž Bizalj, Koper). Z razvojem regionalnih društev bo SSD preraslo v strokovno združenje.

Prihodnji, 10. svetovni sociološki kongres z naslovom »Sociološka teorija in družbena praksa« bo v Mexico Cityju od 16. do 21. avgusta 1982. Jugoslovanski sociologi pripravljajo za ta kongres tri publikacije: bibliografijo strokovnih socioloških del, seznam socioloških institucij in sociologov raziskovalcev ter zbornik pomembnejših strokovnih prispevkov. Za tiste, ki se bodo želeli udeležiti kongresa, bo organizirano skupinsko potovanje, informacije pa lahko dobijo na FSPN, ISF in drugih ustanovah, kjer delujejo sociologi. Prijave zbira SSD do konca tega leta. Rok za pošiljanje referatov (na sekretariat ISA), potrjenih s strani organizatorjev sej, je 31. marec 1982. Formularje za udeležbo na kongresu (registracija) je treba poslati do konca aprila 1982 na naslov: ISA Secretariat, C. P. 719, Succ. »A«, Montreal, Quebec, Canada, H 3C2V2.

Druga dejavnost SSD

Pedagoška sekcija za ukvarjanje s pripravami za izdajo socioloških učbenikov za srednje šole. Semiološka sekcija pripravlja strokovno posvetovanje. Dr. M. Jogan je na Zihlerovih dnevih v Ljubljani poročala o rezultatih ankete med sociologi o sociološkem študiju in poklicnih problemih sociologov. Ob tej priložnosti je o teh problemih razpravljala posebna delovna skupina, o čemer poroča I. Bernik v Teoriji in praksi. Oktobra tega leta je dr. Paul Kellermann razpravjal na FSPN o delu in izobraževanju. Predavanje sta organizirala SSD in fakulteta. SSD pripravlja v Ljubljani ciklus razprav, ki naj bi zajel sociološke vidike ekonomske krize, problem družbenih ved, probleme zaposlovanja, poklicne probleme sociologov, sociološke razsežnosti ruralnih področij, različne vidike dolgoročnejšega razvoja Slovenije ipd.

Zbornik s prispevki s strokovnega posveta »Sociološki preseki slovenske družbe« je pripravljen za tisk. Izšel bo pri Dolenjski založbi. Izdajo zbornika je finančno podprla OZD Novoles – Straža pri Novem mestu.

Deveto zasedanje inštituta za Mednarodno pravo in mednarodne odnose v Solunu

Podobno kot haaška akademija za mednarodno pravo prireja tudi solunski inštitut za mednarodno pravo in mednarodne odnose v Grčiji vsako leto seminarje s področja mednarodnih ekonomskih in političnih odnosov ter mednarodnega prava. Glavna razlika med zasedanjima ustanov je nedvomno v tem, da je vsakoletno delo v Solunu osredotočeno na eno samo aktualno temo iz mednarodnega dogajanja oz. življenja, torej ne obravnava različnih problemskih sklopov zapletene mednarodne stvarnosti. V Solunu je opazna tudi težnja po dajanju večjega poudarka individualnemu delu udeležencev, njihovi dejavni udeležbi v procesu kristalizacije idej in oblikovanja problemov, s čimer naj bi se kar najbolj zabrisala meja med klasičnim predavateljem in slušateljem.

Kot že osemkrat doslej je tudi tokrat inštitut v prvih treh septembrskih tednih zasedal v prostorih pravne fakultete Aristotelove univerze v Sremu. Formalno je bilo navzočih okoli 122 udeležencev iz približno tridesetih držav vsega sveta, z vzhoda in zahoda, severa in juga, dejansko pa je aktivno sodelovala le slaba polovica. Že zgolj ta podatek nam pokaže, kako izredno pomembna je dejavnost te ustanove tudi na mednarodni ravni, saj skrbi inštitut za permanentno izobraževanje širokega kroga predvsem mlajših ljudi, ki se ukvarjajo z mednarodnimi odnosi. Udeleženci so pretežno podiplomski študentje, mlajši akademiki, asistenti, predavatelji, uslužbenci ministrstev, diplomati in podobno. Inštitut je pod dolgoletnim vodstvom svojega direktorja, profesorja dr. D. S. Constantopoulasa, dosegel zavidanja vreden ugled v grški notranjepolitični dejavnosti, tako da pri njegovem delu sodelujejo najvidnejši predstavniki javnega življenja v severni Grčiji iz voja-

ških, civilnih, upravopolitičnih, akademskih in cerkvenih krogov. Tudi sredstva javnega obveščanja (časopis, radio in TV) posvečajo dejavnosti inštituta posebno pozornost. Omenimo še, da je član trinajstčlanskega mednarodnega kuratorija inštituta poleg osebnosti svetovnega slovesa, kot so npr. F. Capotorti, H. Mosler, S. Nahlik, G. Schwarzenberger, N. Singh, če omenimo le nekatere, tudi beograjski profesor B. Janković.

Letošnje zasedanje je bilo nedvomno zanimivo, aktualno in primerno izbrano, saj so predavanja in seminarji potekali pod skupnim naslovom »Dialog med severom in jugom: nova mednarodna gospodarska ureditev«, opozorilo pa naj bi na zastoj v dialogu, vzroke njegove neuspešnosti in opredelil temeljna nesoglasja med vzhodom in zahodom, jugom in jugom ter severom in jugom.

Profesor G. Marin z akademije za ekonomske znanosti v Bukarešti je predaval o novi gospodarski ureditvi in strategiji ZN za tretjo razvojno dekada, profesor F. Parkinson iz University Collegea v Londonu je naslovil svoje predavanje »Pravo regionalnih skupnosti za razvoj: primerjalna analiza«, medtem ko je profesor K. A. Nasir iz ZDA, po rodu Pakistanec, predaval o vlogi islama v novi mednarodni gospodarski ureditvi. Prebrano je bilo predavanje »Mednarodne gospodarske organizacije« profesorja G. Ziegerja z univerze v Göttingenu, ki je moral svojo udeležbo odpovedati v zadnjem trenutku, nigerijski profesor E. G. Bello z Max Planckovega inštituta v Heidelbergu pa je obravnaval znano Brandtovo poročilo, njegove prednosti in slabosti. E. Laszlo iz UNITAR je govoril o temi, pri kateri sodeluje tudi z CPSDVR iz Ljubljane, in je svoje predavanje naslovil »Nova gospodarska ureditev: strategija za regionalno in medregionalno sodelovanje.« Profesor K. N. Ryan z univerze v Queenslandu (Avstralija) je govoril o mednarodnem trgovinskem pravu in novi mednarodni gospodarski ureditvi, A. A. Fatouros z Aristotelove univerze v Solunu in K. Ioannou s traške univerze v Xanthiju pa sta govorila o porajajočih se vzorcih norm novega mednarodnega prava ter o novi mednarodni informacijski in gospodarski ureditvi. Profesor politične ekonomije z Dunaja, W. Weber, je govoril o problemih uveljavitve in sociopolitičnih implikacijah nove mednarodne gospodarske

ureditve, J. du Bois de Gaudusson iz Bordeauxa pa o novi mednarodni gospodarski ureditvi in problemih javne uprave. Nedvomno je vzbudil pozornost B. V. A. Röling, zaslužni profesor mednarodnega prava in polemologije z univerze v Groningenu, ki je predaval o zgodovini in o sociološkem pristopu do nove mednarodne gospodarske ureditve in tretjega sveta, ne nazadnje pa naj omenimo še beograjskega profesorja M. Vojnovića, ki je pod naslovom »Jugoslavija in nova mednarodna gospodarska ureditev« govoril predvsem o prenosu tehnologije in problemu nadzora nad nadnacionalnimi družbami.

Glavna značilnost dela na seminarju pa niso predavanja in seminarji v dopoldanskem času, temveč tako imenovani »travaux pratiques«, ki so praviloma vsako popoldne. Udeleženci solunske šole dobijo skupaj z obvestilom, da so sprejeti na zasedanje inštituta, tudi seznam naslovov posebnih tem, ki se vključujejo v splošno temo zasedanja oziroma posameznih predavanj. Od srede julija, ko udeleženci prejmejo obvestilo, pa do septembra, ko se prične zasedanje inštituta, je tako dosti časa, da se posamezniki pripravijo na posebne teme po lastni izbiri. Med zasedanjem se udeleženci razdelijo po skupinah, ki ima vsaka svojega mentorja, in nato skupno obravnavajo posamezne referate. Najboljša dela so nato skupaj s predavanji objavljena v publikaciji inštituta »The-saurus Acroasium«.

Tako kot haaška akademija podeljuje tudi solunski inštitut diplomo za uspešno opravljeni izpit na koncu zasedanja. Potem ko kandidat dobi dovoljenje mentorja in vplača za naše razmere ne ravno skromno prijavnino, opravlja pismeni del izpita. Za pismeno nalogo ima štiri ure časa, in sicer lahko izbira med dvema temama, ki zadevata mednarodne odnose in mednarodno pravo na splošno. V drugem delu pismenega izpita mora kandidat odgovarjati na vprašanja v zvezi s temo, ki jo je tisto leto obravnaval inštitut, in za to sta mu na voljo dve uri. Po uspešno opravljenem pismenem delu izpita opravlja kandidat še ustni del izpita; izpitno komisijo sestavlja pet profesorjev, dva Grka in trije iz drugih držav.

V razliko od prejšnjih let je letos potekalo delo le v angleškem jeziku. Predavanja v francoščini so simultano prevajali v angleščino, tudi seminarji so potekali v angleščini,

pač pa so francosko govoreči udeleženci imeli svojega mentorja in so »travaux pratiques« opravljali v francoščini. Izpit je bilo mogoče opraviti v obeh jezikih. Načelno je delovni jezik inštituta tudi nemščina, kar ob dejstvu, da grški pravni sistem temelji v bistvu na nemškem, ni nič čudnega.

Četudi so letos zavaljo nepredvidenih razlogov manjkali nekateri ugledni strokovnjaki za mednarodne odnose, je bila strokovna raven solunskega zasedanja na dostojni višini. Posebna draž dejavnosti ni bilo le postavljanje problemov in odprtih ali spornih vprašanj, temveč kristalizacija stališč s strani samih udeležencev, ki so prihajali iz razvitega konservativnega in liberalnega dela sveta, iz vzhodnoevropskega prostora, pa tudi iz bogatega in revnega dela dežel v razvoju. Udeležba pravnikov, ekonomistov, politologov, sociologov, medicincev, inženirjev in drugih strokovnjakov je zagotovila svojevrsten interdisciplinaren pristop k obravnavanju problemov, njihova ideološka usmerjenost pa je sama kazala na najtežavnejše jedro problema.

Ker je Jugoslavija tako rekoč v prvih vrstah v boju za novo mednarodno gospodarsko ureditev in ti problemi bistveno zadevajo našo državo, je žalostno dejstvo, da je letos na tem zasedanju sodeloval le en udeleženec iz Jugoslavije, če ne štejemo časovno skromnega predavanja beograjskega strokovnjaka. Kaže, da tudi v izobraževanju premalo izkoriščamo obstoječe možnosti, s čimer zanemarjamo človeški potencial, ki je še kako pomemben za razvoj vsakega naroda. Dinar, vložen v kulturo in izobraževanje, ni nikoli izgubljen in se mnogostransko povrne. Dodajmo še, da so na voljo tudi študentske inštitute, ki pokrivajo stroške za udeležbo na seminarju ter za hrano in stanovanje v Saloniki. Prošnja za dvema priporočiloma, biografijo, bibliografijo in dvema fotografijama mora do 15. junija prispeti na naslov: Secretariat, Institute of International Public Law and International Relations, Megalou Alexandrou 15 & Hadji, Thessaloniki.

Udeležencem zasedanja je omogočeno bivanje v za naše razmere zelo dobrem študentskem domu, ki je v neposredni bližini pravne fakultete. Na voljo imajo priročno knjižnico z deli, ki se neposredno nanašajo na temo, ki jo inštitut obravnava. Po naročilu je mogoč dostop do materialov iz depozi-

tarne knjižnice OZN in knjižnice inštituta, pravna fakulteta ima v svoji stavbi tudi lastno knjižnico, v sosednji stavbi je centralna univerzitetna knjižnica. Raziskovalna infrastruktura je žal tako kot naša sosedja srednje razvita, stvarni katalog je še vedno bolj želja kot realnost, delovni čas knjižnic pa je tako kot domala v vsej Evropi tak, da so komajda uporabne.

Ob koncu še besedo o tem, da Grki kljub intenzivnemu delu ne pozabljajo na svojo izročilno gostoljubje. Kdor je navajen na našo študentsko prehrano, mu bo že hrana v študentskem domu dobrodošla poživitev. Organizirani so tudi ogledi kulturnih in umetniških ustanov in prireditev ter izleti v bližnjo in daljno okolico. Pa tudi doživetje Soluna, drugega največjega grškega mesta, je samosvoja izkušnja, ki je gotovo vsakomur dobrodošla.

DRAGO KOS

Neutemeljeno samozadovoljstvo

(O znanstveno-strokovnem srečanju »Stanovanje – sinteza individualnega in kolektivnega«, v organizaciji »Centar za stanovanje«, Beograd, 22. in 23. oktobra 1981)

Stanovajska problematika je nedvomno mnogoplasten in večdimenzionalen pojem. Če bi poskušali kar najpopolneje zajeti vse njegove vidike, bi se znašli pred izredno težavno nalogo, saj bi morali upoštevati politične, ekonomske, socialne, psihološke, arhitektonske, tehnične in druge vidike. Zaradi njihove številnosti se često dogaja, da izgubimo izpred oči sam predmet proučevanja, da zaradi dreves ne vidimo gozda.

Posledica tega je pomikanje iz ene v drugo skrajnost, kar največkrat pomeni stopicanje na mestu. Bistvena naloga, ki jo bo še treba opraviti, je osmislitev in vzpostavitev relacij med temi različnimi vidiki.

Dobra ilustracija takih skrajnosti je bilo tudi znanstveno strokovno srečanje z obetavnim naslovom: Stanovanje – sinteza individualnega in kolektivnega. Posvetovanje bi lahko ocenili kot pretežno enodimenzional-

no prizadevanje zunaj časovnega okvira, ki niti kratkoročno niti dolgoročno ne more bistveno vplivati na konkretni položaj v Jugoslaviji.

Največja pomanjkljivost posvetovanja je bila v tem, da večina referentov ni vzpostavila nikakršnega razmerja do bistvene značilnosti stanovanjske problematike pri nas – se pravi do pomanjkanja stanovanj, do stanovanjske krize. Res je sicer, da tema seminarja tega vidika ni zajemala, kar je razvidno tudi iz naslova, vendar je narava stanovanjske problematike po mojem mnenju taka, da je to temeljno determinirano treba vedno upoštevati.¹ Poleg tega so bile na seminarju predstavljene in obravnavane take kategorije, ki so predvsem družbeno pogojene, njihova redukcija na prostorsko fizične dimenzije pa jih je bistveno osiromašila. Problem individualizacije oz. kolektivnosti se je pri mnogih referentih skrčil na obravnavanje tipologije stanovanjskih načinov. Na eni strani je individualna, endružinska hiša, na drugi strani pa večstanovanjska zgradba. Sinteza obojega naj bi bile različne kombinacije teh dveh temeljnih tipov, tako imenovane prehodne stanovanjske zgradbe, se pravi vrstne atrijske hiše, manjši objekti itn. Kategoriji individualnost in kolektivnost so obravnavali zgolj kot fizični predmetni pojavnosti, odtrgani od konkretnih družbenoekonomskih razmer, ločeni od procesa produkcije urbanega prostora, to pomeni, da so jih obravnavali na ideološki način. Stanovanjska problematika se je v njihovih sporočilih velikokrat zreducirala zgolj na problem oblikovanja fizičnega prostora, na nekatere od širših družbenih vplivov neodvisne prostorsko-fizične kategorije. Da je tako zoževanje nesprejemljivo, dokazuje sama praksa, ki je posledica takih enostranskih obravnav. Manuel Castells glede tega pravi: »Čprav ni nobenega dvoma, da imajo oblike nek določen ideološki in s tem tudi materialni vpliv, pretežno le krepijo in ne kreirajo menjave posebne vrste blaga, kakršno je stanovanje.«² Lahko bi torej rekli, da razpravljanje in iskanje novih rešitev v oblikovnem smislu nikakor ni ne-

pomembno vprašanje, vendar pa to še zdaleč ni bistveno, odločilno vprašanje.

Ne moremo tudi trditi, da so bile obravnavane na seminarju zgolj parcialne. Bile pa so v večini, in ker ni bilo dialoga med posamičnimi referenti, tudi ni prišlo do določanj z drugimi, bolj kompleksnimi obdelavami, ki so jih predstavili nekateri udeleženci v uvodnem delu. S tem, da so bili prispevki, ki so presejali enodimenzionalnost večine, uvrščeni v uvodni del posvetovanja, je bila ohranjena tradicija, ki je značilna za mnoge tekste, ki obravnavajo prostorsko razsežnost človekovega življenja – namreč uvodničarstvo nekaterih družbenih ved.³ Veliko avtorjev v uvodu priznava velik pomen psihologije (predvsem socialne), ekonomije in sociologije pri obravnavanju teh tem, ostajajo pa zgolj pri opozarjanju nanje. Interdisciplinarnost je razumljena zgolj kot mehanično seštevanje ved, ki bi lahko prispevala k osvetljevanju določene problematike. Redkeje pa zasledimo obravnavo, ki bi združevala različne vidike problematike, v našem primeru ekonomske, sociološke, psihološke... arhitektonske vidike. Prav tega smo najbolj pogrešali pri mnogih referentih. Ne da bi se spuščali v obravnavanje razmerij med omenjenimi disciplinami, lahko rečemo, da je tudi to posvetovanje eksplicitno potrdilo diskontinuiteto v obravnavanju stanovanjske problematike oz. družbeno-prostorskih procesov in struktur.

To je najsplošnejši vtis s tega posvetovanja, vendar moramo povedati, da so bili predstavljeni tudi referati, ki bi jim ne mogli očitati ozkosti in enostranosti, le da jih je bilo malo, in da so bili, kot že rečeno, zgolj del uvodnih razprav.

Prispevke bi lahko razdelili v tri skupine: v prvo skupino bi lahko uvrstili tiste, za katere prej omenjene slabosti veljajo v celoti. Avtorji teh prispevkov so se zadovoljili zgolj z razvrščanjem, kombiniranjem različnih fizičnih elementov v prostoru; niti v izhodišču niso presegle brezplodnega enodimenzionalnega iskanja sinteze v tako kompleksni problematiki, kot jo označuje naslov. Ker je bila ta skupina najbolj številna, je dala ta pomanjkljivost pečat vsemu posvetovanju.

³ O tem piše tudi P. Gantar v tekstu »On Sociology of Urban Planning«, Jugoslovansko-poljski seminar, Ljubljana 1980.

¹ Opozarjam na pomen, ki ga je temu področju pripisoval tudi Karl Marx – Nemška ideologija, CZ, Ljubljana 1971, str. 32.

² M. Castells, *The Urban Question*, published by Edward Arnold, London 1972, str. 149.

V drugo skupino sodijo tisti prispevki, v katerih so avtorji v svoja razmišljanja že vpletali tudi širše elemente, jih povezovali in med seboj primerjali, čeprav so se še vedno zadrževali zgolj na prostorsko-fizični ravni stanovanjske problematike. V primerjavi s prvimi je prednost teh prispevkov v tem, da vsaj implicitno upoštevajo, da je parcialno lotevanje uspešno le tedaj, če je pojasnjeno razmerje med osnovnimi sočasnimi dejavniki, ki determinirajo proučevani pojav.

V tretjo skupino bi uvrstili tiste maloštevilne prispevke, ki so obravnavani predmet zajeli najbolj celovito, ki niso ostali na ravni splošnosti, temveč so skušali izluščiti tudi konkretna spoznanja. Ker je to nedvomno najbolj težaven postopek, kljub temu pa edini, ki lahko prispeva k napredovanju spoznavnega procesa, je treba te prispevke obravnavati drugače in jih tudi drugače ocenjevati. Bili so tudi najbolj kritični do obstoječe prakse na stanovanjskem področju. Opozorili so na probleme, ki so v jugoslovanskih razmerah dejansko najbolj pereči in terjajo takojšnje reševanje. Zaradi tega je tudi razumljivo, da je bilo v teh prispevkih čutiti najmanj samozadovoljstva, ki je sicer kljub nakopičenim in nerešenim problemom občasno prihajalo na dan v referatih, ki smo jih že omenili. Ne trdimo seveda, da so prispevki, ki smo jih uvrstili v to zadnjo skupino, spoznavno-teoretsko dognani, popolni, vsekakor pa so primernejše izhodišče za nadaljnje raziskovanje in iskanje boljših in novih rešitev kot tisti, ki ostajajo pri

enostranskih rešitvah, ki praktično pomenijo tavanje v slepi ulici.

Za beograjsko »znanstveno strokovno« srečanje strokovnjakov, ki se ukvarjajo s stanovanjsko problematiko, bi lahko rekli, da je bilo brez pomembnejših posledic, čeprav bi jih glede na dejanske razmere moralo imeti. Pomanjkljivosti, ki so na srečanju prišle na dan, ne bi bile tragične, če se ne bi v prevladujoči naravnosti porazgubila tudi plodna razmišljanja osamljenih avtorjev. Namesto kritičnosti je prevladovalo splošno zadovoljstvo, ki seveda ni prav nič spodbudno in ne vodi k spremembam. Ohranjanje statusa quo v stanovanjski problematiki pomeni v konkretnih jugoslovanskih razmerah tudi ohranjanje zmede, ohranjanje privilegijev, prostorske segregacije na podlagi stanovanjskega lastništva. (V praksi za to niti ni potrebno lastništvo, zadošča že stanovanjska pravica.)

Zaradi vsega tega razpravljanje o stanovanjski problematiki, ki ne doživlja osmišljanja, ki je zunaj časovnega okvira, nima prav nobenega učinka – čeprav, naj še enkrat ponovimo, tudi tem vprašanjem ne odreka pomena. Treba jih je le postaviti na pravo mesto, se pravi, ne smemo zamenjavati vzrokov s posledicami.

Tako se je v Beogradu zgodilo, da je ostala téma, ki odpira mnoga splošna družbena vprašanja, skoraj popolnoma nedodelana; lahko bi rekli, da je bila komaj načeta. To pa je skromen rezultat srečanja, na katerem je sodelovalo štiriindvajset povabljenih referentov.

ADOLF BIBIČ

Interesi in politika

(Od kritike politične države k samoupravnemu pluralizmu – Delavska enotnost, Ljubljana 1981)

Že sam naslov knjige nam pove, da se je njen avtor odločil spoprijeti se z enim najpoglavitnejših, če že ne kar z osrednjim problemom političnih znanosti in, kar je celo pomembnejše, sploh političnega teženja množic in posameznikov v vsej dosedanji razredni zgodovini.

Izbira problema ni naključna in brez opredeljenega vrednostnega naboja: z njo avtor izpoveduje svojo privrženost demokratični alternativni socialističnega razvoja, ki v nasprotju z dogmatično samoumevnostjo identitete med substanco države in interesi vladajočega razreda upošteva dialektično naravo razmerja med državo in družbo. Tudi v metodološkem pogledu je delo napeto v loku, ki zgodovinsko-teoretski vidik povezuje z zgodovinskim udejanjanjem. Takoj pa naj v tej zvezi omenimo tveganje, ki se ga, kot se zdi, avtor zaveda, namreč nevarnosti, da bi najbližjo zgodovinsko prakso razglasili za dokončno in popolno uresničenje vzvišene demokratične ideje, ne pa za tisto, kar ta v resnici je: soočena s protislovji, včasih celo z negotovostmi pa s počasnim napredovanjem. Avtor se sicer spretno izogne drugi skrajnosti, ki bi poskušala omenjeno tveganje odpraviti s čarobno formulo »čiste« teorije nasproti »umazani« praksi.

Problematika interesov in še posebej njihovega členjanja je bila v teoriji in še bolj v pretežno ideološkem govoru precej dolgo potisnjena na stranski tir in v hierarhiji »tabu tem« ji je bilo dodeljeno dokaj visoko mesto. Svoj prosti izhod je dobila v redkih, čeprav lucidnih formulacijah posameznih marksističnih teoretikov, kar upravičuje av-

torjevo odločitev, da bo raziskal teoretske vire za razumevanje interesov (in njim pripadajočih skupin) v Heglovih, Marxovih, Leninovih in Kardeljevih utemeljevanjih dialektike države in družbe.

V prvem poglavju tega dela (pod naslovom *Dialektika države in družbe*) je avtor pokazal na diferenciacijo države in družbe v politični misli 18. stoletja. Problema razmerja med Heglom in Marxom namreč ni mogoče zadovoljivo osvetliti, če se pozabi na to, da so se nekateri temeljni elementi problematike odnosa med civilno in politično državo izoblikovali že pred nastopom obeh mislecev. Marx, ugotavlja avtor, ni bil v neposrednem odnosu zgolj do Hegla, temveč je vzporedno navezoval tudi na politično misel pred njim – na Hobbesa, Locka, Fergusonsa, Adama Smitha, Rousseauja, Sieyèsa, na ameriško politično misel (Madison, Paine) in utopične socialiste. Kljub terminološkim razlikam se je razlikovanje med »citoyen« in »bourgeois« v prispevkih teh mislecev neposredno navezovalo na prepoznavanje posameznih, posebnih in obćih interesov.

V svoji *Rechtphilosophie* je Hegel razvil na temelju sinteze vse dotedanje politične in družbene misli oba koncepta civilne družbe in politične države. V civilni družbi prevladujejo po Heglu posebni interesi; v njej vsak posameznik zadovoljuje le svoje fizične in psihične potrebe. Vendar je to le ena stran civilne družbe; druga stran odkriva, da se egoistični posameznik v objektivni stvarnosti sprevrže v svoje nasprotje. S tem pa v civilni družbi še ni presežena dihotomija posebnega in obćega. Posameznikov partikularizem se socializira v ustreznih, v prvi vrsti državnih inštitucijah taiste civilne družbe. Substance obćega interesa ne morejo potemtakem posredovati predstavniki civilne družbe, temveč pripade ta vloga državnemu uradništvu, birokraciji. Heglu civilne družbe in politične države v bistvu ne uspe integrirati v organsko celoto.

Čeprav sta Marx in Hegel, gledano globalno, oba privrženca razlikovanja med civilno družbo in politično državo, pa je Marx vendarle radikalno obračunal s Heglovo metodološko in vsebinsko postavitevjo razmerja med družbo in politiko. Marx je imel, kot uvaja dokazovalni postopek naš avtor, ločitev civilne družbe od države za zgodovinsko nujnost, za progresivno fazo v razvoju človeštva, vendar te zgodovinske nujnosti ni razglasil za večno. Za Marxa je to le prehodna faza k novi družbeni organizaciji, ki bo v eno celoto združila človekovo družbeno in politično življenje. Hegel je historične procese podredil logičnim kategorijam, torej skrajno idealistični metodološki zasnovi. Marxova kritika Heglovega pojmovanja vladne oblasti in birokracije izhaja iz popolne negacije vsakršne državne oblasti, ki bi jo izvajali subjekti zunaj konkretnega družbenega človeka, in s tem zakoliči svojo teorijo o odmiranju države. Marxu so nov zgodovinski položaj in napredne ideje sodobnikov (»kritikov religije«) bistveno pripomogle, da je problem svobode prenesel s področja človekovega miselnega prizadevanja na področje človekove praktične akcije. Medtem ko je Marx v svoji *Kritiki Heglovega državne prava* že predstavil in razvil nekatere bistvene sestavine marksistične teorije države in politike (ne pozabimo na njegovo nesumiljeno kritiko birokracije), pa je šele v *Prispevku h kritiki Heglove filozofije prava* spoznal, da je proletariati tisti subjekt, ki lahko osvobodi ne le samega sebe, temveč človeka sploh.

Zastaviti si je treba vprašanje, ali je bil npr. Lenin na nivoju Marxovih teoretičnih ugotovitev? Avtor ugotavlja, da sicer Lenin ni mogel poznati nekaterih, do tedaj še neobjavljenih Marxovih del, vendar mu je bilo tuje, da bi izvajal državo iz ideje, ali da bi bil vanjo slepo zaverovan. Za Leninov metodološki postopek je značilno, da je državo opredelil s stališča razredne strukture družbe. S pomočjo tankovestne analize nas avtor pripelje do rezultata, in sicer ugotavlja, da je Lenin postavljal v ospredje istovetnost med vladajočim razredom in državo in njeno represivno funkcijo nasproti izkoriščanemu razredu. V Leninovi misli pa je mogoče razpoznati tudi to, da je dopuščal razliko med državo in družbo ne le v posameznih družbenih in političnih primerih, temveč tudi načelno. Heglov končni cilj je

svoboda v politični državi, pri Leninu pa je to komunistična družba brez države in brez blagovne proizvodnje. Tako Hegel kot Lenin odgovarjata na vprašanja svoje dobe in zato njun prispevek terja nova iskanja, nova vprašanja in nove odgovore.

K tej epohalni problematiki je tudi jugoslovanska misel dala v svetu dokaj odmeven prispevek. Avtor je na izvirni način pokazal na dialektizacijo razmerja med politiko in družbo pri Kardelju oz. v jugoslovanskem razvijanju socialistične družbe. Kardelj je v politiki videl instrument za doseganje čedalje večjih okvirov družbene in individualne svobode. Take vloge seveda ne more opraviti katerakoli politika, temveč le taka, ki teži k načelnosti, dolgoročnosti, realizmu in osvoboditeljstvu. Bistvo revolucionarne politike je po Kardelju v sintezi objektivnega in subjektivnega oz., če citiramo njegovo opredelitev: »Revolucionarna politika je le tista politika, ki povezuje jasno revolucionarno orientacijo z realistično analizo objektivnih pogojev in vseh faktorjev družbenih gibanj.« Avtor jemlje za bistvo Kardejljeve dialektične metode pri obravnavi politike in družbenih pojavov sploh – protislovje. Preučevanje protislovij je preizkusni kamen za obravnavanje specifičnih zakonitosti razvoja socializma. Kardejljeva koncepcija politike je tudi sama ujeta v časovno dinamiko, v zgodovinska in politična protislovja, kar od raziskovalca zahteva, da vrednoti različne ravni njenega gibanja, in sicer, kot odločno vztraja pisec tega dela, tako s stališča enotnosti kot tudi razlike med teorijo in prakso. Politiko kot dejavnik bodisi dominacije bodisi emancipacije postavlja Kardelj nasproti »politični državi«, torej s samoupravnim preraščanjem oz. – bolje – odmiranjem države. Tak koncept se avtorju zdi ploden, pravzaprav kar izziv, ki vodi k novim, polivalentnim razkrivanjem bistva politike in njenih nadaljnjih smeri uresničevanja.

Po bogato razčlenjeni temeljno teoretski razgrnitvi imamo v II. delu, ki ima naslov *Interesi in politika*, pred seboj kompleksno obdelavo problematike, pojmovnih določnosti, artikulacije in zgodovinskih pogojev države in družbe z interesi. Za preučevanje interesov in še posebej interesnih skupin mora vsekakor obstajati določena stopnja demokracije, ki dopušča uveljavljanje legitimne dialektike posameznih, posebnih

in splošnih interesov. V zaprti, etastični družbi, ki se ponaša s tem, da je dosegla popolno skladnost na vseh nivojih interesnega artikuliranja, sploh ni možnosti za znanstveno obravnavo tega pomembnega družbenega segmenta. Raziskovanje te problematike vidi zato avtor povezano z dvema koristima: po eni strani gre za znanstveno upravičenost pojasnjevanja interesov in interesnih skupin, po drugi strani pa gre tudi za potrebo politične prakse, če se ta noče zapreti pred vsako pojavnostjo »asocionizma«.

Čeprav v sodobni politični znanosti zanesljivejša konceptualizacija interesnih skupin še ni bila sprejeta ali uveljavljena, se je avtor kljub temu odločil za teminološko in konceptualno razčlenitev interesnih skupin na naslednje: na (1) interesne skupine, (2) politične interesne skupine, (3) skupine pritiska in (4) interesna združenja. Avtor je moral v konceptualnem in terminološkem razjasnjevanju vsekakor upoštevati in je upošteval zgodovinsko določenost interesnih skupin, ki ne prenesejo pretiranih posplošitev, neodvisnih od zgodovinskega časa in prostora. Bolj ali manj »tehnična« osvetlitev interesnih skupin bi ostala na pol poti, če jih avtor ne bi nujno razmejil v odnosu od države in političnih strank.

Končno se mora politična znanost povprašati in si odgovoriti na vprašanje o vlogi, artikulaciji in integraciji interesov v družbenopolitičnem sistemu SFR Jugoslavije. V čem je bistvo njene specifične razlike v primerjavi z, npr. individualistično-liberalistično in pluralistično-skupinsko koncepcijo interesov? Avtor si obeta največjo korist od neposrednega razvija elementov marksističnega pojmovanja interesov, ne pa v prvi vrsti od čisto retoričnega in formalnega obsojanja omenjenih nemarksističnih koncepcij. Interesno protislovje je zaobseženo v razmerjih, ki jih diktirajo procesi dominacije in podejanja, in ki jih je marksistična znanost dolžna posredovati delavskemu razredu. V tem pogledu gre za prispevek k zgodovinskemu razreševanju protislovij in s tem tudi protislovnih interesov med živim in mrtvim delom, v korist zagospodovanja prvega nad drugim. V Marxovi koncepciji interesov vidi avtor predvsem teorijo revolucioniranja interesov, ki pomeni socialno emancipacijo v artikulaciji in integraciji interesov.

Interesna protislovja so v naši družbi objektivno dejstvo, torej pojav objektivne dialektike prehodnega obdobja. Enega glavnih protislovij vidi avtor v nasprotju med novimi produktivnimi silami socialistične družbe in med drugimi institucionalnimi odnosi in okviri, ki težijo k razvijanju konzervativnih družbenih oblik. Vrsta interesnih protislovij je nadalje povezana z obstojem države kot posebne institucije, ki v prehodnem obdobju »legitimira« splošne interese, seveda v prvi vrsti tiste, s katerimi se lahko identificira državni aparat.

Celotni koncept samoupravljanja je v glavnem zavzet po eni strani z odkrivanjem teh protislovij, po drugi strani pa si prizadeva oblikovati mehanizme, ki naj bi omogočili njihovo demokratično razrešitev. Povečana vloga interesne problematike na temelju samoupravljanja se razrašča v skladu s koncepcijo individualnih in kolektivnih, ekonomskih in moralnih interesov (seveda ob usmerjajoči vlogi socialističnih subjektivnih sil) kot poglobitvenih virov napredka v socialistični družbi. Med osrednjimi izvirnimi prispevki avtorja v tem delu je prav gotovo njegova sistematična obdelava glavnih področij neposrednega izražanja in povezovanja interesov v družbenopolitičnem sistemu SFR Jugoslavije. Področja izražanja interesov, ki jih analiza vključuje, so naslednja: samoupravljanje, združeno delo, krajevne skupnosti, družbene dejavnosti, narodi in narodnosti, združenja, delegatski sistem.

Neposredno izražanje in povezovanje interesov odpira nove možnosti za poglobitvene demokratične procese, hkrati pa odpira tudi nekatera nova vprašanja, ki zahtevajo tako znanstveno identifikacijo kot praktično-politično razrešitev. Med najbolj zgóičimi vprašanji omenja avtor problem konfliktov, ki jih delovni ljudje z neposrednim izražanjem, soočanjem in usklajevanjem interesov ne morejo vedno razrešiti, in pa to, da razvejani institucionalni samoupravni mehanizem ne more preprečiti uveljavljanja pomembnejših interesov po neformalni poti, torej zunaj legitimnega samoupravnega sistema. Interesnega izražanja ne bi smeli motriti le skozi samoupravno družbeno prizmo, temveč je treba nujno upoštevati protislovno navzočnost države – družbe v političnem sistemu socializma, pač očitno dejstvo, da država še vedno razpolaga z mogočnimi

sredstvi fizičnega nasilja in se na ta način še vedno postavlja v poseben položaj nasproti družbi. Napeto protislovje med družbo in politiko ima pomembne posledice tudi za vlogo subjektivnih političnih sil. Heterogena družba potrebuje politično sintezo različnih parcialnih interesov, in to lahko opravijo le politične organizacije, ki pa se ne smejo istovetiti z delovanjem države, ali pa biti zgolj zrcalna slika empiričnih interesov družbenih struktur.

Poglavje o *Samoupravnem pluralizmu* sintetizira temeljna teoretska spoznanja in družbene izkušnje, ki se nanašajo na problematiko razmerja med interesi in politiko v okvirih specifične zgodovinske formule socialistične demokracije – samoupravljanja. Samoupravni pluralizem uveljavlja torej specifično koncepcijo socialističnega pluralizma. Njegovo temeljno vsebino in specifično diferenco vidi avtor predvsem v položaju in vlogi neposrednih in dolgoročnih interesov delavskega razreda za odpravo vseh oblik izkoriščanja, za odpravo privatnolastniškega in za postopno preobrazbo »politične države«, skratka vseh oblik posrednega političnega uveljavljanja. Samoupravni pluralizem parcialnim interesom ne sme dajati prednosti pred skupnimi in splošnimi, kajti v sami naravi te koncepcije je polidimenzionalnost – torej možnost, da se izraženi interesi ob angažiranju subjektivnih sil povezujejo, integrirajo v skupne oz. usklajujejo. Objektivna interesna narava socialistične družbe daje predznak zakonitosti težnjam političnega sistema prehodnega obdobja k njegovi pluralistični zasnovi. Samoupravni pluralizem zaenkrat še vedno dopušča pojave partikularizma, vulgarnega ekonomizma in idejnega relativizma. To pomeni, da se bo morala ta koncepcija nove oblike demokracije v socializmu temeljiteje soočiti z novimi družbenimi razmerami.

Tretji del (z naslovom *Smotri politologije*) daje najprej videz, da avtor v njem namenja svojo glavno pozornost profesionalnim vprašanjem, vendar nas natančneje branje hitro prepriča, da je beseda o intelektualnih »prerequisitih«, sploh o intelektualni samozavesti, brez česar bi ostala politologija nemočna pri soočanju s pglavitnimi politično-sistemskimi problemi družbenega razvoja. Drugo poglavje (Marksizem, politika, država) uveljavlja implicito metodološko in teoretsko postavko, da je življenjska moč

posamezne discipline in njena strokovna veljavnost enaka njeni teoretski usposobljenosti, zmožnosti in volji, da se sooči in rešuje bistvena vprašanja družbe. Zgodovina discipline, ki bi nizala samo svoje formalne procedure in institucionalno potrjevanje, ne pozna prave ustvarjalnosti. Šele na temelju takšne večdimenzionalne pravomočnosti lahko politologija uresničuje svoje smote na področju izobraževanja (od politologov-pedagogov do politologov-raziskovalcev), raziskovanja, družbenopolitičnega izobraževanja, v politološkem študiju itd.

Ko avtor zaključuje svojo oceno o rezultatih in perspektivah politične znanosti pri nas, poudari med njenimi pozitivnimi rezultati to, da je aktualizirala in obdelala izvirno nekatere vsebinske vidike politike in političnega razvoja. Pojem politike, ki jo označuje tradicionalna politična omejenost, je razširila na upravljanje družbe in njenih sestavin. Politična znanost je svojo vidno vlogo odigrala tudi pri domišljanju koncepta samoupravljanja s kritiko načela splošnega ljudskega predstavnštva, s problematizacijo razmerja med ekonomijo in politiko in ne nazadnje tudi pri razčlenjevanju problema odnosa oz. odnosov med interesi in družbo, problematiko neposredne demokracije, monizma in pluralizma v političnem sistemu prehodnega obdobja itd. Med slabostmi politične znanosti pa je v prvi vrsti poudarjena njena obremenjenost z normativizmom in premajhna razvitost nekaterih področij te discipline.

V tem dokaj samovoljnem prebiranju in izbiranju vodilnih tem ali misli, ki jih ponuja knjiga o interesih in politiki, lahko razberemo širino metodološkega in teoretskega zajetja, ki prinaša po eni strani številne plodne teoretske rezultate, po drugi strani pa opogumlja avtorja in politološke kolektive k novim zasukom in elaboraciji obravnavanih vprašanj.

Avtorju je treba priznati, da si je s tem delom zastavil nič kaj lahko nalogo, če merimo pri tem predvsem na to, da je politološka disciplina v primerjavi z drugimi disciplinami mlada, in da deluje v specifičnih družbenozgodovinskih okoliščinah, torej v družbi z izredno mobilnimi idejnimi in institucionalnimi inovacijami (od katerih so nekatere šele v nekajletnem povoju, kar ne dopušča prehitrih teoretskih posploševanj), ki jih pač ni lahko ujeli v teoretski objektiv. S posre-

čenim spojem mišljenja in delovanja je avtor ponudil delo, ki se odkrito postavlja na stran take socialistične družbe, ki na načelo

demokracije in samoupravnega pluralizma ne gleda iz taktičnih nagibov.

Rudi Rizman

BENKO, dr. Vlado: Non-Alignment and Problems Concerning International Peace and Security on the World's Political Scene**Teorija in praksa, Ljubljana 1981, Vol. XVIII, No. 12, p. 1439-1452**

Although the shift in the sphere of the safeguarding of peace and international security after 1955 (competence and responsibility being shifted from Security Council towards General Assembly) is not idealized by the author, he nevertheless believes that this shift meets better the needs of the realities of the postwar international community than the idea adopted at Dumbarton Oaks and Yalta according to which the decisive role is reserved to the great powers only. One of these realities is non-alignment. The author calls attention to the complex approach to the problems of international peace and security within the non-aligned movement, which can be briefly defined as the dialectics of the struggle for peace and all-round efforts leading to broad cooperation among the members of international community. Such conceptions involve also the endeavours for the maintenance of international peace and security by agreement rather than coercion, as foreseen by the United Nations' founding fathers. Such a complex, global approach to these problems does not exclude the partial approach applied by non-aligned states in several cases, particularly those discussed by United Nations. In the concluding part the author presents some major forms of the activities of non-aligned countries, covered by the present paper.

UDC 327(1-773)(063) Cancun

PAVLJIČ, dr. Stane: Cancun - Evaluation and Prospects**Teorija in praksa, Ljubljana 1981, Vol. XVIII, No. 12, p. 1529-1539**

The meeting of the 22 heads of states or governments in Cancun represents a promising step on the world's political scene inspite of the shortcomings to which the non-aligned and other developing countries have rightly pointed to. In order to avoid disappointment and unnecessary waste of time the summit in Cancun should be subjected to a critical analysis. So far the conference has been differently estimated. Its true value will be proved within the process of the realization of the standpoints adopted at the conference. The memorandum issued at the conclusion of the meeting reflects the diverse nature of the participant states as well as the constalation of power. Critically appraised was the absence of the Soviet Union. An elucidating analysis of the Cancun conference demands a class-based approach. In Cancun the new Administration policy on developing countries and the North-South global negotiations was asserted by President Reagan. The fundamental Cancun message to the developing countries is the following: it is imperative for the developing countries to establish and develop their own material base in order to insure the implementation of the new international economic order since otherwise the declarations on mutual understanding and confidence will never be carried into effect.

UDK 327.364:327.55

BENKO, dr. Vlado: *Neuvršenost in problemi mednarodnega miru in varnosti na svetovni ravni*
 Teorija in praksa, Ljubljana 1981, let. XVIII, št. 12, str. 1439–1452

Čeprav premika, do katerega je prišlo na področju zagotavljanja mednarodnega miru in varnosti po letu 1955 (težišče pristojnosti in odgovornosti se začenja od Varnostnega sveta pomikati h Generalni skupščini) avtor ne idealizira, je mnenja, da mnogo bolj ustreza realnostim v povojni mednarodni skupnosti kot pa zamisel iz Dumbarton Oaksa in Jalte, ki je odločujočo vlogo na tem področju namenila velikim silam. Ena od teh realnosti je neuvršenost. Avtor v nadaljevanju opozarja na kompleksno dojetanje mednarodnega miru in varnosti v gibanju neuvršenosti, ki ga je mogoče na kratko opredeliti z dialektiko boja za mir in prizadevanj za široko sodelovanje med subjekti mednarodne skupnosti. V tako razumevanje sodi tudi poudarek na ohranjanju mednarodnega miru in varnosti s sporazumevanjem, in manj s prisiljevanjem, kot so si to zamislili utemeljitelji Združenih narodov. Takšen kompleksen in hkrati globalen pristop k tej problematiki pa ne izključuje parcialnega, ki so se ga neuvrščene države posluževale v mnogih primerih, zlasti v Združenih narodih. V sklepnem delu je nakazal avtor nekaj pomembnejših oblik delovanja neuvršenih držav na področju, ki je predmet te študije.

UDK 327(1-773)(063) Cancun

PAVLIČ, dr. Stane: *Cancun – ocene in realne možnosti*
 Teorija in praksa, Ljubljana 1981, let. XVIII, št. 12, str. 1529–1539

Sestanek dvaindvajsetih voditeljev držav oziroma vlad v Cancunu pomeni spodbuden korak v svetovnih dogajanjih – kljub pomanjkljivostim, na katere upravičeno opozarjajo neuvrščene in druge države v razvoju. Potrebna je kritična ocena cancunskega vrha, da bi se izognili razočaranjem in nepotrebnemu zgubljanju časa. Ocene so zelo različne. Pravo vrednost bo Cancun dokazal v procesu uresničevanja stališč. Skupni povzetek, objavljen na koncu sestanka, je izraz sestava držav udeleženk in razmerja moči. Kritično je ocenjena odsotnost Sovjetske zveze. Realna ocena Cancuna terja razreden pristop. Predsednik ZDA Reagan je v Cancunu uveljavljal politiko nove administracije do držav v razvoju in do globalnih pogajanj Sever-Jug. Temeljno sporočilo Cancuna državam v razvoju je, da morajo brezpogojno in kar najhitreje utrjevati lastno materialno osnovo, da bi zagotovile uresničitev nove mednarodne ekonomske ureditve – ker bo sicer ostalo vse le pri deklaracijah o medsebojnem razumevanju in zaupanju.

VOŠČILO

Ob zadnjem zvezku osemnajstega letnika revije želimo vsem našim sodelavcem, naročnikom in bralcem v novem letu mnogo delovnih uspehov, sreče in osebnega zadovoljstva; hkrati upamo in želimo, da bo v letu 1982 vaše sodelovanje z revijo še bolj plodno, kot je bilo doslej.

Uredništvo in uprava revije
»Teorija in praksa«

OBVESTILO

Uredniški svet revije »Teorija in praksa« je na svoji 3. seji 14. januarja 1982 razpravljal poleg drugega tudi o finančnem položaju revije; glede na zvečanje tiskarskih stroškov in drugih stroškov poslovanja je sklenil, da bodo v devetnajstem letniku naročnine za revijo naslednje: za študente 200 din, za druge individualne naročnike 300 din, za delovne organizacije 500 din in za tujino 1000 din.

POPRAVEK

V prispevku Cirila Ribičiča »Položaj in delovanje občinskih skupščin« (TIP št. 11/1981) je prišlo v tabeli 2 na str. 1310 do neljube pomote: v legendi sta bili zamenjani oznaki za povprečno število točk dnevnega reda sej občinskih zborov združenega dela in za povprečno število razpravjalcev na njih; sporočilo tabele, da je bilo na sejah **praviloma** več točk dnevnega reda kot razpravjalcev, je bila v tabeli postavljena na glavo. Avtorju se za napako opravičujemo.

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Lazar Mojsav: Zgodovinske odločitve pred Zvezo komunistov
Jugoslavije

Adolf Biblič: O potrebi politike

Marjan Bedmak: Vojaški udar na Poljskem in protislovja »realnega«
socializma

Zdravko Mlinar: Sociološke spoznanja kot element strategije razvoja

Rudi Rizman: Nacionalno in razredno

Okrogla miza: O uresničevanju samoupravne socialne politike v
stabilizacijskih razmerah

Milan Komec: Nakatere dileme pri proučevanju narodnostnih manjšin

Josip Globevnik: Ocena ustavnosti zakona